

Economische Verkenningen

Metropoolregio
Amsterdam 2023

metropool
regioamsterdam

Kerngegevens Metropoolregio Amsterdam

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023*	2024*
Nederland									
Bbp in mrd euro (marktprijzen van 2021)	790,4	813,3	832,8	849,5	816,4	856,4	894,9		
Reële bbp-groei in % (CBS, CPB)	2,2	2,9	2,4	2,0	-3,9	4,9	4,5	1,6	1,4
Metropoolregio Amsterdam									
Brp in mrd euro (marktprijzen van 2021)	155,6	161,8	168,9	175,0	161,5	171,7	185,1		
Reële brp-groei in %	3,8	4,0	4,4	3,6	-7,7	6,4	7,8	3,4	2,9
Werkgelegenheid									
Werkzame personen (x 1.000)	1.461	1.490	1.553	1.600	1.588	1.615			
Groei in %	1,5	2,0	4,2	3,1	-0,7	1,7			
Bevolking (x 1.000)	2.458	2.482	2.505	2.530	2.548	2.564	2.598	2.637	2.671
Groei in %	1,2	1,0	0,9	1,0	0,7	0,6	1,3	1,5	1,3
Bevolking 15-74 jaar (x 1.000)	1.859	1.882	1.896	1.914	1.930	1.953	1.977		
Als % van de bevolking (potentiële beroepsbevolking)	75,6	75,8	75,7	75,7	75,7	76,2	76,1		
Beroepsbevolking (x 1.000)	1.377	1.382	1.401	1.422	1.430	1.446	1.500		
Als % van de potentiële beroepsbevolking (bruto participatiegraad)	74,1	73,4	73,9	74,3	74,1	74,0	75,9		
Werkloosheid (x 1.000)	96	84	70	63	76	71	58		
Als % van de beroepsbevolking (werkloosheidspercentage)	7,0	6,1	5,0	4,4	5,3	4,9	3,9		

*Prognose op basis van CPB raming (macro-economisch) van maart 2023 en ING voorspelling (sectoraal) van april 2023.

Bron: CBS, CPB (bewerking en prognose TNO/SEO Economisch Onderzoek en Vrije Universiteit Amsterdam)

Inhoud

Voorwoord	6
Samenvatting	9
1. De MRA in vogelvlucht	17
1.1 Brede welvaart in de MRA	19
1.2 Verdienvermogen en inkomen	25
1.3 Werkgelegenheid en werkloosheid	33
1.4 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid per sector	37
2. Bevolking en arbeidsmarkt	41
2.1 Bevolking	46
2.2 Bruto-arbeidsparticipatie	50
2.3 Werkloosheid	64
2.4 Arbeidsaanbod	70
2.5 Woon-werkverkeer	73
3. Structuur en concurrentiekracht	79
3.1 Economische ontwikkeling per sector en specialisatie	81
3.2 Bedrijvendynamiek	93
3.3 Arbeidsproductiviteitsgroei	98
3.4 Energieverbruik	106

4.	Deelregio's van de MRA in vogelvlucht	121
4.1	Economische groei en arbeidsmarkt	123
4.2	Bevolking, verhuizingen, woningmarkt en woon-werkverkeer	132
5.	Kerncijfers per deelregio	143
5.1	Almere-Lelystad	146
5.2	Amstelland-Meerlanden	154
5.3	Amsterdam	162
5.4	Gooi en Vechtstreek	168
5.5	IJmond	174
5.6	Zaanstreek-Waterland	180
5.7	Zuid-Kennemerland	188
Bijlagen		194
1	Begrippenlijst	195
2	Gemeenten in de MRA per regio	201
3	Afbakening economische sectoren	202
4	Indicatoren brede welvaart	205
5	Woon-werkverkeer en verhuizingen	211
6	Referenties	215
7	Verantwoording	218
Colofon		220

Voorwoord

Deze editie van de Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam komt uit in roerige tijden. Waar we begin 2022 nog dachten dat we met het eind van de coronapandemie het gewone leven weer konden oppakken, bracht de Russische inval in Oekraïne nieuwe onzekerheid en hoge energieprijzen met alle gevolgen van dien. Woorden als energiearmoede, inflatie, leveringszekerheid en geopolitiek kenmerkten de koppen van nieuwsberichten. Het leven – en daarmee de economie – lijkt maar niet ‘normaal’ te willen worden. Misschien zijn blijvende onvoorspelbaarheid en onzekerheid wel het meest kenmerkende van het ‘nieuwe normaal’.

Deze editie is gemaakt tegen de achtergrond van meerdere crises. Uiteraard de oorlog in Oekraïne, maar ook het toegenomen wantrouwen tussen de VS en China, economische instabiliteit in delen van Europa en toenemende maatschappelijke spanningen rond tal van urgente beleidsdossiers zoals stikstof en de energietransitie. Mensen en ondernemingen moeten zich aanpassen aan de digitale transitie en andere vaardigheden en kerncompetenties aanleren. Boven dit alles hangen de uitdagingen van de klimaat- en biodiversiteitscrisis waarvan de gevolgen steeds tastbaarder worden in de vorm van extreme temperaturen, verminderde oogsten, bosbranden, wateroverlast en droogte.

Deze zorgelijke ontwikkelingen doen haast vergeten dat de economische ontwikkeling van de Metropoolregio Amsterdam (MRA), gemeten in dalende werkloosheid en economische groei, eigenlijk zeer gunstig is. Er is een spanning tussen aan de ene kant een hoog materieel welvaartsniveau voor velen en aan de andere kant maatschappelijk ongemak, zorgen over de toekomst en ongelijke verdeling van mogelijkheden van mensen om vorm te geven aan hun eigen bestaan. Deze spanning is voor ons een reden om in deze editie ruim aandacht te besteden aan het concept ‘brede welvaart’. Het brede welvaartsperspectief dwingt ons de kwaliteit van leven hier en nu af te wegen tegen de effecten daarvan elders in de wereld en later in de tijd. Denken in termen van brede welvaart betekent denken in termen van fundamentele afruilen

en keuzes. We hopen met de aandacht voor brede welvaart de lezer mee te kunnen nemen in de onvermijdelijkheid van de fundamentele keuzes waarmee we worden geconfronteerd. Daarnaast willen we informatie bieden over de uiteenlopende wijzen waarop deze afruilen zichtbaar worden in verschillende regio's. Dit geeft hopelijk een basis voor een geïnformeerd gesprek over beleidskeuzes en het expliciteren van gewichten die worden toegekend aan uiteenlopende doelstellingen van beleid. Het expliciteren van die gewichten is niet anders dan het formuleren van een antwoord op de vraag wat voor samenleving we in 2050 willen zijn.

We zijn daarom blij dat er in deze Economische Verkenningen, naast de voor u inmiddels vertrouwde informatie, aandacht wordt besteed aan de stand van brede welvaart in de MRA en de verschillende deelregio's, waarbij nauw wordt aangesloten bij de door het CBS ontwikkelde Monitor Brede Welvaart. De brede welvaartsmonitoring is nog in ontwikkeling. Naast de Economische Verkenningen brengen we daarom een nieuwe bijdrage uit in de reeks MRA Beleidsonderzoek waarin Henri de Groot dieper ingaat op de achtergronden en geschiedenis van het concept en de gebruiksmogelijkheden toelicht. Hij laat zien dat het dichterbij brengen van brede welvaart gebaseerd is op het maken van soms lastige maar onvermijdelijke keuzes. Hiermee vormt deze uitgave een mooie onderlegger van de State of the Region 2023 waar het pamflet *Kiezen voor wat nodig is voor de Metropool van Morgen* centraal staat. Naast dit rapport en verdiepingscahier stellen we onze database (metropoolregioamsterdam.nl/evmra) kosteloos beschikbaar.

Wij wensen u veel inspiratie toe en hopen dat ook deze editie bijdraagt aan het ontwikkelen van evidence based beleid en businesscases en natuurlijk bijdraagt aan een goed geïnformeerd gesprek over het te voeren beleid en de investeringen die nodig zijn.

Namens de stuurgroep Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam,

Martijn van Vliet

Juli 2023

BAGELS
WRAPS

RWEGIA
TARCTI
EDIT
912

Samenvatting

De MRA in vogelvlucht

In termen van 'brede welvaart' kenmerkt de Metropoolregio Amsterdam (MRA) zich in vergelijking met Nederland door een sterk vermogen, grote vermogens van huishoudens en een uitstekende bereikbaarheid van voorzieningen. Daartegenover staan een relatief hoge werkloosheid, zeer hoge fijnstofemissies, grote verschillen in inkomens en vermogens en worden de grenzen van duurzame ontwikkeling overschreden. De MRA staat daarmee voor een aantal grote transitie op het gebied van klimaat, energie, ruimtegebruik en kansengelijkheid.

Het groeimodel vanaf het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw – dat in sterke mate gericht was op internationalisering, aantrekken van technologisch hoogwaardige werkgelegenheid in met name de dienstensector en het uitbreiden van de hub-functie die Amsterdam sinds de zeventiende eeuw heeft gekenmerkt – is toe aan een fundamentele heroriëntatie. Dit groeimodel heeft de regio geen windeieren gelegd. Na een zeer moeilijke periode in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw, heeft de MRA zich sinds het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw weten te ontwikkelen tot een krachtige metropool die een aantrekkelijke vestigingsplaats biedt voor zowel bedrijven als werknemers. De regio biedt een internationaal vermaarde combinatie van een aantrekkelijk woon- en werkklimaat.

Maar deze ontwikkeling kent ook zijn keerzijden. Zoals het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in haar Monitor Brede Welvaart het treffend samenvat: 'Met ons gaat het goed, maar over de rug van toekomstige generaties en huidige generaties elders'. Het concept 'brede welvaart' biedt een kader voor de fundamentele keuzes die gemaakt zullen moeten worden om te komen tot een duurzame, sociaal-inclusieve en economisch krachtige samenleving. Daarbij is het meewegen van de verdeling van welvaart tussen huidige en toekomstige generaties, maar ook generaties in andere delen van de wereld, van essentieel belang.

De kracht, wendbaarheid en weerbaarheid die zo kenmerkend zijn voor de MRA maken dat de MRA in de grote transitie een voortrekkersrol kan vervullen. Zowel tijdens de Grote Recessie die startte in 2008 als

de meer recente coronapandemie die aanving in 2020, viel enerzijds de kwetsbaarheid maar tegelijkertijd ook de veerkracht van de MRA op. Dat resulteerde in 2021 en 2022 in een forse groei van het brp van respectievelijk 6,4 en 7,8 procent, volgend op een unieke krimp van 7,7 procent in 2020. Daarmee zijn een deel van de hoge recente groei en het snelle herstel de keerzijde van een internationaal georiënteerde samenleving die juist in perioden van recessie forse tegenwind ondervindt (met name voor jongeren en flexwerkers in de diensteneconomie). Voor de jaren 2023 en 2024 is de verwachting dat deze groei terugvalt naar ongeveer 3 procent (gebaseerd op de prognoses van het Centraal Planbureau (CPB) in het Centraal Economisch Plan van maart dit jaar), wat nog altijd een gunstig cijfer is vergeleken met Nederland als geheel (met een gemiddelde verwachting van 1,5 procent voor 2023 en 2024) en ons omringende landen. De arbeidsmarkt zal naar verwachting iets afkoelen maar krap blijven.

Niet iedereen profiteert in gelijke mate van de welvaartsgroei. Kenmerkend voor de MRA zijn de substantiële verschillen tussen groepen in regio's binnen de MRA. Toch blijven de inkomens- en vermogensverschillen in internationaal opzicht beperkt. De recente forse stijgingen van energieprijzen hebben evengoed laten zien hoe kwetsbaar bepaalde groepen in de samenleving zijn. De verdeling van welvaart en de zorg voor kwetsbare groepen vraagt om voortdurende aandacht.

De vooruitzichten voor de MRA zijn op korte termijn weliswaar gunstig, maar er is tegelijkertijd grote onzekerheid over nationale en internationale ontwikkelingen van economische, geopolitieke en bestuurlijke aard. Deze neerwaartse risico's vragen om voortdurende aandacht, want een aantal grote transitie's op het terrein van energie, circulariteit en klimaat vereist snelle en daadkrachtige actie.

Bevolking en arbeidsmarkt

Vanwege het snelle herstel na de coronapandemie is de structurele krapte op de arbeidsmarkt weer rap teruggekeerd. Het is een reflectie van enerzijds een vergrijzende bevolking (vervangingsvraag) die rond 2040 zal pieken en anderzijds een combinatie van economische groei en een ruim begrotingsbeleid (uitbreidingsvraag). De krapte laat zich meten door een vacaturegraad die in korte tijd bijna is verdubbeld van

33 openstaande vacatures per 1.000 arbeidsplaatsen (tweede kwartaal 2019) naar 59 (tweede kwartaal 2022). Tegelijkertijd is de werkloosheid gedaald en de arbeidsparticipatie gestegen.

Hoewel de bevolking van de MRA nog steeds groeit (met 1,0 procent in 2022 en naar verwachting 1,5 en 1,3 procent in respectievelijk 2023 en 2024), zien we de afgelopen jaren een wijziging in de samenstelling van de bevolking. Steeds meer mensen verlaten de MRA om zich elders in Nederland te vestigen en deze groep is groter dan het aantal mensen uit andere Nederlandse regio's dat zich in de MRA vestigt. Tegelijkertijd neemt het buitenlandse migratiesaldo fors toe, voornamelijk vanuit West- en Zuid-Europa, Azië en Amerika waardoor per saldo de bevolking nog steeds toeneemt.

Om de krapte op de arbeidsmarkt tegen te gaan is naast vergroting van de arbeidsproductiviteit – waarvan de groei al jaren onder druk staat – ook het bevorderen van het aanbod van arbeid van belang. De grote krapte op de arbeidsmarkt heeft er mede voor gezorgd dat de bruto-arbeidsparticipatie in 2022 relatief sterk is toegenomen. Er is hier sprake van een trendbreuk na een lange periode van 1996-2014 waarin de toename van de werkzame beroepsbevolking steeds verder vertraagde. Zowel mannen als vrouwen in vrijwel alle leeftijdsgroepen, opleidingsniveaus en groepen naar migratieachtergrond hebben bijgedragen aan de grotere arbeidsdeelname. De werkgelegenheidsgroei in de MRA kwam in 2022 in relatief grote mate ten goede aan jongeren, hoogopgeleiden en werkenden uit het buitenland. Ouderen, laagopgeleiden en vrouwen zien hun kansen op de arbeidsmarkt minder snel stijgen, nadat ze wat langer de gevolgen van de coronapandemie hebben ondervonden.

Economische structuur en concurrentiekracht

De concurrentiepositie van de MRA is sterk. Hoewel de economie van de MRA in vergelijking met de landelijke economie in 2020 meer te lijden heeft gehad onder de coronapandemie, veerde deze in 2021 en 2022 ook weer sneller op. Dit past bij de historische ontwikkeling van de MRA: de regio heeft een bloeiende economie maar is ook gevoelig voor economische tegenspoed. Die kracht zien we in vrijwel alle sectoren van de economie en laat zich verklaren door een relatief goed opgeleide beroepsbevolking, agglomeratie-effecten en de internationale oriëntatie

van de regio. Daarnaast is de MRA als hoogwaardige diensteneconomie gespecialiseerd in sectoren die bovengemiddeld snel groeien (zoals Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten). Zo draagt ook de samenstelling van de economie bij aan de snellere groei van de MRA ten opzichte van het landelijke beeld.

Ondanks de coronapandemie en dankzij de massale steunpakketten voor bedrijven, nam ook in 2021 het aantal faillissementen verder af. Het proces van creatieve destructie heeft daarmee ten tijde van de pandemie onder druk gestaan. Toch zijn er aanwijzingen dat de coronapandemie impact heeft gehad op het relatief aantal faillissementen in de MRA: waar in 2015 tegen het einde van de Grote Recessie het relatieve aantal faillissementen 16 procent lager was in de MRA dan landelijk, was dat in 2022 tegen het einde van de coronapandemie juist 7 procent hoger.

Ondanks de economische groei daalt het energieverbruik in veel sectoren (zeker als aandeel van de toegevoegde waarde, maar in veel sectoren ook in absolute zin). De meeste sectoren gaan in hun productieproces dus steeds efficiënter om met energie en dit is goed nieuws voor de energietransitie. Desalniettemin ligt er nog een enorme opgave voor ons om de ambitie om in 2050 volledig klimaatneutraal te zijn waar te maken. De transitie naar vergroening van het energieaanbod heeft weliswaar een forse boost gekregen, maar staat momenteel onder druk door onder andere netwerkcongestie en steeds grotere bezwaren tegen de overlast van onder andere wind- en zonneparken. Veel radicalere aanpassingen dan die van de afgelopen jaren zullen nodig zijn om de energietransitie daadwerkelijk te laten slagen.

De aantrekkingskracht van de MRA zien we duidelijk naar voren komen in de bedrijvendynamiek. In de afgelopen tien jaar is het aantal bedrijven in de MRA sterker gestegen dan in Nederland als geheel. En in alle sectoren zien we meer gestarte dan gestopte bedrijven in 2021. Hoewel de uitgangspositie van de MRA onverminderd sterk is en de regio nog steeds een aantrekkelijke vestigingsplek is, wordt de regio geconfronteerd met een aantal grote, structurele uitdagingen. De relatief snelle groei die zo kenmerkend was voor de MRA in de afgelopen decennia staat onder druk. Een deel van die groei was het gevolg van het loslaten van eerdere restricties op verstedelijking

waardoor zogenaamde agglomeratie-effecten een boost konden geven aan de economische ontwikkeling. Ook de krapte op de arbeidsmarkt en de afnemende groei van de arbeidsproductiviteit beperken de economische groeimogelijkheden. De gevolgen voor onder andere de woningbouwopgave en de energietransitie zijn groot. Nu reeds zien we vertragingen ontstaan in urgente transitie door enerzijds een gebrek aan handen en anderzijds een veelheid aan ruimteclaims. Keuzes met betrekking tot de gebouwde omgeving, transport, verduurzaming en toerisme zijn essentieel om op lange termijn de structuur van de economie te versterken en te verduurzamen, met behoud van een inclusieve arbeidsmarkt.

Ontwikkelingen in deelregio's

De MRA als geheel groeit in vergelijking met overig Nederland relatief hard in zowel productie als werkgelegenheid en totale bevolkingsomvang. Tussen 1995 en 2022 groeide het aandeel van de MRA in de Nederlandse bevolking van 13,5 naar 14,7 procent en het aandeel in het bruto regionaal product (brp) zelfs van 17,6 naar 20,7 procent. Binnen de regio zien we verschuivingen van het brp naar Amsterdam en de regio Amstelland-Meerlanden, waar in 2021 samen bijna 72 procent van het brp van de MRA werd verdiend.

Hetzelfde geldt, in minder sterke mate, voor de werkgelegenheid (waarvan het aandeel in het arbeidsvolume in de regio 64,9 procent was) en de bevolking (met een aandeel in 2021 van 48,2 procent). De arbeidsmarkten van alle deelregio's profiteren van de relatief gunstige ontwikkeling van de MRA als geheel. Met name in Zaanstreek-Waterland, IJmond, Zuid-Kennemerland en Gooi en Vechtstreek was de werkloosheid bijzonder laag, met percentages van minder dan 4 procent.

Dit illustreert de sterke onderlinge verbinding van de arbeidsmarkten van de deelregio's, die zich uit in forse woon-werkpendelstromen binnen de MRA. Overigens zien we na 2014 ook een toenemende pendel van mensen vanuit overige delen van het land naar de MRA, met name naar Amsterdam en Amstelland-Meerlanden (in 2020 betrof het 396 duizend werknemers die van buiten de MRA naar de MRA pendelen, en 239 duizend werknemers die de omgekeerde pendelbeweging maken). De verhuisbewegingen richten zich sinds 2019 per saldo juist op gebieden buiten de MRA (in 2021 verlieten 58 duizend personen de MRA en

vestigden zich 48 duizend personen van buiten de MRA in de regio). Dit wijst op een – met elkaar samenhangende – toenemende schaarste aan arbeid en woningen in de MRA.

De economische activiteiten in deelregio's van de MRA dragen bij aan relatief hoge inkomens en vermogens, waarbij er duidelijke verschillen tussen regio's en huishoudens bestaan. Tegelijkertijd scoren alle deelregio's van de MRA relatief ongunstig op duurzaamheidsindicator uitstoot van fijnstof. Na de coronaschok in 2020 veerde de economie in alle deelregio's van de MRA weer krachtig op. Er is daarmee in iedere deelregio sprake van een V-vormig economisch herstel na de coronapandemie. In veel deelregio's nam de werkgelegenheid vooral toe in de sectoren Zakelijke diensten, Informatie en communicatie, Detailhandel, Horeca en Zorg.

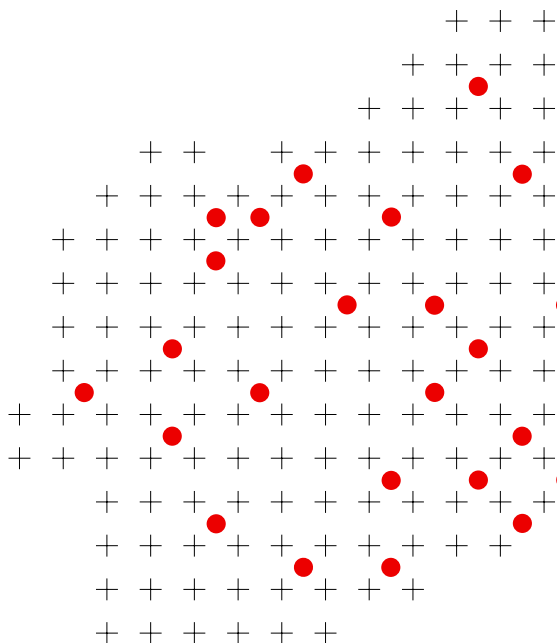
Blik op de toekomst

Hoewel de uitgangssituatie van de MRA gunstig is, ziet de regio zich voor een aantal forse uitdagingen gesteld. De samenvatting van de Monitor Brede Welvaart van het CBS dat het in Nederland goed met ons gaat, maar ten koste van toekomstige generaties en generaties elders in de wereld, geldt misschien nog wel in sterkere mate voor de MRA. De oplopende rente brengt het einde in zicht van goedkoop beschikbaar geld. In combinatie met relatief hoge hypotheekschulden kan dat in de nabije toekomst problematisch worden voor zowel woningbezitters met een forse schuld als woningzoekenden die nu al met een terughoudende opstelling van ontwikkelaars worden geconfronteerd. Nog veel fundamenteeler zijn de grote transities richting een digitale, klimaatneutrale en volledig circulaire economie in 2050 die weliswaar op de agenda staat, maar waarvoor geldt dat de vooruitgang traag is en gevestigde belangen groot en weerbarstig zijn.

Deze uitdagingen zijn alleen in gezamenlijkheid het hoofd te bieden. Het slim organiseren van de transities met respect voor eenieders rol is daarbij essentieel. Heldere en bindende kaders worden reeds door Brussel gesteld en zullen geïmplementeerd moeten worden door de landelijke politiek en vervolgens doorvertaald naar het regionale en gemeentelijke niveau voor uitvoering en inpassing. De ingeslagen weg van meer onderlinge samenwerking tegen de achtergrond van decentralisaties van beleid, biedt een wenkend perspectief. Tegelijkertijd

vergt dit ook blijvende investeringen in onderling vertrouwen en een volwaardige en gelijkwaardige samenwerking met het Rijk. Daarbij is het belangrijk te beseffen dat de meerwaarde van samenwerking op gepaste schaalniveaus en het voorkomen van beleidsconcurrentie van groot belang zijn, maar dat dit juist in een versplinterd politiek landschap enorm ingewikkeld is.

Op het gebied van zowel arbeids- als woningmarkt, het sociale domein, vestigingsklimaat als infrastructuur- en verduurzamingsopgaven moeten scherpe en ingrijpende keuzes gemaakt worden die de regio als geheel en niet in de laatste plaats toekomstige generaties ten goede komen. De ambities voor de verduurzaming van ons economisch systeem op de lange termijn, het blijvend investeren in het verdienvermogen van onze economie en het zorg dragen voor een eerlijke verdeling van onze welvaart vanuit het principe van kansgelijkheid voor iedereen, verdienen daarbij prioriteit en zijn een grote opgave voor Europa, Rijk, regio en gemeenten.

1

De MRA in vogelvlucht

- In termen van brede welvaart kenmerkt de MRA zich in vergelijking met Nederland door een sterk verdienvermogen, grote vermogens van huishoudens en een uitstekende bereikbaarheid van voorzieningen. Daartegenover staan een relatief hoge werkloosheid, zeer hoge fijnstofemissies, grote verschillen in inkomens en vermogens en worden de grenzen van een duurzame ontwikkeling overschreden.
- De economie van de MRA veerde fors op na de sterke teruggang door de coronapandemie. In 2021 en 2022 groeide het brp met respectievelijk 6,4 en 7,8 procent.
- Naar verwachting valt de groei terug naar ongeveer 3,4 en 2,9 procent in 2023 en 2024, nog altijd gunstig vergeleken met Nederland als geheel (1,6 en 1,4 procent in 2023 en 2024) en ons omringende landen (0,8 en 1,6 procent voor de EU27 in 2023 en 2024). De arbeidsmarkt zal naar verwachting iets afkoelen, maar krap blijven.
- De coronapandemie toonde enerzijds de kwetsbaarheid en anderzijds de weerbaarheid en wendbaarheid van de economie van de MRA. De terugval was relatief sterk, (met name voor jongeren en flexwerkers in de diensteneconomie) en het herstel was eveneens krachtig (waarbij zakelijke dienstverlening tijdens de pandemie zelfs flink groeide).
- De economische vooruitzichten voor de MRA op korte termijn zijn gunstig, maar er is tegelijkertijd grote onzekerheid over nationale en internationale ontwikkelingen van economische, geopolitieke en bestuurlijke aard. Dit is zorgelijk, want een aantal grote transitie op het terrein van energie, circulariteit en klimaat vraagt om snelle en daadkrachtige actie.

In dit hoofdstuk bespreken we in vogelvlucht recente ontwikkelingen in de Metropoolregio Amsterdam (MRA). We starten met een duiding van het begrip brede welvaart die inzicht verschaft in de fundamentele afritten waarmee de regio wordt geconfronteerd. Vervolgens beschrijven we de ontwikkeling van het bruto regionaal product (brp), de werkgelegenheid en de werkloosheid. Daarbij kijken we met bijzondere aandacht naar de gevolgen van de coronapandemie en de oorlog in Oekraïne. We geven een prognose voor 2023 en 2024. Ook bekijken we de economische groei en ontwikkeling van werkgelegenheid per sector in de MRA. Daarnaast bespreken we enkele voor de MRA relevante ontwikkelingen in Nederland, Europa en de wereld.

1.1 Brede welvaart in de MRA

De MRA staat voor een aantal grote transitie op het gebied van klimaat, energie, een inclusieve samenleving en geopolitiek. Het groeimodel van de periode vanaf het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw – dat in sterke mate gericht was op internationalisering, aantrekken van technologisch hoogwaardige werkgelegenheid in met name de dienstensector en het uitbreiden van de hub-functie die Amsterdam sinds de zeventiende eeuw heeft gekenmerkt – is toe aan een fundamentele heroriëntatie. Dit groeimodel heeft de regio geen windeieren gelegd. Na een zeer moeilijke periode in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw, heeft de MRA zich sinds het midden van de jaren negentig weten te ontwikkelen tot een krachtige metropool die een aantrekkelijke vestigingsplaats biedt voor zowel bedrijven als werknemers. De regio biedt een internationaal vermaarde combinatie van een aantrekkelijk woon- en werkklimaat. Maar deze ontwikkeling kent ook zijn keerzijden. Zoals het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in haar Monitor Brede Welvaart het treffend samenvat: 'Met ons gaat het goed, maar over de rug van toekomstige generaties en huidige generaties elders'. Deze samenvatting zou ook kunnen slaan op de MRA. In hoeverre profiteert iedereen van de bovengemiddelde groei van de MRA? Hoe duurzaam is de huidige ontwikkeling? Welke keuzen tussen economische groei en natuurbehoud moeten bijvoorbeeld worden gemaakt? Het concept 'brede welvaart' biedt een kader om dergelijke fundamentele afvragen in kaart te brengen. Hieronder bespreken we kort de uitgangspunten van brede welvaart; de publicatie *Brede Welvaart voor de Metropoolregio Amsterdam* in de reeks MRA Beleidsonderzoek gaat hier uitgebreider op in.¹

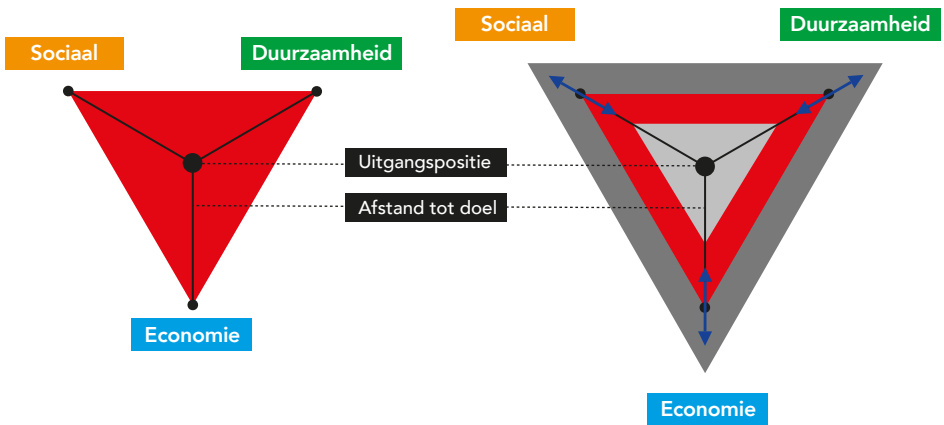
De centrale onderdelen van brede welvaart kunnen in essentie worden teruggebracht tot drie dimensies van ontwikkeling: Economie, Sociaal, en Duurzaamheid. Deze terminologie is onder andere geïnspireerd door de in de Europese Unie veelvuldig gehanteerde S3-strategie die streeft naar Smart, Socially inclusive en Sustainable development. We plaatsen deze dimensies op de drie hoekpunten van een driehoek. De driehoek visualiseert dat de drie dimensies vanwege de afvragen niet

1 Deze publicatie kunt u vinden op metropoolregioamsterdam.nl/evmra

allemaal volledig bereikbaar zijn. Vanuit de uitgangssituatie binnen in de driehoek is er een afstand tot alle drie de doelen. De zijden van de driehoek verbeelden de afruilen tussen economische, sociale en duurzame ontwikkeling. Hoe groter de afstand, hoe sterker de afruil. Deze zijn geïllustreerd in figuur 1.1.

Elk economisch systeem bevindt zich op een bepaald moment op een punt in de driehoek, met daarmee samenhangende afstanden tot de doelstellingen van beleid. Dit vertrekpunt is geen statisch gegeven. Onder invloed van onder andere wijzigende voorkeuren, exogene economische ontwikkelingen en beleid, kan er sprake zijn van een nieuwe balans tussen de drie dimensies van ontwikkeling (zie het rechterdeel van figuur 1.1). Steviger inzetten op verduurzaming zal de afstand tot het duurzaamheidsdoel verkleinen. Dit zal zeker op korte termijn ten koste gaan van economische groei (door aanpassingen van productieprocessen, mogelijke verplaatsing van economische activiteit, et cetera). En zonder aanvullend beleid zal er naar verwachting ook meer energie-armoede ontstaan gegeven het relatief grote aandeel dat huishoudens met lage inkomens uitgeven aan energie waarvan de prijs op korte termijn hoger zal worden. Ziehier een eenvoudige maar krachtige

Figuur 1.1 Brede welvaart: afruilen in het hier en nu

* Door keuzes te maken, kunnen afruilen kleiner (groter) worden, wat zichtbaar wordt in de kleinere (grotere) lichtgrijze (grotere donkergrijze) driehoek, waarbij de afstand tussen de uitgangssituatie en de doelen kleiner (groter) worden. Bron: Vrije Universiteit Amsterdam

weergave van de afruilen waarmee we in het hier en nu onvermijdelijk worden geconfronteerd en die dwingen tot fundamentele keuzes. Deze keuzes krijgen deels vorm in de keuze voor beleidsinstrumenten. Zo is er een uitgebreide discussie over de voor- en nadelen van groene subsidies versus CO₂-beprijzing. Subsidies verzachten op korte termijn de pijn van de transitie, maar zijn minder efficiënt dan belastingen. Dit zal gevolgen hebben voor de mate waarin de afstand tot de economische en sociale doelen verandert.

Een voorbeeld dat wellicht kan illustreren hoe slim beleid alle doelen dichterbij kan brengen, zou een gecoördineerde aanpak van de verduurzamingsopgave in de gebouwde omgeving zijn. Uitgangspunt bij een dergelijke aanpak is dat de energietransitie wordt geconfronteerd met een coördinatieprobleem. Woningcorporaties kunnen daarin een belangrijke voortrekkersrol vervullen. Dat lost een probleem op van financierbaarheid van verduurzaming van woningen voor juist de financieel zwakkeren in de samenleving, het creëert kritische massa die efficiëntiewinst in bijvoorbeeld verwarming van woningen kan bewerkstelligen (door bijvoorbeeld gebruik te maken van restwarmte) en het brengt de duurzaamheidsdoelstellingen dichterbij.

Naast de afruilen in het hier en nu zijn er ook afruilen tussen 'hier en elders' en 'nu en later'. In het eerste geval gaat het om verdelingsvraagstukken tussen ontwikkeling in Nederland versus de rest van de wereld, maar ook tussen de Randstad versus overig Nederland of Amsterdam versus andere gemeenten in de MRA. Het voorbeeld van de energietransitie kan wederom dienen ter illustratie. Opwek van groene energie in de directe nabijheid van de vraag is efficiënt gegeven de transportkosten van energie. Tegelijkertijd zijn er belangrijke schaalvoordelen te behalen in het opwekken van energie, wat juist aanleiding geeft tot concentratie van opwek op plekken met relatief veel ruimte. Dit leidt tot keuzes die we bijvoorbeeld terugzien in discussies over de afstand van windparken op zee tot de kust en de aanleg van zonneweides. Op globale schaal spelen vergelijkbare vraagstukken, waarbij de verdeling van schaarse natuurlijke hulpbronnen tussen de rijke Global North en de Global South aan de orde is. Bij de afruilen tussen nu en later staat met name het intergenerationele vraagstuk centraal, waarbij de ontwikkeling van huidige generaties de mogelijkheden van toekomstige generaties beïnvloedt. Ook hier is het voorbeeld van de

energietransitie weer uitermate illustratief. Er is hier bij uitstek sprake van een intergenerationeel vraagstuk waarbij de huidige generaties de planetaire grenzen dusdanig ver hebben overschreden dat de negatieve gevolgen van klimaatverandering nu reeds zichtbaar zijn en in toenemende mate voor iedereen duidelijk maakt dat klimaatbeleid in het belang van toekomstige generaties niet alleen rechtvaardig maar ook onvermijdelijk is.

Kader 1.1 Brede welvaart in de MRA

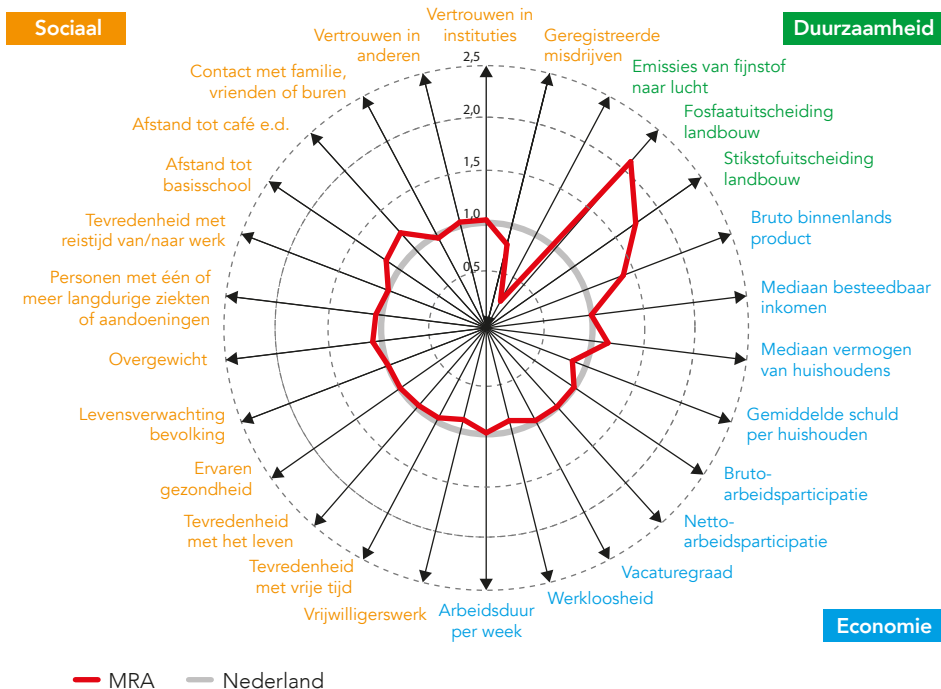
Om het presteren van de MRA in termen van brede welvaart in kaart te brengen, sluiten we zoals gezegd nauw aan bij de door het CBS ontwikkelde Monitor Brede Welvaart. Voor een uitgebreidere analyse van brede welvaart verwijzen we naar het cahier dat naast deze Economische Verkenningen wordt gepubliceerd. Het CBS verzamelt voor een groot aantal thema's indicatoren die inzicht geven in het functioneren van de economie en samenleving in het hier en nu, waarbij ook rekenschap wordt gegeven van ontwikkelingen nu versus later en hier versus elders. Om het presteren van de MRA in kaart te kunnen brengen op de veelheid aan indicatoren, hebben we gekozen voor de presentatie van de informatie in de vorm van een spinnenweb. Rondom staan de indicatoren gerangschikt die het CBS onderscheidt. We kijken hier af van de indeling in thema's van het CBS en maken een onderscheid in drie thema's: economie, ecologie en sociale inclusie. Elke indicator wordt gestandaardiseerd op het Nederlandse gemiddelde. Een score van 1 betekent dus dat de MRA hetzelfde scoort op de betreffende indicator als Nederland. Een hogere score betekent dat de betreffende indicator in de MRA ten opzichte van Nederland gunstig afsteekt in de bijdrage aan brede welvaart. Een score van 1,2 (0,8) betekent dat de score 20 procent (on-)gunstiger is dan die voor het Nederlandse gemiddelde. Voor indicatoren waarvoor in de brondata geldt dat een hogere waarde een ongunstigere uitkomst betekent (bijvoorbeeld afstand tot voorzieningen) is in onze presentatie de inverse gebruikt om ervoor te zorgen dat een hogere waarde voor de index een betere score voor de MRA betekent. Een gedetailleerde beschrijving van de indicatoren is te vinden in Bijlage 4. In Hoofdstuk 5 worden de spinnenwebben ook getoond voor de deelgeo's van de MRA.

De hiervoor beschreven kern van denken in termen van brede welvaart sluit in sterke mate aan op de door het CBS ontwikkelde Monitor Brede Welvaart. Voor deze Economische Verkenningen maken we dankbaar gebruik van de regionale indicatoren voor brede welvaart die het CBS verzamelt en die we op een wijze presenteren die behulpzaam is om (i) het presenteren van de MRA op de verschillende dimensies van brede welvaart te illustreren en (ii) zicht te krijgen op de afwijkingen tussen de verschillende dimensies.

Figuur 1.2 Brede welvaart in de MRA, 2020

Relatieve scores ten opzichte van Nederland (Nederland =1), 2020

Een hogere score is gunstig in termen van brede welvaart

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

Figuur 1.2 vat het functioneren van de MRA in termen van brede welvaart samen in één figuur. Kort gezegd kenmerkt de brede welvaart in de MRA zich door een relatief sterk verdienvermogen, grote vermogens en een uitstekende bereikbaarheid van voorzieningen. Daartegenover staan een relatief hoge werkloosheid, hoge gemiddelde schuld per huishouden (onder andere door hoge hypotheeklen) en een zeer hoge mate van fijnstofemissies. We zien hier met een beperkt aantal indicatoren kernachtig enkele fundamentele afwijkingen: het grote verdienvermogen gaat in de MRA gepaard met een relatief grote milieubelasting en leidt ook tot grote ongelijkheden met enerzijds grote vermogens, maar ook hoge schulden. Het relatief hoge vertrouwen en de relatief gunstige scores op een aantal gezondheidsindicatoren hangen deels samen met een relatief grote vertegenwoordiging van hoogopgeleiden in de regio.

Ondanks de goede nabijheid van stedelijke voorzieningen komen contacten met familie en vrienden gemiddeld wat minder voor dan in overig Nederland. Ook zien we hier een belangrijk kenmerk van metropolen in de hele wereld die enerzijds gekenmerkt worden door een concentratie van relatief grote rijkdom, maar ook door relatief veel armoede (zie bijvoorbeeld het werk van de Nederlandse-Amerikaanse sociologe en econome Saskia Sassen).

1.2 Verdienvermogen en inkomen

In 2021 en 2022 veerde de economie van de MRA krachtig op na de schok in 2020 als gevolg van de corona-uitbraak (-7,7 procent) en alle daarmee samenhangende beperkende maatregelen. In 2021 groeide het brp van de MRA met 6,4 procent en in 2022 met 7,8 procent (zie figuur 1.3). Alle deelregio's van de MRA zagen in 2021 en 2022 hun economie krachtig opveren. In 2021 groeide daarbij de economie van Amstelland-Meerlanden en IJmond in een hoger tempo dan het MRA gemiddelde. Ook in 2022 lag de groei in Amstelland-Meerlanden ruim boven de 7,8 procent van de MRA als geheel.

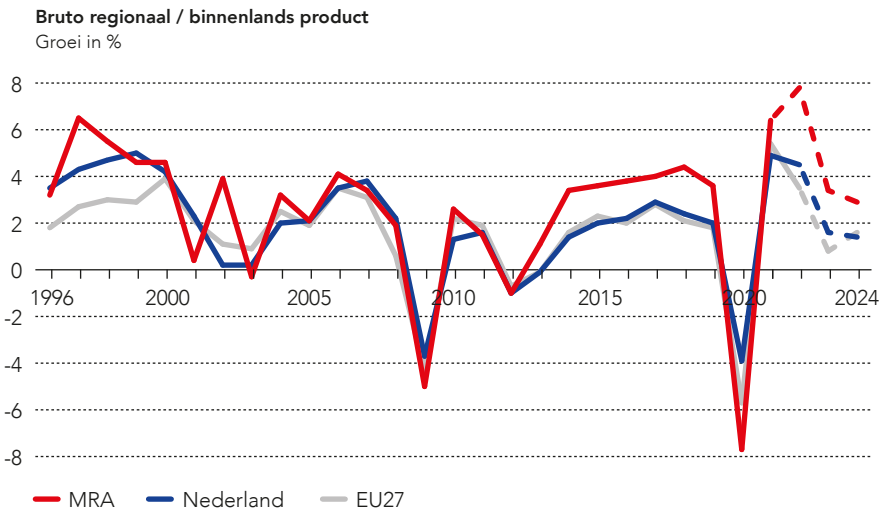
Zoals in 2020 de schok in de MRA groter was dan het landelijk gemiddelde, is het herstel na corona ook krachtiger dan elders in Nederland. Eens te meer wordt hiermee duidelijk dat de economie van de MRA heftiger reageert op conjuncturele schokken. De oorzaak van deze veerkracht ligt besloten in de unieke structuur van de economie van de MRA. Meer dan andere delen van Nederland herbergt de regio bedrijfsactiviteiten met een grote internationale verbondenheid via handel, zakenreizigers en toerisme. De corona-uitbraak betekende een plotselinge afname van het aanbod die met name voelbaar was voor veel van deze (diensten)activiteiten. Zo daalde het aantal passagiers op Schiphol in 2020 met meer dan 70 procent om in 2022 weer terug te veren naar 73 procent van het niveau van vóór corona. Een belangrijk deel van de economie van de MRA werd als het ware bevroren ten tijde van een hoogconjunctuur.

Op het moment van schrijven van de Economische Verkenningen MRA 2021 was de verwachting al dat de economie na het opheffen van de beperkende maatregelen weer terug zou keren op het pad waarop het zich bevond voor de pandemie. Deze ontwikkeling zien we terug in de data. Zo berekent Franses (ESB, 2023) dat het verlies aan bbp voor Nederland uitkomt op ongeveer 65 miljard euro (ongeveer 8 procent van het bbp in 2019). De zuiver economische impact van corona blijft daarmee beperkt en is in lijn met het verwachte V-vormige herstel. Terugkijkend kunnen we de economische effecten reduceren tot ongeveer een maand vertraging in het groeipad van de economie. Daaronder gaan overigens wel ingewikkelde processen schuil. Zo zijn de langetermijneffecten voor de arbeidsmarkt van long covid nog moeilijk

te duiden. Veel zelfstandigen hebben fors ingeteerd op hun spaargeld. Ook hebben we gezien dat het proces van creatieve destructie – blijkend uit historisch uniek lage faillissementscijfers – vrijwel tot staan is gekomen. De voor innovatie en ontwikkeling broodnodige dynamiek in het economische systeem heeft daarmee onder druk gestaan en dit is niet bevorderlijk voor een optimale inzet van schaarse arbeid in productieprocessen.

Maar terwijl het herstel van de coronapandemie nog niet was voltooid, werd de wereld begin 2022 geconfronteerd met een nieuwe schok: een oorlog op het Europese continent met zeer fors stijgende energieprijzen, hoge inflatie en geopolitieke instabiliteit als gevolg. Deze hadden op hun beurt weer negatieve invloed op het vertrouwen van producenten en consumenten en het internationale handelsverkeer. De economische gevolgen hiervan waren voor Nederland relatief beperkt. In 2022 waren er nauwelijks effecten op consumptie (ondanks een laag

Figuur 1.3 Na krachtig herstel economie volgt lager groeitempo in 2023 en 2024

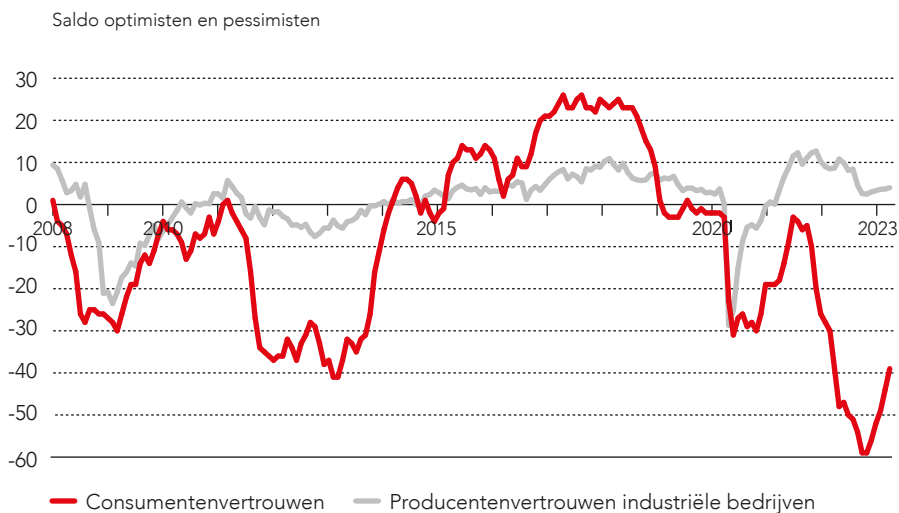
*Prognose 2023 en 2024 op basis van CPB raming (macro-economisch) van maart 2023 en ING voorspelling (sectoraal) van april 2023.

Bron: CBS, CPB, Eurostat, Europese Commissie (bewerking TNO/Vrije Universiteit Amsterdam)

consumentenvertrouwen, zie figuur 1.4). Hier hebben we waarschijnlijk te maken met een inhaaleffect van de coronapandemie.

De hoge energieprijzen, de vervolgens oplopende prijsstijgingen van andere producten en de stijgende overheidsuitgaven (waaronder het prijsplafond voor energie en defensie-uitgaven), hebben ons collectief armer gemaakt. De kortetermijneffecten daarvan op de koopkracht van huishoudens zijn fors geweest. Figuur 1.5 laat de ontwikkeling van de prijsindex zien (voor de consumentenprijsindex inclusief en exclusief energie). De figuur laat zien dat de inflatieontwikkeling tot begin jaren twintig zeer gematigd was onder het ambitieniveau van 2 procent van de ECB. Daarna zien we een snelle stijging, met de oorlog in Oekraïne en de forse stijging van energieprijzen als belangrijke oorzaak van inflatie van boven de 10 procent in 2022. Ook in vergelijking met ons omringende lande is de inflatie hoog. Met een fors steunpakket zijn deze effecten in de afgelopen winter gedempt, maar met een oplopende

Figuur 1.4 Oorlog, hoge energieprijzen en inflatie stemmen consumenten pessimistisch

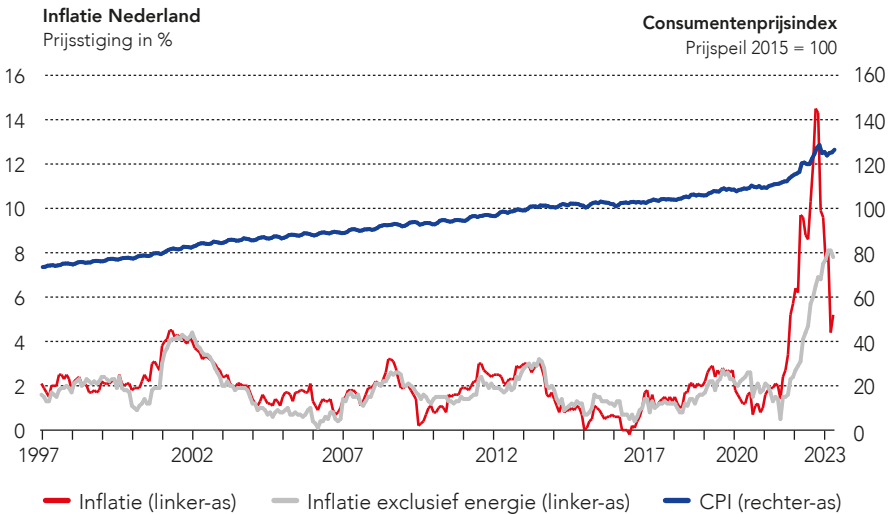

Bron: CBS

staatschuld als gevolg. En bovendien zijn deze steunpakketten voor een deel weer een bron van extra inflatie geweest in een economie die tegen de grenzen van haar productiecapaciteit zit (zie Van Reeken et al. 2023). Een voorbeeld van een brede welvaartskeuze tussen nu en later waarbij een rekening wordt doorgeschoven naar toekomstige generaties. Op het moment van schrijven van deze Economische Verkenningen is duidelijk dat de grens van de bereidheid van het kabinet om tegenvallers te compenseren is bereikt. Zo heeft het kabinet in de Voorjaarsnota voor het eerst in jaren bezuinigingen aangekondigd. De definitieve begroting zal met Prinsjesdag worden gepresenteerd en naar verwachting nog tot veel discussies leiden over zowel de omvang als de invulling van de bezuinigingen.

Het Centraal Planbureau (CPB) verwacht dat het afbouwen van financiële compensatie door de overheid in 2024 tot een verdere toename van armoede zal leiden. De inflatie lijkt weliswaar zijn piek achter zich te hebben, maar verbreedt zich evengoed van energie naar andere

Figuur 1.5 Forse prijsstijgingen maken leven structureel duurder in 2022

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

producten en stijgende lonen waardoor ook voor het komende jaar een verder stijgend prijspeil verwacht wordt. De mate waarin zal in sterke mate afhangen van enerzijds het verdere verloop van de oorlog in Oekraïne en anderzijds de vraag of de huidige hoge looneisen tot een loon-prijsspiraal gaan leiden. Hoe dan ook zal de rente naar verwachting nog wat verder gaan stijgen gegeven de uitgesproken ambitie van centrale banken om de inflatie weer in de buurt van het streefpercentage van 2 procent te krijgen. Dit zal tot dalende prijzen op de woningmarkt leiden. Het ligt in de lijn der verwachting dat dit ook zal leiden tot teruglopende consumptieve bestedingen en terughoudendheid in investeringen. Dit zijn stuk voor stuk redenen om rekening te houden met gematigde groei in de komende jaren.

Internationaal gezien steekt de ontwikkeling van Nederland gunstig af. De wereldeconomie ontwikkelt zich duidelijk met de handrem aan. Dit heeft deels te maken met het conflict in Oekraïne, maar zeker ook met breder oplopende geopolitieke spanningen die globalisering onder druk zetten en de verhogingen van beleidsrente door centrale banken om de hoge inflatie te beteugelen. Juist voor een kleine, open economie als die van Nederland draagt de vertragende ontwikkeling van de wereldeconomie verder bij aan gematigde verwachtingen voor de toekomst.

Kader 1.2 Internationale context

Impact corona en oorlog Oekraïne

Zowel de coronacrisis als de oorlog in Oekraïne hebben een forse impact op de wereldeconomie (gehad). De langetermijnevolgen daarvan zijn nog niet volledig te overzien, maar nu al zijn de eerste tekenen daarvan waar te nemen. De afgelopen decennia nam de internationale verwevenheid (globalisering) fors toe. De specialisatie die daaraan ten grondslag lag – de vrije handel en het vrije kapitaalverkeer – heeft de wereldeconomie flink doen groeien. Maar de keerzijde daarvan is dat economieën ook zeer kwetsbaar zijn geworden voor verstoringen in alsmaar langere en complexere waarde-ketens. Als reactie hierop ontstaan relatief gescheiden en gesloten handelsblokken (met enerzijds een Chinees-Russisch blok en anderzijds een westers blok) die meer zelfvoorzienend willen worden.

Kortom: globalisering staat onder druk. De Wereldbank en het IMF hebben daar in hun recente publicaties grote zorgen over uitgesproken. Ook uit beide instituten grote zorgen over de economische gevolgen van klimaatverandering. De prognoses van januari 2023 voor de groei van de wereldeconomie zijn volgens de Wereldbank met 1,7 procent gematigd (en beduidend lager dan de 3,0 procent die de Wereldbank nog in juni 2022 voorspelde). Ook voor 2024 zijn de groeiramingen gematigd met inflatie, hoge rentetarieven, afname van investeringen en de oorlog tussen Rusland en Oekraïne als belangrijkste oorzaken.

De sterk gestegen energieprijzen hebben de inflatie wereldwijd fors aangewakkerd. Hoewel ook de mondiale inflatie over haar top heen lijkt, zien we deze met vertraging doorwerken in de prijzen van andere producten. En ondanks de daling liggen de energieprijzen beduidend hoger dan voor 2022, waarbij de verwachting is dat deze hogere prijzen een structureel karakter zullen hebben en nieuwe stijgingen zijn waarschijnlijk afhankelijk van onder andere de ontwikkelingen van de oorlog in de Oekraïne. Wereldwijd lijken centrale banken door te gaan met het verhogen van rentes om de inflatie te beteugelen. Het komende jaar zal dat een steeds ingewikkeldere balanceeract worden tussen enerzijds doen wat nodig is om de inflatie te beteugelen en anderzijds niet meer te doen dan wat nodig is om het risico op een recessie niet verder aan te wakkeren. In toenemende mate zullen

daarbij interne spanningen ontstaan binnen de Europese Unie omdat de oplopende rentes extra pijnlijk zijn voor landen met een hoge staatsschuld.

Groeiend belang van de Europese Unie

De afgelopen jaren hebben laten zien dat een steeds groter deel van ons beleid (indirect) bepaald wordt door Brussel. De geopolitieke spanningen maken dat een Europees antwoord voor de hand ligt en de Europese lidstaten hun krachten bundelen om tegenwicht te kunnen bieden aan de machtsblokken die zich steeds sterker manifesteren. Zowel voor de MRA als Nederland vergt dat een herbezinning op de verhouding van regio, natiestaat en Europa. De regio en Europa lijken een steeds prominentere plek te krijgen ten opzichte van de natiestaat.

Dit is bij uitstek tastbaar in de duurzaamheidswetgeving uit Brussel. Stikstof is het meest actueel, maar de te verwachten gevolgen van (Europese) handhaving betreffende de kaderrichtlijn water (zie Rli, 2023), de wetgeving rondom klimaat, energie en circulaire economie en biodiversiteit zijn fors. Juist in een dichtbevolkt land als Nederland levert dat grote uitdagingen op.

In de eerste paragraaf lieten we zien dat de economische groei in de MRA ongelijk onder de bevolking is verdeeld: niet iedereen profiteert. Dit is al langer een punt van aandacht en heeft er onder andere toe geleid dat het CPB sinds kort ook armoedeontwikkelingen presenteert. We volgen deze ontwikkeling door ook op regionaal niveau een beeld te geven van de ontwikkelingen van ongelijkheid in de regio. In aanvulling op wat we hebben beschreven in paragraaf 1.1, geeft tabel 1.1 een overzicht van de verschillen in armoede en inkomensongelijkheid. Armoede brengen we in kaart met het percentage huishoudens dat gedurende minimaal 1 jaar een inkomen onder het sociaal minimum kende.

De tabel laat zien dat armoede zich in de MRA in grotere mate voordoet dan in Nederland in het afgelopen decennium, met duidelijke uitschieters in Amsterdam en Almere-Lelystad. In de periode na de Grote Recessie (2008-2014) zien we in alle regio's de armoede oplopen om vervolgens weer te dalen. Hoewel de data voor 2022 nog niet voorhanden zijn, is

op basis van de recente analyses van het CPB de verwachting gerechtvaardigd dat 2022 en 2023 opnieuw verder oplopende armoedecijfers zullen kennen. Als we kijken naar het gemiddelde versus het mediane inkomen, zien we de ongelijkheid in inkomens (of preciezer: de scheefheid van de inkomensverdeling). Als deze verhouding gelijk is aan 1, is er sprake van een symmetrische verdeling rondom het gemiddelde. Hoe groter de afwijking van 1, hoe dikker de staart en des te meer mensen met een zeer hoog inkomen en des te hoger de ongelijkheid. De tabel toont aan dat de inkomensontwikkeling in Nederland stabiel is over de tijd, maar oploopt in de MRA. Ongelijkheid is relatief groot in de gemeenten Amsterdam en Gooi en Vechtstreek waar relatief veel rijkdom is geconcentreerd (zie Economische Verkenningen MRA 2015 voor een meer uitgebreide analyse).

Tabel 1.1 Huishoudens in armoede en inkomensongelijkheid in deelregio's van de MRA

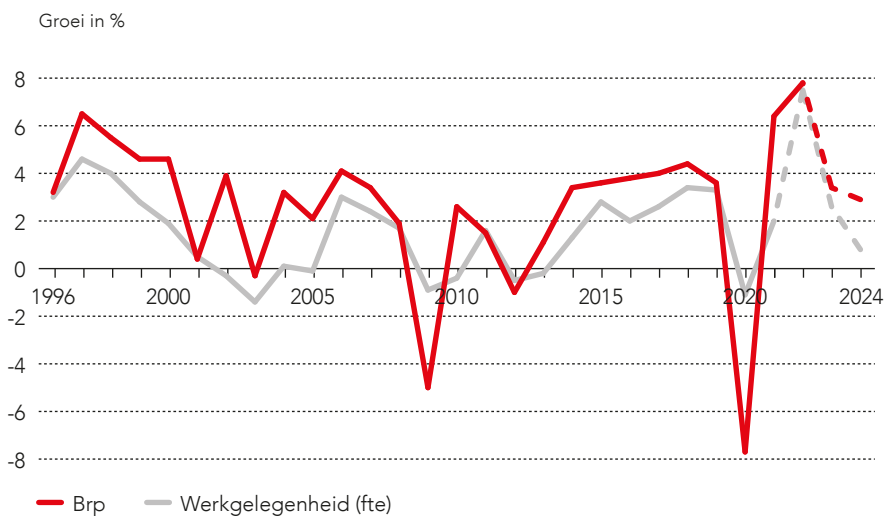
	Huishoudens in armoede			Gemiddeld versus mediaan inkomen van huishoudens		
	2011	2016	2021	2011	2016	2021
	aandeel in %			gemiddeld / mediaan inkomen		
Nederland	6,9	7,9	6,8	1,12	1,12	1,12
MRA	8,8	9,5	8,2	1,16	1,18	1,19
Amsterdam	13,9	14,2	12,0	1,23	1,26	1,28
Almere-Lelystad	7,8	8,6	7,0	1,09	1,08	1,08
- Almere	7,5	8,3	6,8	1,09	1,08	1,07
- Lelystad	8,4	9,4	7,6	1,10	1,10	1,09
Zuid-Kennemerland	6,4	7,3	6,3	1,15	1,17	1,19
Gooi en Vechtstreek	5,9	6,7	6,0	1,22	1,24	1,23
IJmond	5,6	6,8	5,9	1,10	1,09	1,09
Zaanstreek-Waterland	5,2	6,3	5,7	1,10	1,10	1,09
- Zaanstreek	5,9	7,3	6,6	1,09	1,09	1,09
- Waterland	4,4	5,2	4,8	1,10	1,10	1,10
Amstelland-Meerlanden	4,8	5,3	4,9	1,12	1,13	1,15
- Regio Haarlemmermeer	4,2	4,8	4,4	1,11	1,11	1,12
- Overig Amstel-Meerlanden	5,7	6,0	5,7	1,15	1,16	1,19

Bron: CBS (bewerking TNO/Vrije Universiteit Amsterdam)

1.3 Werkgelegenheid en werkloosheid

In lijn met de landelijke raming van het CPB is de verwachting dat de werkgelegenheid in de MRA ook in 2023 en 2024 toeneemt, in een tempo dat iets onder de ontwikkeling van het brp ligt (zie figuur 1.6). Het verschil wordt verklaard door stijging van de arbeidsproductiviteit (zie ook hoofdstuk 3). Het CPB raamt voor Nederland een langzaam oplopende maar nog steeds uitzonderlijk lage werkloosheid van 3,5 procent in 2022 naar 4,1 procent in 2024. Daarmee is het goed mogelijk dat ook in de MRA de werkloosheid dit jaar en volgend jaar licht stijgt. In 2022 waren in de MRA 58 duizend personen werkloos, waarmee het werkloosheidspercentage uitkwam op 3,9 procent van de beroepsbevolking. Tegelijkertijd blijft de arbeidsmarkt krap, bij een bruto-arbeidsparticipatie in de MRA die hoger ligt dan gemiddeld in Nederland (waarover meer in hoofdstuk 2).

Figuur 1.6 Groeitempo brp en werkgelegenheid MRA loopt terug in 2023 en 2024

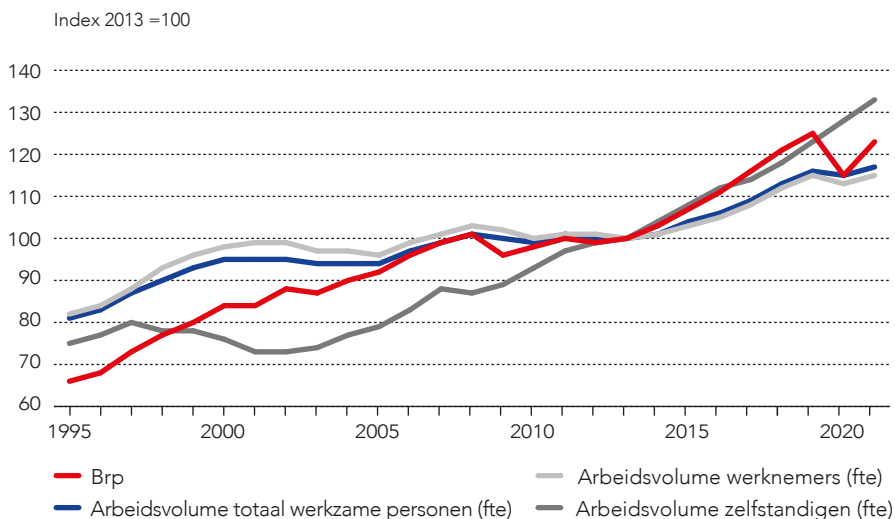
* Prognose 2022 (werkgelegenheid is arbeidsvolume werkzame personen), 2023 en 2024
Bron: CBS (bewerking en prognose TNO en Vrije Universiteit Amsterdam)

De werkloosheid zal daarmee in grote mate samenhangen met mismatches tussen de gevraagde kennis en vaardigheden en de kwalificaties van werkzoekenden en mensen die zich momenteel niet aanbieden op de arbeidsmarkt (tezamen vormen zij het onbenut arbeidspotentieel). In de steeds krappere wordende arbeidsmarkt wordt het van groot belang om deze groep te activeren. Dit is overigens geen sinecure. In het onbenut arbeidspotentieel van de MRA zit een relatief grote groep lager opgeleiden die langdurig werkloos is. Ook vallen extra uren die mensen zouden kunnen werken (maar die nu in deeltijd werken) onder het onbenut arbeidspotentieel. Daarnaast dienen kennis en vaardigheden in overeenstemming gebracht te worden met beroepen waar in toenemende mate vraag naar is, zoals technisch personeel ten behoeve van de energietransitie en het verduurzamen van industriële productie. Een belangrijke factor voor het verhogen en op peil houden van het arbeidsaanbod is de aantrekkelijkheid van werk, zowel in termen van werkomstandigheden als beloning. De hoge inflatie maakt dit laatste aspect voor veel huishoudens urgent.

De werkgelegenheidsontwikkeling in de MRA tot en met 2021 (figuur 1.7) vertoont in de coronajaren 2020 en 2021 een opvallend patroon. Als gevolg van alle coronamaatregelen nam het totale arbeidsvolume (fte's van alle werkzame personen in de MRA) in 2020 af. Die daling werd vooral ingegeven door een afname van het arbeidsvolume van werknemers; het arbeidsvolume van zelfstandigen nam zowel in 2020 als 2021 toe. Dit duidt erop dat vaste contracten zijn stopgezet en meer mensen via tijdelijke inhuur of als zzp'er werden ingeschakeld. Daarmee zijn tijdens de coronapandemie risico's afgewenteld op de flexibele schil van de arbeidsmarkt. In hoofdstuk 2 wordt hier dieper op ingegaan, onder andere met een analyse van het hoge aantal zelfstandigen in de MRA en de constatering dat juist zij in de afgelopen decennia in grote mate de conjuncturele schommelingen opvingen.

Figuur 1.7 Arbeidsvolume zelfstandigen nam verder toe tijdens coronapandemie

Bron: CBS (bewerking TNO)

1.4 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid per sector

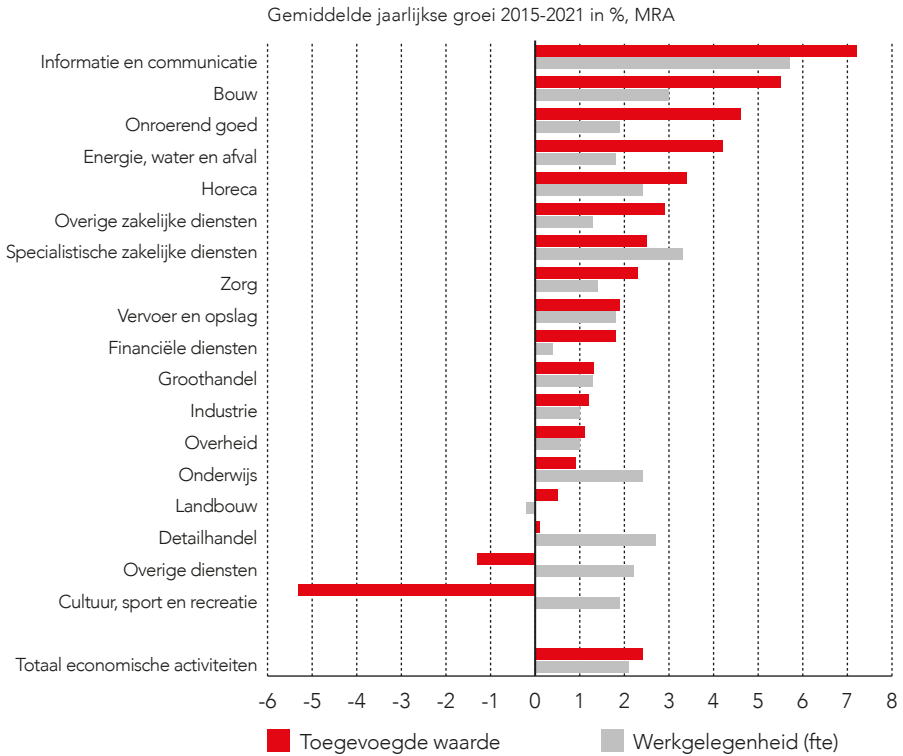
In deze paragraaf kijken we naar de ontwikkeling van de toegevoegde waarde en werkgelegenheid per sector in de MRA. De analyse heeft betrekking op de periode 2015-2021, een tijdvak dat zowel een periode van hoogconjunctuur omvat als de jaren waarin de coronapandemie zich afspeelde. In deze periode groeide de economie van de MRA gemiddeld met 2,4 procent per jaar en de werkgelegenheid met 2,1 procent. Landelijk bedroeg deze groei respectievelijk 1,7 en 2,1 procent. Bij een ongeveer gelijk tempo van werkgelegenheidsontwikkeling nam de toegevoegde waarde in de MRA (brp) dus sneller toe dan gemiddeld in Nederland. Met andere woorden: de MRA kende in de periode 2015-2021 een snellere arbeidsproductiviteitsontwikkeling dan elders in Nederland.

Het totale gemiddelde groeiverschil van toegevoegde waarde tussen de MRA en Nederland bedroeg in de periode 2015-2021 ongeveer 0,7 procentpunt per jaar. Sectoren waarin de toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de MRA gemiddeld sneller toenamen dan elders in Nederland zijn met name Informatie en communicatie, Financiële diensten, Specialistische zakelijke diensten, Vervoer en opslag, Horeca en Cultuur, sport en recreatie. Dit zijn voor de economie van de MRA zeer kenmerkende sectoren die binnen Nederland sterk geconcentreerd zijn in de metropoolregio (zie hoofdstuk 3). In dit patroon van hogere groei in juist die voor de MRA kenmerkende sectoren herkennen we de agglomeratiekracht van de regio, zowel vanuit het oogpunt van een sterke concentratie van zakelijke dienstensectoren en het relatief hoge opleidingsniveau van de beroepsbevolking als de aantrekkelijkheid van de regio om er te verblijven, recreëren en van cultuur te genieten.

In 2020 werd vrijwel iedere sector in de MRA geconfronteerd met een krimp. Uitzonderingen waren de sectoren Onroerend goed en Informatie en communicatie. De grootste hinder van corona ondervonden de sectoren Horeca, Vervoer en opslag, Groothandel, Detailhandel en Cultuur, sport en recreatie. Dit heeft alles te maken met de internationale reisbeperkingen, terugval in internationale handel en het moeten sluiten

van winkelvoorzieningen, horeca en de cultuur- en recreatiesector – de lege straten tijdens de lockdowns spraken boekdelen. In 2021 veerde de economie weer krachtig op, waarvan wederom vrijwel alle sectoren in de MRA profiteerden. Het jaar 2021 was nog niet volledig vrij van beperkende coronamaatregelen. Dit heeft in het bijzonder de sector Cultuur, sport en recreatie negatief beïnvloed – zodanig dat er gemiddeld over de periode 2015-2021 sprake was van krimp.

Figuur 1.8 Grote sectorale groeiverschillen in de MRA

Bron: CBS (bewerking TNO)

Uit figuur 1.8 ontstaat het beeld dat corona slechts een tijdelijke onderbreking van de hoogconjunctuur was waarin de economie van Nederland en de MRA zich begin 2020 nog bevond. Ook hier past de opmerking dat er sinds het uitbreken van de oorlog in Oekraïne in 2022 meer onzekerheden zijn rond de toekomstige economische ontwikkelingen, naast de transformaties die sectoren zullen moeten doorlopen in het kader van grote maatschappelijke opgaven zoals het realiseren van de klimaatdoelen.

Insamen
It's a
d

Kom
vrij
vrij

WIS JE WIE
HIERHOORDE
PROFESSOR?
WIE DE WIS
DE GRANAAR
WAS?

ting

Ontk
t
m

DAARNA
SHARED
UNITEN

RIV Waterloot

2

Bevolking en arbeidsmarkt

- Het snelle herstel na de coronapandemie heeft de arbeidsmarkt van de MRA een stuk krappere gemaakt: de vacaturegraad is tussen het tweede kwartaal van 2019 en 2022 bijna verdubbeld van 33 naar 59 openstaande vacatures per 1.000 arbeidsplaatsen. Tegelijkertijd is de werkloosheid gedaald naar 3,9 procent in 2022.
- Steeds meer mensen verlaten de MRA om zich elders in Nederland te vestigen en deze groep is groter dan het aantal mensen uit andere Nederlandse regio's dat zich in de MRA vestigt. Tegelijkertijd neemt het buitenlandse migratiesaldo fors toe, voornamelijk vanuit West- en Zuid-Europa, Azië en Amerika. De totale bevolking groeide in 2022 met 1,3 procent en blijft naar verwachting ook in 2023 en 2024 groeien met een vergelijkbaar percentage.
- De grote krapte op de arbeidsmarkt heeft er mede voor gezorgd dat de bruto-arbeidsparticipatie in 2022 relatief sterk is toegenomen naar 75,9 procent, na jaren waarin de groei ervan steeds verder vertraagde. Zowel mannen als vrouwen en vrijwel alle groepen naar leeftijd, opleidingsniveau en migratieachtergrond hebben bijgedragen aan de grotere arbeidsdeelname en daarmee brede welvaart.
- De werkgelegenheids groei van 1,7 procent in 2022 in de MRA kwam in relatief grote mate ten goede aan jongeren, hoogopgeleiden en werkenden uit het buitenland. Ouderen, laagopgeleiden en vrouwen zien hun kansen op de arbeidsmarkt minder snel toenemen, nadat ze wat langer de gevolgen van de coronapandemie hebben ondervonden.
- Het onbenut arbeidspotentieel ligt in de MRA met bijna 13 procent ongeveer 2 procentpunt boven dat in Nederland. Het bestaat voornamelijk uit werklozen en werkenden die meer uren willen werken.

Kader 2.1: Definities arbeidsmarkt

Om de ontwikkeling van de beroepsbevolking in beeld te brengen, wordt de totale bevolking in de volgende categorieën ingedeeld, waarbij we internationaal gehanteerde definities volgen:

Bevolking alle personen ongeacht leeftijd.

Potentiële beroepsbevolking alle personen van 15 tot en met 74 jaar.

Beroepsbevolking alle personen van 15 tot en met 74 jaar die betaald werk verrichten of officieel werkloos zijn.

Bruto-arbeidsparticipatie beroepsbevolking als percentage van de potentiële beroepsbevolking.

Bruto-participatie afkorting van bruto-arbeidsparticipatie; zie hierboven.

Werkzame beroepsbevolking alle personen van 15 tot en met 74 jaar die betaald werk verrichten, ongeacht de arbeidsduur per week.

Werkloze beroepsbevolking alle personen zonder betaald werk, die recent naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn.

Werkloosheid aantal werklozen als percentage van de beroepsbevolking.

Niet-actieve bevolking alle personen in de leeftijd van 15 tot en met 74 jaar die geen betaalde arbeid verrichten en die niet officieel werkloos zijn. Dat is inclusief personen die vrijwilligerswerk of mantelzorg verrichten, en inclusief arbeidsbeperkten die wel willen maar niet kunnen werken.

Onbenut arbeidspotentieel alle personen in de leeftijd van 15 tot en met 74 jaar die aangeven meer uren betaald werk te willen of kunnen verrichten, inclusief personen die officieel werkloos zijn, personen zonder betaald werk maar die niet hebben gezocht naar betaald werk, personen zonder betaald werk die niet onmiddellijk beschikbaar zijn voor betaald werk en werkenden in deeltijd.

Overige bevolking personen van 0 tot en met 14 jaar en 75 jaar en ouder.

Vacaturegraad aantal openstaande vacatures per 1.000 arbeidsplaatsen.

Migratieachtergrondkenmerk dat weergeeft met welk land een persoon verbonden is op basis van het geboorteland van de ouders of van zichzelf.

Westerse migratieachtergrond² personen met als migratieachtergrond één van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika en Oceanië, en Indonesië en Japan.

Niet-westerse migratieachtergrond² personen met als migratieachtergrond één van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije.

De economie van de Metropoolregio Amsterdam (MRA) heeft in 2022 een enorme groei doorgemaakt na in 2020 relatief hard te zijn geraakt door de coronapandemie. Het bruto regionaal product (brp) steeg in 2022 met 7,8 procent, na een krimp in 2020 met 7,7 procent en een eerste herstel in 2021 met 6,4 procent. Landelijk ging het om een krimp van het bbp in 2020 van 3,9 procent en een groei van 4,9 en 4,5 procent in 2021 en 2022. Dat laat zien dat de economie van de MRA veel meer schade ondervond van de coronapandemie dan de rest van Nederland, maar ook weer sterker herstelde naar het verhoudingsgewijs stevige groeipad van voor de coronapandemie.

Die combinatie van relatieve kwetsbaarheid en veerkracht komt terug in bijna alle economische indicatoren over de regio. Dat is sterk gerelateerd aan factoren als sectorstructuur, internationale oriëntatie, verstedelijking en agglomeratie-effecten, samenstelling van de beroepsbevolking (relatief veel jongeren en hoger opgeleiden) en aard van de werkgelegenheid (relatief veel flexibele arbeid).

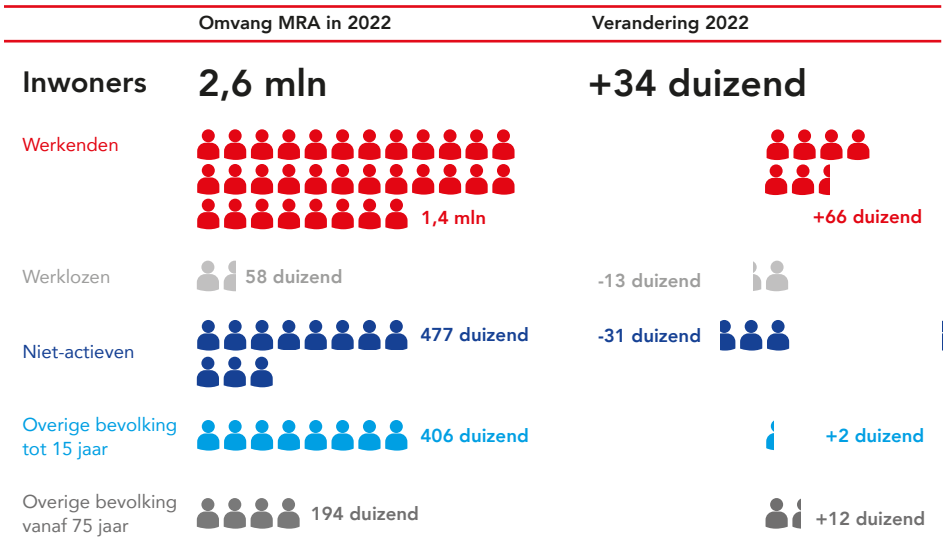
Als gevolg van het sterke herstel van de economie na de coronapandemie steeg de werkgelegenheid in de MRA in 2022 met 66 duizend werkenden (bijna 5 procent toename, zie figuur 2.1). Die toename was mogelijk door een groei van het aantal inwoners in de MRA met 34 duizend, een daling van het aantal werklozen met 13 duizend en de activering van niet-werkenden met 31 duizend. Het

2 Hier wordt omwille van consistentie met eerdere edities van de Economische Verkenningen gebruikgemaakt van de indeling 'westers/niet-westers' die het CBS lange tijd heeft gehanteerd. Het CBS is in 2022 overgegaan op een andere manier van publiceren over wat tot nu toe de bevolking met een westerse of niet-westerse migratieachtergrond werd genoemd, zie cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst. In komende edities van de Economische Verkenningen zal meer van deze nieuwe manier van publiceren gebruik worden gemaakt.

werkloosheidspercentage in de MRA daalde in 2022 van 4,9 naar 3,9 procent, waardoor dit lager kwam te liggen dan voor de coronacrisis (4,4 procent in 2019). De daling in het aantal niet-actieven laat zien dat het economisch herstel heeft gezorgd voor een betere benutting van het arbeidspotentieel in de regio, waardoor de totale bruto-arbeidsparticipatie is gestegen naar 75 procent in de MRA – het hoogste percentage ooit. Toch is er nog altijd sprake van een zeer krappe arbeidsmarkt, hetgeen zich vertaalt in een forse toename van het aantal vacatures.

Figuur 2.2 laat zien dat de vacaturegraad (het aantal openstaande vacatures per 1.000 arbeidsplaatsen) aan het begin van de coronacrisis flink daalde, maar daarna alleen maar is gegroeid, tot een record-

Figuur 2.1 Door arbeidsmarktkrapte neemt het aantal werklozen en niet-actieven af

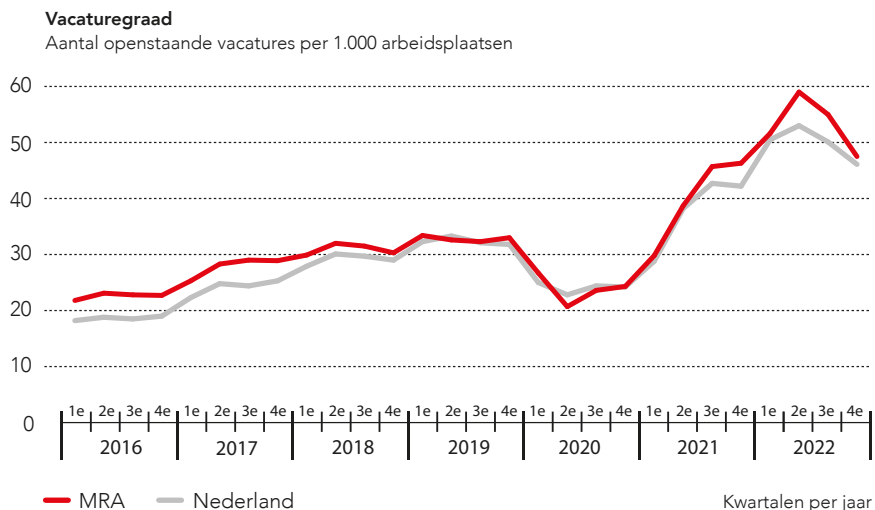

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

hoogte in het tweede kwartaal van 2022. Op dat moment stonden er gemiddeld meer dan 50 vacatures open op elke 1.000 arbeidsplaatsen. Omdat vergrijzing van de (beroeps)bevolking een belangrijke oorzaak is voor krapte op de arbeidsmarkt, en die vergrijzing de komende decennia verder zal toenemen, zal de vacaturegraad zich naar verwachting blijvend op een hoger niveau bevinden.

Dit hoofdstuk beschrijft recente ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in termen van werkgelegenheid, arbeidsaanbod en werkloosheid. Daarnaast bespreken we welke segmenten van de arbeidsmarkt (naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en migratieachtergrond) het best herstellen na de coronapandemie en welke segmenten daarin achterblijven.

Figuur 2.2 Na de coronacrisis kende de MRA de hoogste vacaturegraad ooit

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

2.1 Bevolking

Omvang bevolking

De bevolking van de MRA groeide ten opzichte van 2021 met 1,3 procent en bestond in 2022 uit bijna 2,6 miljoen inwoners (zie figuur 2.1). Daarmee woont bijna 15 procent van de totale Nederlandse bevolking in de MRA. De bevolkingsgroei in de MRA ligt met 0,6 tot 1,0 procent per jaar al sinds 2005 ruim boven de bevolkingsgroei van heel Nederland (0,3 tot 0,6 procent per jaar). De MRA is een aantrekkelijk gebied om zich te vestigen voor studenten, starters op de arbeidsmarkt en werkenden. Niet alleen van binnen Nederland, maar in toenemende mate ook van buiten Nederland (zie figuur 2.3). Al sinds het einde van de kredietcrisis (2014) stijgt het saldo van verhuizingen uit het buitenland flink in de MRA. Door de coronacrisis was er sprake van een kortstondige verlaging, maar inmiddels is het saldo van immigratie en emigratie tussen de MRA en het buitenland hoger dan het in vijftig jaar is geweest. Ook voor de komende jaren verwachten het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Planbureau voor

Tabel 2.1 Bevolkingsgroei MRA naar regio en periode

	2022**	2005-2008	2009-2014	2015-2022	2021	2022	2023*	2024*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %						
Nederland	17.703	0,3	0,4	0,6	0,5	1,0	0,6	0,7
Metropoolregio Amsterdam	2.598	0,6	0,9	1,0	0,6	1,3	1,5	1,3
Amsterdam	892	0,3	1,4	1,1	0,6	1,6	-	-
Amstelland-Meerlanden	365	1,4	0,9	1,1	1,0	1,7	-	-
Zaanstreek-Waterland	343	0,5	0,5	0,8	0,2	0,9	-	-
Almere-Lelystad	303	1,5	0,9	1,3	1,5	1,9	-	-
Gooi en Vechtstreek	263	0,0	0,2	0,8	0,7	1,1	-	-
Zuid-Kennemerland	233	0,1	1,1	0,7	0,1	0,8	-	-
IJmond	200	0,4	0,3	0,4	0,1	0,3	-	-

* Prognose 2023 en 2024, alleen voor de gehele MRA.

** Cijfers betreffen de gemiddelde omvang in 2022 ((omvang 1 januari + omvang 31 december) / 2).

NB. Door afrondingsverschillen wijkt de som van de delen soms af van het totaal.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

de Leefomgeving (PBL) dat de bevolking in de MRA sneller toeneemt dan in de rest van Nederland, en ook sneller dan in de afgelopen twee decennia. Dat komt vooral door de grotere instroom vanuit het buitenland.

De grootste bevolkingsgroei binnen de MRA kwam ook in 2022 voor rekening van Almere-Lelystad (1,9 procent; zie tabel 2.1), waar al jaren sprake is van een relatief sterke bevolkingstoename als gevolg van de relatief grote beschikbaarheid van ruimte voor woningbouw. Ook de bevolkingsgroei in Amstelland-Meerlanden (1,7 procent in 2022) is voor een groot deel het gevolg van de relatief grote omvang van de woningbouw. Verder kende Amsterdam in 2022 een bovengemiddelde bevolkingsgroei van 1,6 procent, na een relatief bescheiden groei van 0,6 in 2021, vooral door een dip in het migratiesaldo uit het buitenland tijdens de coronapandemie. Alle overige deelregio's van de MRA hadden een bevolkingsgroei die rond of onder het landelijk gemiddelde lag.

Natuurlijk verloop en migratie

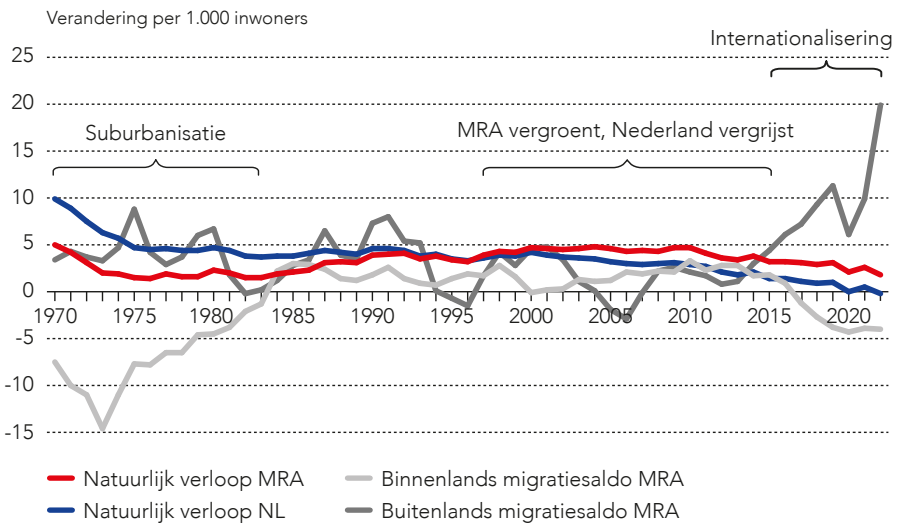
De toename van de bevolking bestaat uit het saldo van geboorte en sterfte (natuurlijk verloop) en de saldi van binnenlandse en buitenlandse migratie. Het natuurlijk verloop is decennialang een belangrijke, stabiele component in de bevolkingsgroei van de MRA geweest, met sinds 1970 een toename van tussen de 1 en 5 personen per jaar per 1.000 inwoners (zie figuur 2.3). Tot 1996 lag het natuurlijk verloop in de rest van Nederland hoger dan in de MRA, maar door een grotere vergrijzing is sinds 1997 de bevolkingsgroei in de rest van Nederland lager dan in de MRA. Jongeren en jonge gezinnen zagen de MRA in toenemende mate als een aantrekkelijke plek om te wonen en te werken. Voor (afgestudeerde) studenten biedt de MRA voldoende werk, terwijl hoofdzakelijk ouderen en oudere gezinnen de regio verlaten.

Vanaf 2010 is het natuurlijk verloop echter aan het dalen, zowel in de MRA als in de rest van Nederland. Daardoor levert het saldo van geboorte en sterfte een steeds kleinere bijdrage aan de bevolkingsgroei. Het saldo van binnenlandse en buitenlandse migratie levert daarentegen juist een steeds grotere bijdrage, vooral in de MRA.

Na de kredietcrisis (2008-2013) is het binnenlandse migratiesaldo van de MRA snel gedaald en negatief geworden, terwijl het buitenlandse migratiesaldo van de MRA sindsdien juist sterk is gestegen. Dat betekent dat er steeds meer inwoners van de MRA verhuizen naar buiten de regio en dat steeds minder inwoners uit de rest van het land naar de MRA verhuizen. De (woon)ruimte die daardoor beschikbaar komt wordt steeds vaker ingenomen door mensen die vanuit het buitenland naar de MRA verhuizen. Voor deze groep lijkt met name Amsterdam en omgeving een steeds aantrekkelijker vestigingsplaats te worden.

Figuur 2.3 laat zien dat deze trend enigszins werd afgeremd tijdens de coronapandemie, toen in 2020 de groei van het buitenlandse migratiesaldo tijdelijk lager kwam te liggen. Maar inmiddels ligt het

Figuur 2.3 Bevolkingsgroei in MRA steeds meer gedreven door buitenlands migratiesaldo

* Natuurlijk verloop (geboorte minus sterfte), binnenlands migratiesaldo (saldo verhuizingen MRA met de rest van Nederland) en buitenlands migratiesaldo (saldo verhuizingen MRA met buitenland)*

* Definitieve realisatiecijfers. Cijfers betreffen het gemiddelde per jaar ((omvang 1 januari + 31 december) / 2).
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

buitenlandse migratiesaldo in het verlengde van de groei uit de periode voor de coronapandemie. Ook de trend van een afnemend binnenlands migratiesaldo is door de coronacrisis afgeremd en lijkt zich te stabiliseren op een uitstroom van bijna 5 personen per 1.000 inwoners per jaar. De grotere uitstroom van inwoners van de MRA naar elders in Nederland kan dus niet zozeer worden gerelateerd aan corona, want kwam voor die tijd al op gang. Als de coronapandemie daar al invloed op heeft gehad, dan lijkt het de groei van het aantal verhuizingen van de MRA naar elders in Nederland juist tot staan te hebben gebracht.

De forse groei van het aantal buitenlandse migranten die zich in de MRA vestigen wordt vooral gedreven door migranten uit West- en Zuid-Europa (met name grote landen als Duitsland, Verenigd Koninkrijk, Italië en Spanje), Azië (met name India en China) en Amerika. Hoewel dat niet direct uit de cijfers blijkt, betreft dat relatief vaak migranten in de hogere segmenten van de arbeidsmarkt. Andere relatief grote groepen migranten komen uit Midden- en Oost-Europa, Oekraïne en Syrië, maar bij elkaar is dat een minderheid van het totaal aantal migranten. Eén op de tien migranten die naar de MRA komt betreft remigranten met de Nederlandse nationaliteit. Globalisering, vergrijzing en economische groei bevorderen het positieve migratiesaldo uit het buitenland. Internationale migratie houdt de arbeidsmarkt van de MRA relatief ruim, waardoor de economische mogelijkheden worden vergroot en loonstijgingen worden beperkt.

De aantrekkingskracht van de MRA als woon- en werkregio in combinatie met beperkte mogelijkheden om de woonvoorraad uit te breiden, zorgt echter voor een steeds krappere wordende woningmarkt in de regio. Daardoor zijn de huizenprijzen in de MRA tussen 2014 en 2022 veel meer gestegen dan in de rest van Nederland, zoals in hoofdstuk 4 in detail wordt besproken. De forse stijging van de huizenprijzen kan een belangrijke reden zijn voor werkenden in andere delen van Nederland om niet te verhuizen naar de MRA en voor inwoners van de MRA om juist naar andere delen van Nederland te verhuizen. Wanneer hun werk wel in de MRA blijft, neemt de toch al relatief grote inkomende pendel verder toe (zie ook paragraaf 2.5).

2.2 Bruto-arbeidsparticipatie

Omvang

De bruto-arbeidsparticipatie is de mate waarin mensen deelnemen aan het arbeidsproces of daar actief naar streven, ongeacht het aantal uren, ofwel de mate waarin de potentiële beroepsbevolking zich al dan niet aanbiedt op de arbeidsmarkt. De potentiële beroepsbevolking is de bevolking tussen 15 jaar en de pensioengerechtigde leeftijd, maar omdat de pensioengerechtigde leeftijd steeds verder oploopt, wordt de potentiële beroepsbevolking internationaal gemakshalve aangeduid met de bevolking van 15 tot en met 74 jaar. Het deel van de potentiële beroepsbevolking dat niet actief is op de arbeidsmarkt – dat wil zeggen geen betaald werk verricht en niet officieel werkloos is – en dus niet op de arbeidsmarkt participeert, wordt aangeduid met de term ‘niet-actieven’ (zie kader 2.1).

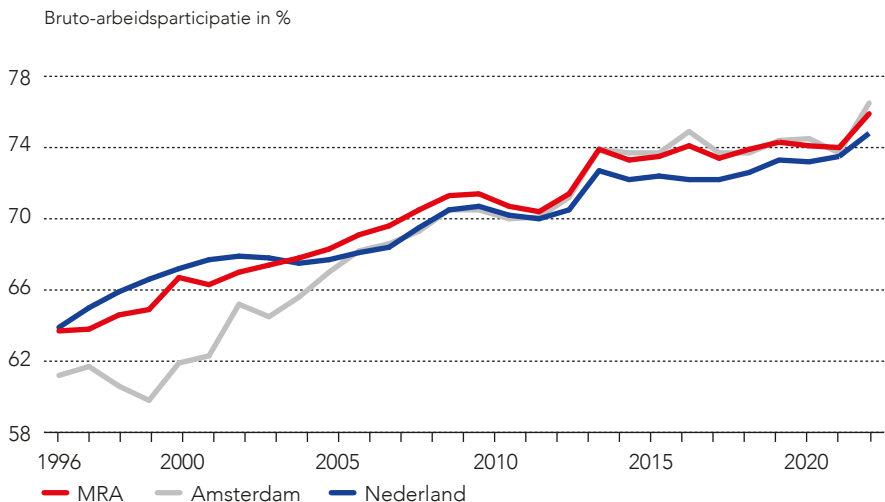
In 2022 bedroeg de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA 75,9 procent van de bevolking van 15 tot en met 74 jaar (zie figuur 2.4); dit is het hoogste percentage ooit gemeten en mede het gevolg van een krappe arbeidsmarkt die steeds meer personen binnen de potentiële beroepsbevolking weet te activeren.³ In 2020 en 2021 daalde de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA nog licht naar 74,0 procent als gevolg van de coronapandemie. De hogere arbeidsparticipatie in 2022 is onder andere het gevolg van een daling van het aantal niet-actieven op de arbeidsmarkt met 31 duizend, waarmee ook het onbenutte arbeidspotentieel steeds beter wordt aangesproken. De bruto-arbeidsparticipatie ligt in de MRA gemiddeld hoger dan in de rest van Nederland (74,8 procent), in de gemeente Amsterdam zelfs nog iets hoger (76,5 procent).

³ Omdat de potentiële beroepsbevolking (15 tot en met 74 jaar) ruimer is gedefinieerd dan de bevolking tot de pensioengerechtigde leeftijd (15 tot en met ongeveer 67 jaar), is de maximaal te bereiken bruto-arbeidsparticipatie in de ‘potentiële’ beroepsbevolking lager dan 100 procent (onder de veronderstelling dat mensen boven de pensioengerechtigde leeftijd niet allemaal meer volledig inzetbaar zijn op de arbeidsmarkt). De ruimte voor de inzet van extra arbeid is daarmee kleiner dan de bruto-arbeidsparticipatie van 75,9 procent suggereert. Die ruimte wordt in de loop van de tijd kleiner doordat de bevolking verder vergrijsd en een steeds groter deel van de bevolking zich tussen de pensioengerechtigde leeftijd en de leeftijd van 74 jaar bevindt. Daar staat tegenover dat deze groep gemiddeld steeds gezonder wordt en daarmee gemakkelijker inzetbaar blijft.

Ontwikkeling

De stijging van de bruto-arbeidsparticipatie wordt al sinds de jaren zestig van de vorige eeuw grotendeels veroorzaakt door de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen, een ontwikkeling die nog altijd gaande is en wordt bevorderd door de mogelijkheden om in deeltijd te werken. Vanaf 1995 werden de mogelijkheden om vervroegd met pensioen te gaan afgebouwd, waardoor de bruto-arbeidsparticipatie vooral onder 55-plussers verder toenam. De laatste jaren neemt de historisch hoge bruto-arbeidsparticipatie nog maar nauwelijks toe, vooral door de steeds verder oplopende vergrijzing van de Nederlandse (beroeps) bevolking. Daardoor maakt de groep ouderen met een gemiddeld lagere arbeidsparticipatie een steeds groter deel uit van de potentiële beroepsbevolking. Tijdens de coronapandemie daalde de bruto-arbeidsparticipatie tijdelijk, zowel in de MRA als landelijk (zie figuur 2.4), maar in 2022 is er sprake van een relatief sterke groei. Dit kan niet los worden gezien van de grote krapte op de arbeidsmarkt, zoals onder meer bleek uit figuur 2.2.

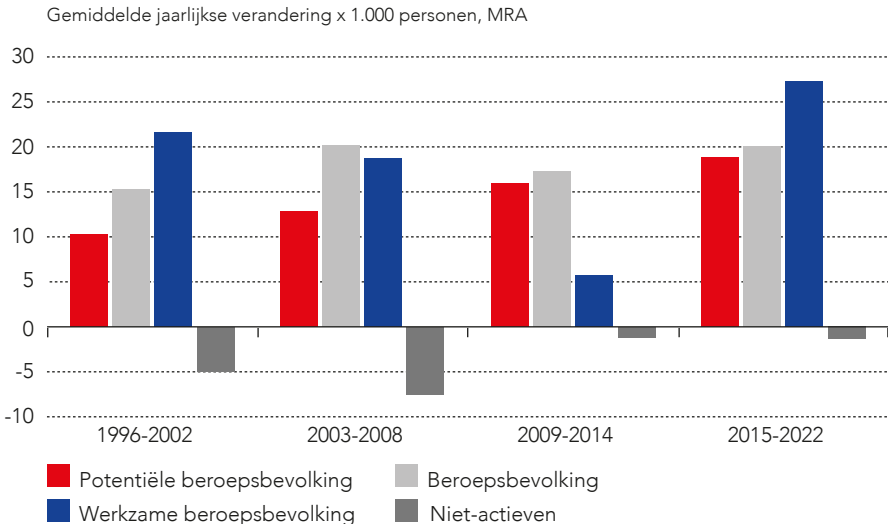
Figuur 2.4 Bruto-arbeidsparticipatie groeit relatief sterk in 2022

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Figuur 2.5 laat zien dat zowel vóór als na de kredietcrisis (2009-2013) de omvang van de beroepsbevolking (alle personen van 15 tot en met 74 jaar die betaald werk verrichten of officieel werkloos zijn) in de MRA meer toenam dan de omvang van de potentiële beroepsbevolking. Dat betekent dat de bruto-arbeidsparticipatie is toegenomen en het aantal inactieven is afgenomen. Sinds 2015 is het aantal werkenden sterker toegenomen dan de beroepsbevolking. Dat betekent dat de werkloosheid is afgenomen. Tijdens de kredietcrisis was dat nog andersom, waardoor de werkloosheid toenam. Figuur 2.5 laat zien dat de potentiële beroepsbevolking in de MRA steeds sneller toeneemt, waardoor er steeds meer arbeid beschikbaar komt. Sinds 2015 is die toename echter onvoldoende om aan de vraag naar arbeid te voldoen, waardoor zowel de arbeidsparticipatie toeneemt als de werkloosheid afneemt (zie paragraaf 2.3).

Figuur 2.5 Werkzame beroepsbevolking groeit sneller dan de potentiële beroepsbevolking

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Er zijn verschillende oorzaken voor het feit dat de bruto-arbeidsparticipatie zich in de MRA – en in de stad Amsterdam in het bijzonder – sinds 1995 sterker heeft ontwikkeld dan de bruto-arbeidsparticipatie in de rest van Nederland (zie figuur 2.4). De belangrijkste is dat de economie van Amsterdam en die van de MRA sinds 1995 meer groeiden dan de economie van de rest van Nederland, als gevolg van een concentratie van economische activiteiten. Daardoor werden de stad en de regio aantrekkelijker voor werkenden, ook om in te wonen. Dit is terug te zien in de leeftijdsopbouw van de bevolking in de MRA, die gemiddeld jonger werd in vergelijking met de bevolking in de rest van Nederland. Door deze ontwikkelingen had ook de vergrijzing minder invloed op de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA in vergelijking met die in de rest van Nederland.

Tegelijkertijd kan uit figuur 2.4 worden afgeleid dat de bruto-arbeidsparticipatie in Amsterdam sterker is gedaald tijdens de coronapandemie dan in de rest van de MRA en Nederland. Dat zit vooral in de sectorstructuur, met relatief veel Horeca, Cultuur, sport en recreatie, Vervoer en opslag en Overige zakelijke diensten, die relatief zwaar te lijden hebben gehad onder de lockdowns. Daarnaast kent de MRA een groter aandeel flexwerk, onder andere uitgevoerd door zelfstandigen zonder personeel, die sneller hun werk kwijtrafen bij vraaguitval in de economie.

Arbeidsparticipatie naar leeftijd en geslacht

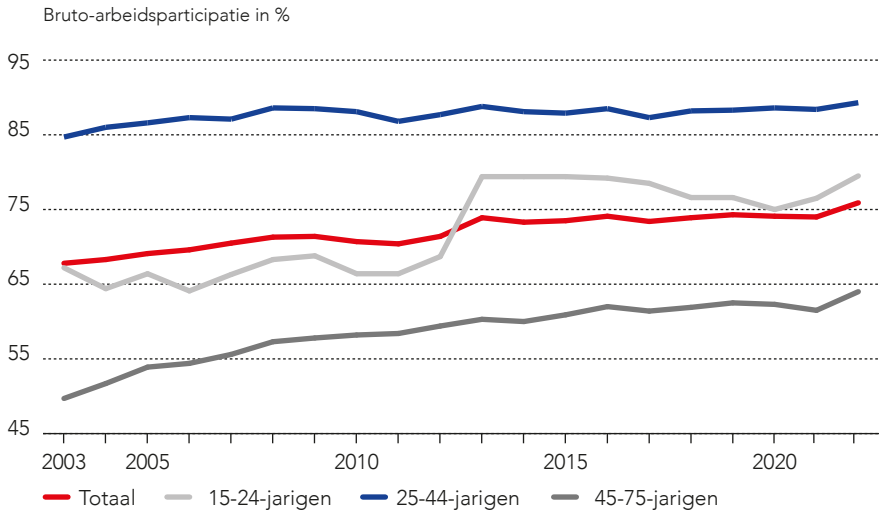
De bruto-arbeidsparticipatie ligt in de oudste leeftijdsgroep (45 tot en met 74 jaar) het laagst (64 procent in 2022), waardoor de gemiddelde arbeidsparticipatie afneemt bij een toename van het aandeel ouderen in de potentiële beroepsbevolking (vergrijzing). Zoals figuur 2.6 laat zien, wordt die ontwikkeling gecompenseerd door een toename van de arbeidsparticipatie sinds 2003 in alle onderscheiden leeftijdscategorieën. De grootste groei in bruto-arbeidsparticipatie heeft bovendien plaatsgevonden in de oudste leeftijdsgroep. Het hoogste niveau van arbeidsparticipatie wordt gevonden bij de groep 25- tot 45-jarigen (89 procent in 2022). Bij jongeren onder de 25 jaar is de gemiddelde bruto-arbeidsparticipatie met 79 procent in 2022 nog altijd flink hoger dan bij de oudste leeftijdsgroep, ondanks het

feit dat een groot deel van de jongeren nog initieel onderwijs geniet.⁴ Als gevolg van de coronapandemie heeft er in alle leeftijdsgroepen een daling plaatsgevonden in de bruto-arbeidsparticipatie in 2020 of 2021, maar deze daling is in 2022 voor alle leeftijdsgroepen meer dan gecompenseerd. Omdat de potentiële beroepsbevolking in de MRA minder vergrijsd is dan in de rest van Nederland, verklaart dat voor een deel de hogere gemiddelde arbeidsparticipatie in de MRA.

Het verschil in bruto-arbeidsparticipatie tussen mannen en vrouwen is in de afgelopen jaren langzaam kleiner geworden. Bedroeg de bruto-arbeidsparticipatie in 2003 nog 75 procent voor mannen en

4 Door een nieuwe meetmethode vanaf 2022 en een correctie van de oude reeks vanaf 2013 door het CBS, is er een breuk zichtbaar in de bruto-arbeidsparticipatie bij jongeren tussen 2012 en 2013 die ook licht doorwerkt in de totale arbeidsparticipatie. Door de nieuwe meetmethode is het aandeel werkende jongeren gestegen doordat in de nieuwe vragenlijst wordt toegelicht dat betaalde stages en bijbaantjes meetellen als betaald werk. Daarnaast is de enquête nu persoonsgebonden, terwijl voorheen ouders de informatie vaak voor thuiswonende kinderen invulden.

Figuur 2.6 Bruto-arbeidsparticipatie in MRA steeg in 2022 in alle leeftijdsgroepen

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

61 procent voor vrouwen, in 2022 liep deze op tot respectievelijk 80 en 72 procent. Vanaf het uitbreken van de kredietcrisis werd het tempo van de toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen (ten opzichte van mannen) trager, maar in 2022 is het verschil in arbeidsparticipatie naar geslacht weer kleiner geworden.

Arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau

In deze editie hanteren wij voor de laatste keer de terminologie die het CBS meegeeft bij de opleidingsgegevens. Wij zullen met het CBS en betrokken stakeholders overleggen over nieuwe termen om de in de statistiek gehanteerde typologie te duiden. In deze versie onderscheiden wij laag opgeleid: basisonderwijs, vmbo, onderbouw havo/vwo, entreeopleiding mbo; middelbaar opgeleid: bovenbouw havo/vwo, mbo2-4; hoogopgeleid: hbo, wo. Hiermee geven wij nadrukkelijk geen kwalificatie van de waarde en waardering van verschillende opleidingstypen voor de maatschappij, in het bijzonder de arbeidsmarkt, noch van het verdienvermogen van personen naar opleidingstype.

Hoewel de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA sinds 2003 voor zowel laag-, middelbaar als hoogopgeleiden redelijk constant is gebleven (en daarom niet in een figuur is opgenomen), nam de totale arbeidsparticipatie toe. Dit kan worden verklaard door het aandeel hoogopgeleiden dat in zijn totaal steeds groter wordt, ten koste van het aandeel laagopgeleiden (zie figuur 2.7). Hoogopgeleiden kennen gemiddeld een hogere bruto-arbeidsparticipatie (85 procent in 2022) dan middelbaar opgeleiden (77 procent in 2022) en laagopgeleiden (59 procent in 2022; zie tabel 2.2).

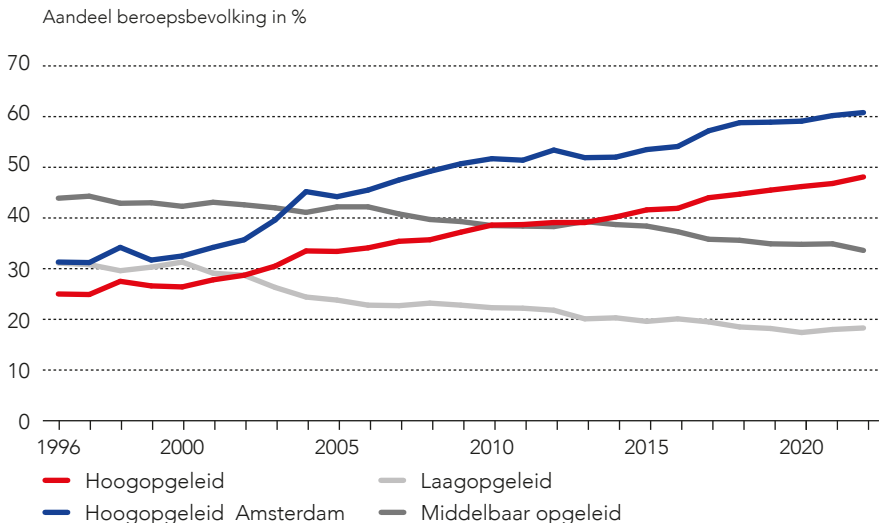
In 1995 was de beroepsbevolking van de MRA nog overwegend middelbaar opgeleid (44 procent van de beroepsbevolking), laagopgeleiden volgden met 32 procent en hoogopgeleiden maakten 24 procent uit van de beroepsbevolking. In 2022 bestond de beroepsbevolking van de MRA voor bijna de helft uit hoogopgeleiden. Het aandeel middelbaar opgeleiden was afgenomen naar 34 procent; het aandeel laagopgeleiden naar 18 procent. Laagopgeleiden zijn relatief sterk vertegenwoordigd in de oudste leeftijdscategorie, omdat met elke generatie het gemiddelde opleidingsniveau toeneemt (ieder jaar komen er relatief meer hoogopgeleide jongeren bij). Deze trend is in Amsterdam nog meer zichtbaar dan in de MRA als geheel. Omdat de potentiële beroepsbevolking in de MRA relatief hoog is opgeleid in vergelijking met de rest van Nederland, verklaart dat voor een deel de hogere gemiddelde arbeidsparticipatie in de MRA.

Arbeidsparticipatie naar migratieachtergrond⁵

De bruto-arbeidsparticipatie van inwoners van de MRA met een niet-westerse migratieachtergrond ligt enkele procentpunten lager dan die van inwoners zonder migratieachtergrond: 71 versus 75 procent in 2021 (zie figuur 2.8). Dit verschil werd tussen 2003 en 2020 kleiner (61 versus 69 procent in 2003). Tegelijkertijd valt op dat de bruto-arbeidsparticipatie van inwoners met een niet-westerse migratieachtergrond in tegenstelling tot die van andere inwoners van de MRA vanaf 2013 substantieel daalde en pas vanaf 2017 weer meestijgt met die van de rest van de beroepsbevolking. Omdat de

5 Hier wordt omwille consistentie met eerdere edities van de Economische Verkenningen gebruikgemaakt van de indeling 'westers-niet-westers' die het CBS lange tijd heeft gehanteerd. Het CBS is in 2022 overgegaan op een andere manier van publiceren over wat tot nu toe de bevolking met een westerse of niet-westerse migratieachtergrond werd genoemd, zie [cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst](https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst). In komende edities van de Economische Verkenningen zal meer van deze nieuwe manier van publiceren gebruik worden gemaakt.

Figuur 2.7 De beroepsbevolking van de MRA is steeds hoger opgeleid

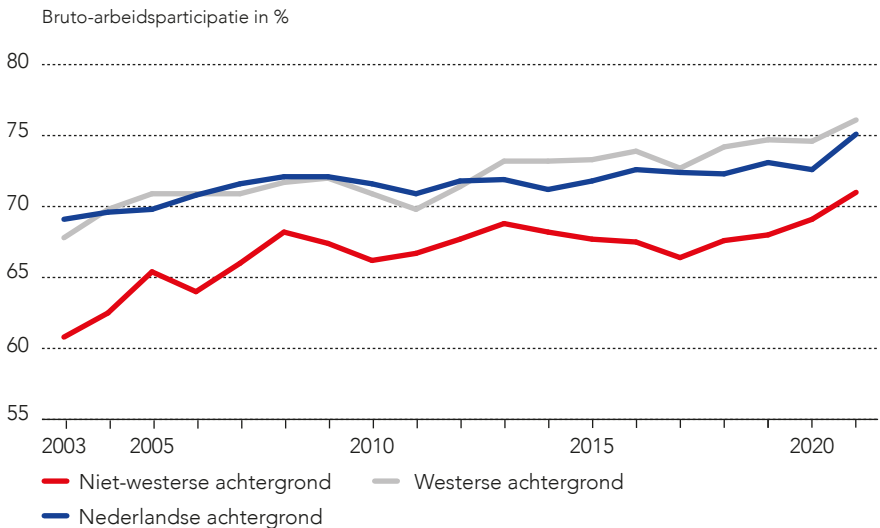

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

potentiële beroepsbevolking in de MRA voor een relatief groot deel bestaat uit inwoners met een niet-westerse migratieachtergrond, heeft dat een drukkend effect op de gemiddelde arbeidsparticipatie in de MRA.

De bruto-arbeidsparticipatie van inwoners van de MRA met een westerse migratieachtergrond ligt juist hoger dan die van inwoners zonder migratieachtergrond (76 versus 75 procent in 2021). Voor deze groep geldt dat ze relatief gemakkelijk ons land kunnen binnenkomen en verlaten, waardoor een bepaald deel van deze groep specifiek voor werk naar de regio komt. Dit zorgt ervoor dat de arbeidsparticipatie in deze groep relatief hoog ligt. Een vergelijking tussen de drie groepen laat zien dat de kredietcrisis in 2009 en 2010 een grotere impact had op inwoners met een niet-westerse of westerse migratieachtergrond dan op inwoners zonder migratieachtergrond. Dit betekent dat inwoners met een migratieachtergrond over het algemeen een minder gunstige positie op de arbeidsmarkt hebben in tijden van laagconjunctuur.

Figuur 2.8 Arbeidsparticipatie niet-westerse inwoners MRA maakt een inhaalslag

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Des te opvallender is het dat de bruto-arbeidsparticipatie van inwoners van de MRA met een niet-westerse migratieachtergrond als enige van deze drie groepen door bleef groeien gedurende de coronapandemie. De coronapandemie lijkt daarmee weinig invloed te hebben gehad op de inhaalslag die niet-westerse arbeidsmigranten in de meest recente jaren aan het maken zijn ten aanzien van hun bruto-arbeidsparticipatie. Deze participatie ligt onder inwoners met een migratieachtergrond in de MRA bovendien al hoger dan landelijk: van inwoners met een niet-westerse migratieachtergrond is de bruto-arbeidsparticipatie 71 procent in de MRA versus 69 procent landelijk, van inwoners met een westerse migratieachtergrond is deze 76 procent in de MRA versus 73 procent landelijk (zie tabel 2.2). De MRA biedt in tijden van hoogconjunctuur relatief goede kansen voor mensen uit alle delen van de wereld, al is de positie van mensen met een migratieachtergrond in tijden van langdurige laagconjunctuur kwetsbaar gebleken.

Tabel 2.2 Bruto-participatie, werkloosheid en niet-actieven naar achtergrondkenmerken, 2022*

	Brutoparticipatie		Werkloosheid		Niet-actieven	Werklozen
	MRA	Nederland	MRA	Nederland	MRA	MRA
	%		%		x 1.000	
Totaal	76	75	3,9	3,5	477	58
Laagopgeleiden	59	58	5,8	5,7	191	16
Middelbaar opgeleiden	77	77	3,6	3,3	154	18
Hoogopgeleiden	85	85	2,5	2,7	124	18
Nederlandse achtergrond	75	75	3,4	3,3	293	30
Niet-westerse achtergrond	71	69	7,8	8,7	139	27
Westerse achtergrond	76	73	4,9	5,5	71	11
Mannen	80	79	3,6	3,3	194	28
Vrouwen	72	71	3,9	3,8	282	28
15-24-jarigen	79	82	7,3	7,6	64	18
25-44-jarigen	89	90	2,9	2,9	81	19
45-74-jarigen	64	63	2,4	2,5	333	14

* De cijfers naar migratie-achtergrond hebben betrekking op 2021

NB. Door afrondingsverschillen wijkt de som van de delen soms af van het totaal.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Zelfstandigen zonder personeel

De werkende beroepsbevolking in de MRA bestaat in toenemende mate uit zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers). Uitgedrukt in een percentage van de potentiële beroepsbevolking (bevolking van 15 tot en met 74 jaar) is dat aandeel tussen 2007 en 2021 toegenomen van 6,0 naar 9,2 procent (zie figuur 2.9). Dit is een grotere groei dan landelijk, waar dit aandeel in 2021 uitkwam op 7,7 procent. Tot de coronapandemie leek de toename van het aantal zzp'ers nauwelijks te worden beïnvloed door economische conjunctuur. Zowel tijdens de kredietcrisis (2009-2013) als in de jaren van economische voorspoed die daarop volgden, is het aandeel zzp'ers in ongeveer hetzelfde tempo gegroeid, zowel in de MRA als landelijk (met uitzondering van een lichte dip in 2010).

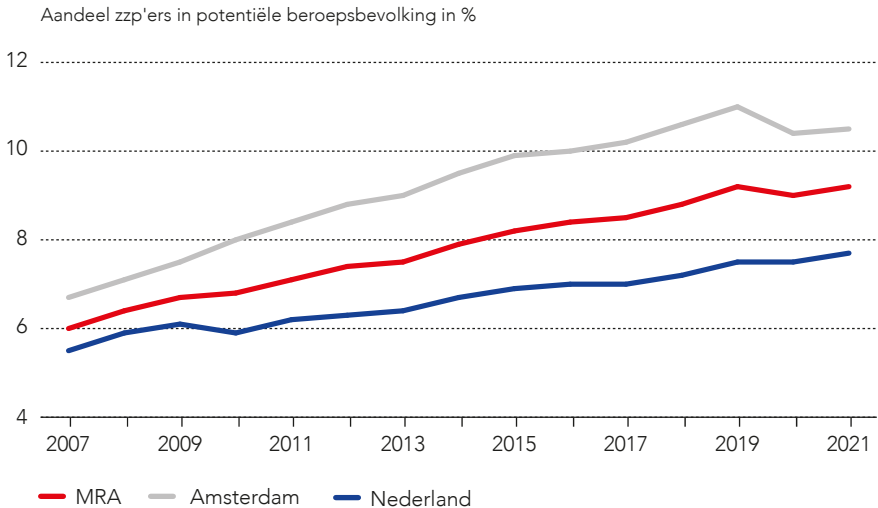
De coronapandemie heeft dat beeld veranderd, vooral in de MRA en dan met name in Amsterdam. Amsterdam kent binnen de MRA tussen 2007 en 2021 zowel het hoogste aandeel zzp'ers als de grootste toename van dit aandeel. Inmiddels werkt ruim 10 procent van de potentiële beroepsbevolking in Amsterdam als zzp'er. Voor de coronacrisis in 2019 was dat nog 11 procent. Relatief veel zzp'ers in de MRA, en in het bijzonder in Amsterdam, werken in de sectoren Specialistische zakelijke diensten en Cultuur, sport en recreatie (zie tabel 2.3), twee sectoren die hard getroffen zijn door de coronapandemie. Zelfstandigen die in deze sectoren werkten hebben daarmee de grootste klappen in de werkgelegenheid opgevangen.

Een groter aandeel zzp'ers maakt de regionale economie veerkrachtig: de inzet van arbeid is snel aan te passen aan de vraag en zzp'ers weten na een crisis doorgaans ook snel weer meer werk en inkomen te vergaren. Dat gaat wel ten koste van het inkomen en de sociaaleconomische situatie van zzp'ers. Vooral degenen met beperkte inkomsten uit het zzp-schap kunnen teruglopende inkomsten in laagconjunctuur minder gemakkelijk opvangen. Dat maakt een regionale economie met relatief veel zzp'ers ook kwetsbaar. In de MRA – en met name in Amsterdam – spelen deze wendbaarheid én kwetsbaarheid sterker dan landelijk omdat het aandeel zzp'ers daar groter is. Daarnaast werken zzp'ers in de MRA gedeeltelijk in andere sectoren dan landelijk, waardoor de gevolgen voor de werkgelegenheid en het inkomen voor deze groep anders zijn.

Het is de vraag of voorgenomen wijzigingen in wet- en regelgeving de groei van het aandeel zzp'ers in de beroepsbevolking gaan afremmen. Om met name kwetsbare zzp'ers te beschermen tegen inkomensverlies door arbeidsongeschiktheid, heeft de huidige regering voorgesteld om een arbeidsongeschiktheidsverzekering voor alle zzp'ers te verplichten.⁶ Ook wordt het fiscale voordeel voor zelfstandig ondernemers stapsgewijs afgebouwd door het verlagen van de zelfstandigenaftrek van ongeveer 6.000 euro nu tot een kleine 1.000 euro in 2025. In de komende edities van de Economische Verkenningen zal moeten blijken of dat de arbeidsmarktpositie van zzp'ers in de MRA zal veranderen.

⁶ Zie brief van minister Van Gennip aan de Tweede Kamer 'Voortgang uitwerking arbeidsmarktpakket' van 3 april 2023: rijksoverheid.nl/onderwerpen/pensioen/documenten/kamerstukken/2023/04/03/kamerbrief-voortgang-uitwerking-arbeidsmarktpakket.

Figuur 2.9 Aandeel zzp'ers MRA en Amsterdam gedaald tijdens coronapandemie

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Onbenut arbeidspotentieel

De huidige krapte op de arbeidsmarkt biedt kansen om het onbenutte arbeidspotentieel vaker in te zetten. Het onbenutte arbeidspotentieel bestaat uit werklozen, niet-actieven die wel beschikbaar zijn voor werk maar daar recent niet naar hebben gezocht, niet-actieven die wel recent naar werk hebben gezocht maar niet onmiddellijk beschikbaar zijn en uit werkenden die minder dan voltijds werken en in principe nog meer uren zouden kunnen werken. De aandelen van deze groepen kunnen worden uitgedrukt in percentages van de potentiële beroepsbevolking. Voor heel Nederland ging het in 2021 om ruim 11 procent van de potentiële beroepsbevolking, ofwel bijna 1,5 miljoen mensen (zie figuur 2.10). Daarvan werkte het grootste deel in deeltijd (4,8 procent) of was werkloos (3,5 procent). De overige 2,9 procent wilde in principe wel werken, maar zegt niet te hebben gezocht naar werk of niet beschikbaar te zijn. In de praktijk is het arbeidspotentieel waarschijnlijk een stuk kleiner, omdat 'niet beschikbaar' vaak betekent dat er sprake is van een

Tabel 2.3 Aandeel zzp'ers in MRA, Amsterdam en Nederland per sector, 2021

	MRA	Amsterdam	Nederland
	aandeel in %		
Zakelijke diensten	23,7	27,0	18,4
Bouw	13,3	7,9	16,0
Zorg	9,0	8,2	10,6
Cultuur, sport en recreatie	8,5	13,7	4,8
Groot- en detailhandel	7,5	6,0	9,1
Informatie en communicatie	7,2	9,0	4,6
Financiële diensten	5,5	4,4	5,4
Onderwijs	5,4	5,7	4,7
Overige diensten	5,0	3,6	6,2
Overige zakelijke diensten	5,1	4,2	4,4
Vervoer en opslag	4,0	5,0	2,9
Industrie	2,2	1,9	3,2
Horeca	2,0	2,5	2,1
Landbouw	0,9	0,1	6,3
Overige sectoren	0,8	0,8	1,2

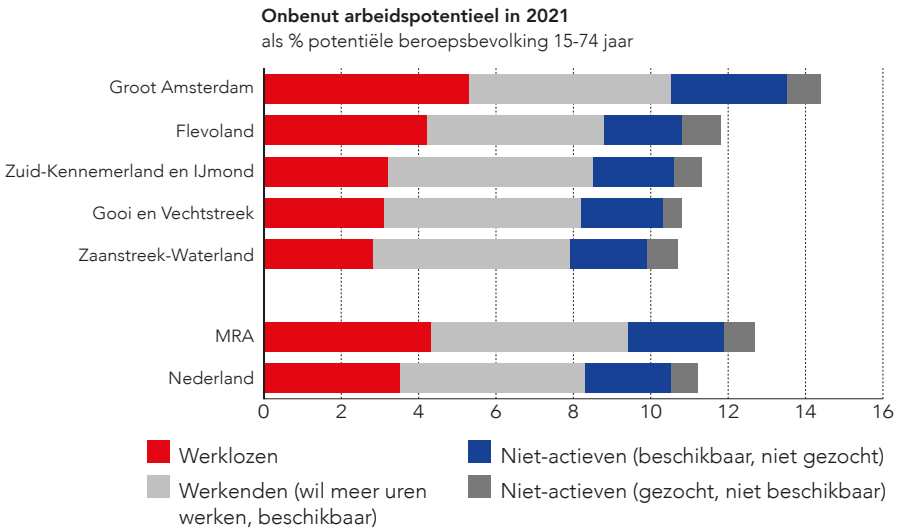
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

substantiële lichamelijke of sociale belemmering. Ook kan er sprake zijn van vrijwilligerswerk of mantelzorg, die met (meer) betaald werk zou kunnen worden verdrongen. Uit het oogpunt van brede welvaart is een hogere arbeidsparticipatie (in personen of uren) daarom niet in alle gevallen optimaal.

In de MRA is het onbenutte arbeidspotentieel als aandeel van de potentiële beroepsbevolking net iets groter dan landelijk, namelijk bijna 13 procent. Dat komt vooral door de regio Groot Amsterdam⁷, waar het onbenutte arbeidspotentieel ruim 14 procent van de potentiële beroepsbevolking bedraagt. De andere regio's binnen de MRA zitten meer rond het landelijke aandeel. De verschillen tussen regio's worden

7 De regionale cijfers over het onbenut arbeidspotentieel zijn gebaseerd op de indeling naar Arbeidsmarktregio's bij gebrek aan gemeentelijke cijfers over de niet-werkzame beroepsbevolking bij het CBS. De regio Groot Amsterdam omvat daarbij de gemeenten Aalsmeer, Amstelveen, Amsterdam, De Ronde Venen, Diemen, Haarlemmermeer, Ouder-Amstel en Uithoorn.

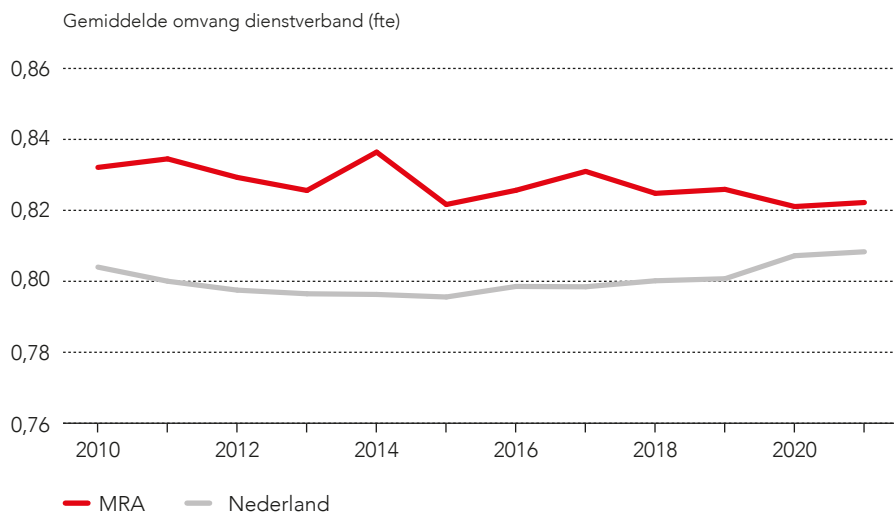
Figuur 2.10 Het onbenut arbeidspotentieel bestaat voornamelijk uit werklozen en werkenden die meer uren willen werken

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

vooral veroorzaakt door het verschil in het werkloosheidspercentage: die was in de regio Groot Amsterdam in 2021 gelijk aan 5,3 procent, in bijvoorbeeld Zaanstreek-Waterland slechts 2,8 procent. De andere groepen zijn qua aandeel van de beroepsbevolking meer vergelijkbaar tussen regio's. Dat geldt bij uitstek voor de groep onderbenutte deeltijders, die in aandeel personen rond 5 procent van het onbenutte arbeidspotentieel uitmaken. Figuur 2.11 laat zien dat de gemiddelde omvang van een dienstverband ruim 0,8 fte is. Dat betekent dat het aantal uren gemiddeld nog met maximaal een kleine 20 procent kan worden verhoogd bij werkenden in deeltijd. Als het aandeel werkenden binnen het onbenutte arbeidspotentieel daarmee wordt gewogen, dan is het onbenut arbeidspotentieel niet 5 procent van de potentiële beroepsbevolking, maar ongeveer 1 procent (in termen van uren of fte). Ook daardoor is het onbenutte arbeidspotentieel een stuk kleiner dan het totaal aantal werklozen, niet-actieven en deeltijdwerknemers soms suggereert.

Figuur 2.11 Deeltijdfactor ligt in MRA hoger dan landelijk, maar verschil wordt kleiner

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

2.3 Werkloosheid

Mensen zijn officieel werkloos als ze zonder betaald werk zitten, recent naar werk hebben gezocht en direct voor werk beschikbaar zijn. Als gevolg van de coronapandemie nam de werkloosheid na een jarenlange daling in 2020 weer toe, maar inmiddels ligt het werkloosheidspercentage op het laagste niveau sinds het begin van de kredietcrisis in 2009 (zie figuur 2.12). In de MRA steeg het werkloosheidspercentage in 2020 van 4,4 naar 5,3 procent, maar is inmiddels (2022) terug op 3,9 procent van de totale beroepsbevolking (werkenden en werklozen samen). Het gaat daarbij om een stijging van het aantal werklozen van 63 naar 76 duizend en weer terug naar 58 duizend in 2022. Ook deze cijfers laten zien dat de MRA harder is getroffen door de coronacrisis dan landelijk, waar het werkloosheidspercentage fluctueerde van 4,4 procent (2019) naar 4,9 procent (2020) en weer terug naar 3,5 procent (2022). Daarmee is de werkloosheid landelijk weer bijna terug op het lage niveau van 2001 (3,3 procent) en ook de MRA en Amsterdam komen daar alweer bij in de buurt.

Figuur 2.12 Werkloosheid nam in 2022 sterk af in zowel MRA als Nederland

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Een kanttekening daarbij is dat in 2001 de bruto-arbeidsparticipatie wel substantieel lager was. Er waren dus meer mensen in potentie beschikbaar voor de arbeidsmarkt dan nu. Ook in 2019, vlak voor de coronapandemie, was de schaarste aan personeel al in verschillende sectoren van de MRA voelbaar en leidde toen onder meer tot een toename van het woon-werkverkeer (zie de Economische Verkenningen van 2021), een groei van het buitenlandse migratiesaldo (zie paragraaf 2.1), een verhoging van de arbeidsparticipatie (zie paragraaf 2.2) en een afname van de werkloosheid (figuur 2.12). In 2020 gold die schaarste nog altijd voor verschillende sectoren zoals Informatie en communicatie, (technische) Industrie en Zorg, maar deze ontwikkeling werd verhuld doordat andere sectoren hard werden geraakt door de coronapandemie. Nu de economie snel herstelt, daalt de werkloosheid in rap tempo en wordt de schaarste op de arbeidsmarkt opnieuw en nog beter zichtbaar.

Figuur 2.12 laat zien dat het werkloosheidspercentage sterk meebeweegt met de conjunctuur. De langdurige periode van hoogconjunctuur sinds het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw zorgde voor een forse daling van de werkloosheid, totdat begin van deze eeuw het knappen van de internetbubbel tot stagnatie en stijgende werkloosheid leidde. Vanaf 2005 was er weer sprake van een flinke economische groei en een dalend werkloosheidspercentage. Hieraan kwam een einde met het ontstaan van de kredietcrisis in 2008. Sinds 2014 is er weer sprake van een afname van de werkloosheid, maar ook aan deze daling kwam een einde, dit keer als gevolg van de economische neergang tijdens de coronapandemie in 2020. De groei van de werkloosheid die daaruit voortkwam blijkt voornamelijk van tijdelijke duur te zijn geweest.

Werkloosheid naar leeftijd en geslacht

Het werkloosheidspercentage van 3,9 procent in de MRA in 2022 is het gemiddelde van drie groepen: het werkloosheidspercentage van 7,3 procent voor de groep jongeren tot 25 jaar en de veel lagere werkloosheidspercentages voor de leeftijdsgroepen 25 tot en met 44 jaar (2,9 procent) en 45 tot en met 74 jaar (2,4 procent; zie tabel 2.2). Vergeleken met 2021 is de werkloosheid onder jongeren in 2022 het meest gedaald (deze was 8,7 procent) en die van ouderen juist gestegen (deze was 2,1 procent). Dit laat zien dat vooral de nieuwe instroom profiteert van het economisch herstel en dat oudere werknemers wat

langer de gevolgen van een economische neergang ondervinden. Vanaf de leeftijd van 25 jaar laat het werkloosheidspercentage van minder dan 3 procent zien dat er vooral sprake is van frictiewerkloosheid en nauwelijks van structurele werkloosheid, een teken dat de arbeidsmarkt in de MRA behoorlijk krap is. In vergelijking met de rest van Nederland liggen de werkloosheidspercentages in de MRA voor alle leeftijdsgroepen lager.

Het werkloosheidspercentage onder mannen daalde in 2022 meer dan onder vrouwen. Vrouwen zijn vaker werkzaam in tijdelijke functies en oververtegenwoordigd in sectoren die harder zijn geraakt door de coronapandemie, zoals de Horeca en Cultuur, sport en recreatie. Het duurt voor hen langer voordat hun positie op de arbeidsmarkt is hersteld.

Werkloosheid naar opleidingsniveau⁸

Er zijn grote verschillen in werkloosheidspercentages naar opleidingsniveau. Deze verschillen worden sterk beïnvloed door conjuncturele ontwikkelingen. Figuur 2.13 laat zien dat laagopgeleiden met betrekking tot werkloosheid veel meer te lijden hebben onder perioden van economische neergang dan middelbaar opgeleiden. Laatstgenoemden hebben hier weer meer onder te lijden dan hoogopgeleiden. Onder deze laatste groep is het werkloosheidspercentage in de MRA sinds 2003 redelijk stabiel, namelijk rond 2,5 procent (dit varieert tussen 1,4 procent in 2008 en 4,6 procent in 2013). Voor de groep laagopgeleiden in de MRA varieerde in dezelfde periode het werkloosheidspercentage tussen 5,6 procent in 2008 en 13,8 procent in 2013. Voor laagopgeleiden in Amsterdam was dit respectievelijk 9,1 procent in 2008 en 19,4 procent in 2013. Laagopgeleiden hebben relatief vaker flexibele contracten waarvan in tijden van economische neergang als eerste afscheid genomen kan worden.

Figuur 2.13 laat ook zien dat deze groep in perioden van economische groei weer snel de weg terug naar de arbeidsmarkt vindt. Zo lag het werkloosheidspercentage onder laag- en middelbaar opgeleiden in 2019 alweer in de buurt van het niveau van vóór de kredietcrisis in 2008. Na een tijdelijke groei van de werkloosheid in 2020 als gevolg van de coronapandemie, die wederom vooral de laagopgeleiden

⁸ Zie pagina 55 voor uitleg over de opleidingsniveaus.

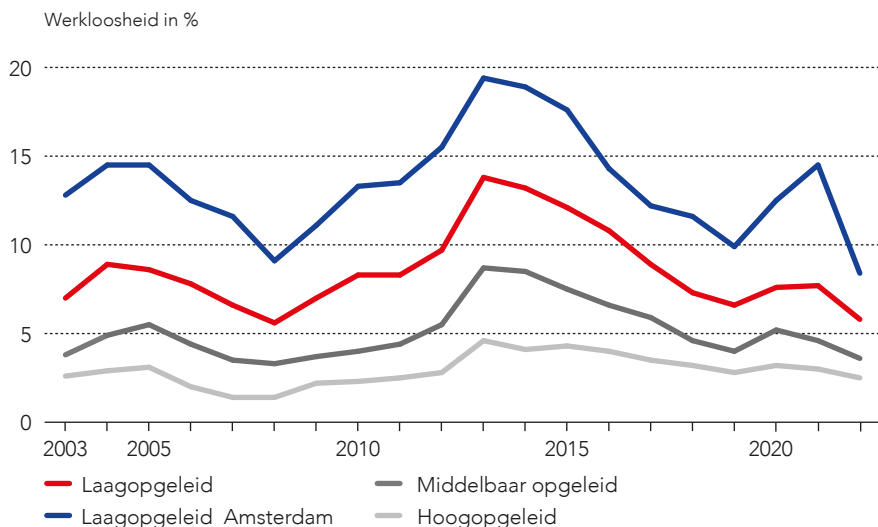
trof, ligt het werkloosheidspercentage in 2022 zelfs alweer lager dan vóór de coronapandemie in 2019. Als gevolg van de flexibilisering van de arbeidsmarkt, krijgt een steeds grotere groep werkenden (werknemers en zelfstandigen) steeds meer te maken met de gevolgen van conjuncturele golfbewegingen. Bovendien geldt dat meer voor laag- en middelbaar opgeleiden dan voor hoogopgeleiden. Zij zorgen daarmee voor een sterke veerkracht van de regionale economie, maar ondervinden daarvan ook de grootste sociaaleconomische gevolgen.

Werkloosheid naar migratieachtergrond⁹

Opgedeeld naar migratieachtergrond kennen inwoners van de MRA met een niet-westerse migratieachtergrond de hoogste werkloosheid

⁹ Hier wordt omwille van de consistentie met eerdere edities van de Economische Verkenningen gebruikgemaakt van de indeling 'westers/niet-westers' die het CBS lange tijd heeft gehanteerd. Het CBS is in 2022 overgegaan op een andere manier van publiceren over wat tot nu toe de bevolking met een westerse of niet-westerse migratieachtergrond werd genoemd, zie [cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst](https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst). In komende edities van de Economische Verkenningen zal meer van deze nieuwe manier van publiceren gebruik worden gemaakt.

Figuur 2.13 Werkloosheid laagopgeleiden varieert meer door conjunctuur

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

(7,8 procent in 2022): meer dan twee keer hoger dan inwoners zonder migratieachtergrond (3,4 procent in 2022). Inwoners met een westerse migratieachtergrond zitten daar tussenin (4,9 procent in 2022; zie tabel 2.2). De verschillen worden vooral veroorzaakt door het opleidingsniveau. In vergelijking met de rest van Nederland zijn de werkloosheidspercentages in de MRA onder personen met een migratieachtergrond lager.

Ontwikkelingen op korte termijn

Na de coronapandemie is de economie in de MRA snel teruggeveerd naar de groei van vóór de pandemie, toen ook al sprake was van krapte op de arbeidsmarkt, groeiende arbeidsparticipatie en dalende werkloosheid. Doordat er veel economische dynamiek op gang is gekomen, is de enorme toename van de vacaturegraad niet alleen toe te schrijven aan de groei van de werkgelegenheid, maar ook aan een toename van de baan-baanmobiliteit. Elke baanwisselaar laat immers in beginsel een open vacature achter. De groei in de krapte op de arbeidsmarkt is daarom groter dan de groei van de werkgelegenheid.

Die krapte brengt echter wel nieuwe ontwikkelingen op gang die op termijn leiden tot een betere aansluiting tussen de vraag en het aanbod van arbeid: een stijging van de lonen en het sneller aannemen van werkzoekenden, met een afname van de werkloosheid en een betere benutting van het arbeidspotentieel als gevolg. Daardoor groeit de totale bruto-arbeidsparticipatie. Dit effect is nu al terug te zien in de cijfers.

Dat herstel na de crisis gaat niet voor alle regio's, sectoren en groepen op de arbeidsmarkt even snel. Voor de MRA geldt momenteel een sneller groeipad dan landelijk omdat de MRA door zijn sectorstructuur na de coronapandemie ook van verder moet komen dan de rest van Nederland. Daarbij heeft de MRA extra grote uitdagingen vanwege de relatief krappe arbeidsmarkt in de regio. In eerste instantie komt de werkgelegenheidsgroei in de MRA dan ook relatief veel ten goede aan jongeren, hoogopgeleiden en werkenden uit het buitenland. Ouderen, laagopgeleiden en vrouwen zien hun kansen op de arbeidsmarkt minder snel stijgen, nadat ze wat langer de gevolgen van de coronapandemie hebben ondervonden. Het kan echter niet anders dat ook deze groepen meer aan bod komen in de huidige krappe arbeidsmarkt.

Wanneer wordt gekeken naar personen met een migratieachtergrond, dan is duidelijk dat de sterke ontwikkeling in arbeidsparticipatie nauwelijks is beïnvloed door de coronapandemie en zich onverminderd sterk doorzet. Dat heeft vooral te maken met de ontwikkeling in opleidingsniveau en werkervaring bij de tweede generatie personen met een migratieachtergrond.

2.4 Arbeidsaanbod

In 2022 is de beroepsbevolking in de MRA, en daarmee het arbeidsaanbod, met 53 duizend personen toegenomen tot ruim 1,5 miljoen personen. Daarmee lijkt het arbeidsaanbod sterk te reageren op de arbeidsmarktkrapte gedurende het economisch herstel na de coronapandemie, maar de daling van de koopkracht van huishoudens als gevolg van de gestegen (energie)prijzen zou daar ook een rol bij kunnen spelen. Tabel 2.4 laat zien hoe het arbeidsaanbod is verdeeld over laag-, middelbaar en hoogopgeleiden. Het arbeidsaanbod maakt 76 procent uit van de totale potentiële beroepsbevolking, bij laagopgeleiden is dat ongeveer 60 procent en bij hoogopgeleiden 85 procent. Dat betekent dat ongeveer 40 procent van alle laagopgeleiden niet-actief is op de arbeidsmarkt van de MRA. Bij middelbaar opgeleiden is dat ruim 20 procent, bij hoogopgeleiden 15 procent. 'Niet-actief' heeft alleen betrekking op betaald werk, omdat een deel van de groep niet-actieven wel degelijk actief kan zijn door bijvoorbeeld een opleiding te volgen, vrijwilligerswerk te doen of mantelzorg te bieden.

Tabel 2.4 Opbouw arbeidsaanbod naar opleidingsniveau in de MRA, 2022

	Totaal	Laag	Middelbaar	Hoog
	x 1.000			
Potentiële beroepsbevolking	1.977	463	652	844
Beroepsbevolking	1.500	275	504	721
Werkzamen	1.440	254	485	700
Werklozen	58	16	18	18
Niet-actieven	477	191	154	124
	aandeel in %			
Potentiële beroepsbevolking	100	100	100	100
Bruto-participatie	75,9	59,4	77,3	85,4
Netto-participatie	72,8	54,9	74,4	82,9
Werkloosheid	3,9	5,8	3,6	2,5
Niet-activiteit	24,1	41,3	23,6	14,7

NB. Door afrondingsverschillen wijkt de som van de delen soms af van het totaal.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Een deel van deze groep heeft weinig kansen op de arbeidsmarkt door gebrek aan kennis of vaardigheden (mismatch) of is ontmoedigd om arbeid aan te nemen door eerdere negatieve ervaringen. De groep laagopgeleiden heeft het grootste onbenutte arbeidspotentieel (het deel van de niet-actieven dat zelf aangeeft wel te willen of kunnen werken) en kent ook het hoogste werkloosheidspercentage: 5,8 procent in 2022. Bij hoogopgeleiden is dat 2,5 procent. Gemiddeld zat 3,9 procent van het totale arbeidsaanbod in de MRA in 2022 zonder werk.

In een krappe arbeidsmarkt kan de grootste toename van de arbeidsinzet plaatsvinden bij groepen met het hoogste onbenutte arbeidspotentieel. Om een inhaalslag van de arbeidsparticipatie van inwoners met een zwakkere positie op de arbeidsmarkt mogelijk te maken, is niet alleen

Tabel 2.5 Verandering werkzame beroepsbevolking naar achtergrondkenmerken* in de MRA

	2019	2020	Verschil	
	x 1.000	x 1.000	x 1.000	%
Totaal	1.374	1.440	66	4,8
Laagopgeleid	235	254	19	8,1
Middelbaar opgeleid	478	485	7	1,5
Hoogopgeleid	655	700	45	6,9
Nederlandse achtergrond	844	-	-	-
Niet-westerse achtergrond	316	-	-	-
Westerse achtergrond	215	-	-	-
Mannen	716	756	40	6,0
Vrouwen	657	687	30	4,6
15-24-jarigen	206	224	18	8,7
25-44-jarigen	614	643	29	4,7
45-74-jarigen	555	577	22	4,0

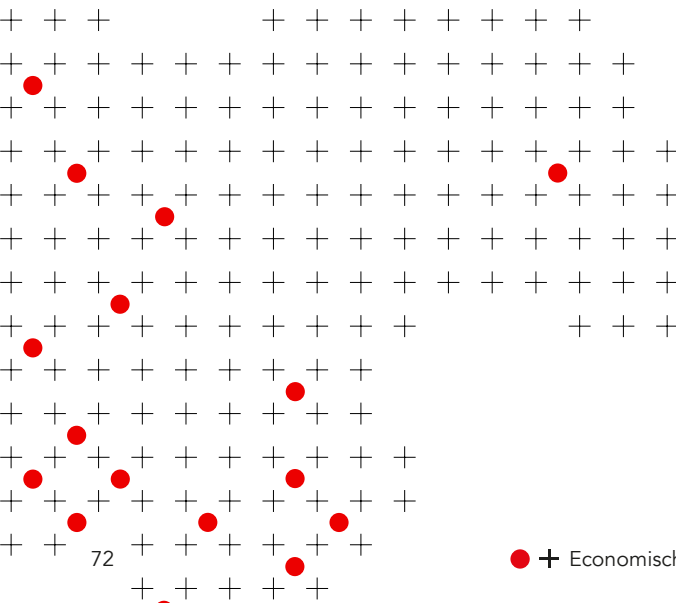
* Uitsplitsing naar westerse en niet-westerse migratieachtergrond wordt vanaf 2022 niet meer door het CBS uitgevoerd.

NB. Door afrondingsverschillen wijkt de som van de delen soms af van het totaal.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

een situatie van hoogconjunctuur noodzakelijk, maar ook voldoende mate van geschiktheid van deze inwoners. Overigens is een deel van de toename van het aantal werkzame personen met een migratieachtergrond afkomstig uit het buitenland, gelet op de toename van de buitenlandse migratie (zie figuur 2.3). Dit laat zien dat er onder de beroepsbevolking van de MRA mogelijk onvoldoende geschikt arbeidsaanbod beschikbaar is. Dat kan enerzijds liggen aan de kwaliteit van het arbeidsaanbod, maar anderzijds ook aan de aanwezigheid van moeilijk vervulbare vacatures en de (arbeidsvoorwaardelijke) eisen waar inwoners van de MRA niet altijd aan willen of kunnen voldoen (bijvoorbeeld het verrichten van zwaar fysieke arbeid of het draaien van nachtdiensten).

In 2022 steeg de werkgelegenheid vooral onder jongeren en laagopgeleiden, en niet zozeer onder ouderen en middelbaar opgeleiden (zie tabel 2.5). In een herstellende economie zijn het vooral jongeren die profiteren van de nieuwe werkgelegenheid die ontstaat. Voor laagopgeleiden geldt dat daar nog het grootste deel van het onbenutte arbeidspotentieel zit, dat in tijden van arbeidsmarktkrapte eerder zal worden benut. Economische groei in combinatie van krapte biedt aan veel meer mensen met een minder sterke arbeidspositie mogelijkheden om aan het werk te komen. Maar in absolute termen geldt dat het toch vooral de werkgelegenheid onder hoogopgeleiden is die is toegenomen.

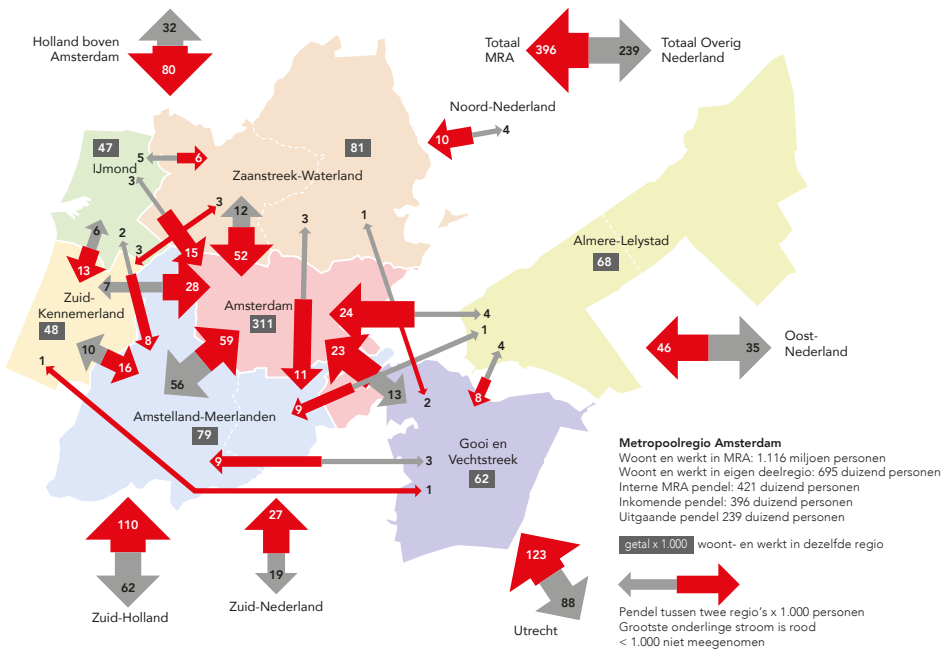

2.5 Woon-werkverkeer

Afhankelijk van de beschikbaarheid van (betaalbare) woningen en de bereikbaarheid van de werklocatie, besluiten werkenden te verhuizen en/of op en neer te pendelen naar het werk (woon-werkverkeer). In deze paragraaf wordt ingegaan op de ontwikkeling van pendelstromen naar, vanaf en binnen de MRA. Verhuizingen komen in hoofdstuk 4 aan bod.

Arbeidsplaatsen binnen de MRA worden vervuld door zowel de inwoners van de deelregio's binnen de MRA als door mensen die elders in het land wonen. Ook werkt een deel van de werkzame beroepsbevolking van de MRA buiten de regio. In de jaren voor de coronapandemie is de verhouding tussen wonen en werken binnen de MRA steeds schever geworden. In de periode 2014-2019 is de werkgelegenheid in de

Figuur 2.14 Woon-werkverkeer binnen de MRA en met overige delen van Nederland, 2020

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

MRA met 13 procent gegroeid, terwijl de werkzame beroepsbevolking groeide met 11 procent en de inkomende pendel een groei kende van 16 procent. Deze ontwikkelingen betroffen vooral Amsterdam en Amstelland-Meerlanden, waar het verschil tussen het aantal banen (werkzame personen) en de werkzame beroepsbevolking (daar woonachtige werkenden) steeds verder toenam. De grootste toename betrof Amsterdam, waar het verschil tussen banen en werkenden tussen 2014 en 2019 steeg met 50 duizend personen. Dit cijfer weerspiegelt de trend dat steden een grote aantrekkingskracht uitoefenden op nieuwe bedrijvigheid.

De vraag is of de coronapandemie het groeiende verschil tussen het aantal banen en de werkzame beroepsbevolking in de MRA heeft beïnvloed. Door corona werden reizen en verblijven in dichtbevolkte stedelijke omgevingen minder aantrekkelijk. Dat zou een negatieve invloed kunnen hebben (gehad) op (vooral inkomende) pendelstromen. Tegelijkertijd heeft de sectorstructuur van de MRA meer te lijden gehad onder de coronapandemie dan elders in Nederland, waardoor het aantal banen in de MRA meer is gedaald dan in de rest van Nederland. Ook dat zou kunnen zorgen voor lagere (vooral inkomende) pendelstromen. Omdat gegevens over het woon-werkverkeer vanaf 2021 nog ontbreken, kan niet worden nagegaan of dit structurele gevolgen heeft gehad voor de pendel van, naar en binnen de MRA. Voor het jaar 2020, waarin de grootste negatieve effecten van de coronapandemie op de dat effect op de (inkomende) pendel wel goed te zien.

Om dat in beeld te brengen, toont figuur 2.14 de omvang van het woon-werkverkeer. In 2020 wonen ruim 1,3 miljoen mensen die deel uitmaken van de werkzame beroepsbevolking in de MRA en werken ruim 1,5 miljoen mensen bij bedrijven en instellingen die in de MRA gevestigd zijn. Van de personen die bij bedrijven en instellingen in de MRA werken, wonen er ruim 1,1 miljoen in de MRA. De totale inkomende pendelstroom komt daarmee op 396 duizend personen. Dat betekent dat ruim 26 procent van de werkgelegenheid in de MRA wordt uitgevoerd door werkenden van buiten de MRA. De totale uitgaande pendelstroom omvat 239 duizend personen. Bijna 18 procent van de werkzame beroepsbevolking in de MRA werkt daarmee buiten de MRA. De netto inkomende pendelstroom komt uit op 157 duizend personen.

De pendelstromen van 2020 laten zien dat de deelregio's Amsterdam en Amstelland-Meerlanden de hoogste inkomende pendelsaldi hebben, respectievelijk 196 en 98 duizend personen (zie tabel B1 in bijlage 5). In beide gevallen is het aantal werkzame personen flink hoger dan de totale werkzame beroepsbevolking in deze regio's. Alle andere regio's laten juist het tegenovergestelde zien: daar is de totale werkzame beroepsbevolking hoger dan het aantal werkzame personen. Zaanstreek-Waterland en Almere-Lelystad hebben met respectievelijk 46 en 39 duizend personen het hoogste uitgaande pendelsaldo en zijn daarmee bij uitstek woonregio's binnen de MRA.

Als de cijfers van 2020 worden vergeleken met de cijfers van vóór de coronacrisis (zie tabel 2.6), dan valt op dat de omvang van de inkomende pendel naar de MRA flink is gedaald tijdens de coronacrisis (-11 procent) en de omvang van de uitgaande pendel uit de MRA flink is gestegen (+15 procent). Er zijn dus inderdaad zoals verwacht in coronatijd minder mensen van buiten de MRA in de MRA gaan werken en die daling was sterker dan de daling van de werkgelegenheid in de MRA. Dat betekent

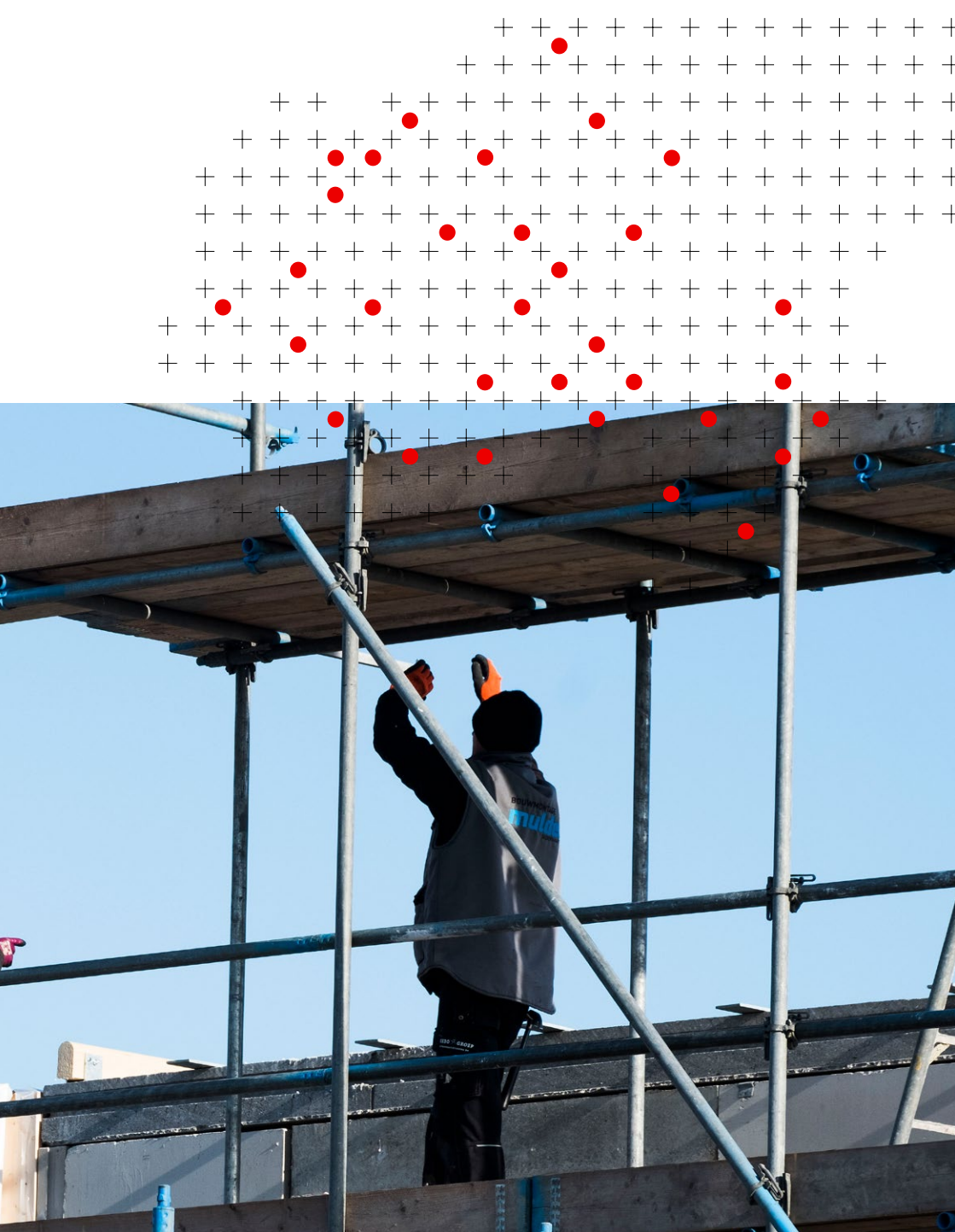
Tabel 2.6 Omvang werkzame personen en werkzame beroepsbevolking, MRA, 2019-2020

	Werkzame personen				Werkzame beroepsbevolking			
	2019		2020		2019		2020	
	Wonend in MRA	Buiten MRA	Wonend in MRA	Buiten MRA	Werkend in MRA	Buiten MRA	Werkend in MRA	Buiten MRA
	x 1.000	x 1.000	x 1.000	x 1.000	x 1.000	x 1.000	x 1.000	x 1.000
Amsterdam	513	182	511	164	408	61	405	74
Amstelland-Meerlanden	192	104	187	100	158	28	156	33
Zaanstreek-Waterland	108	27	106	24	155	21	154	23
Almere-Lelystad	78	41	78	37	109	40	111	43
Zuid-Kennemerland	86	21	82	17	104	14	102	17
Gooi en Vechtstreek	84	46	88	36	99	29	98	33
IJmond	64	22	63	19	91	14	90	16
MRA	1.124	444	1.116	396	1.124	207	1.116	239
Verandering 2019- 2020			-1%	-11%			-1%	15%

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

dat de banen binnen de MRA in 2020 vaker vervuld werden door inwoners van de MRA en minder vaak door mensen die buiten de MRA woonden. Tegelijkertijd is het verrassend dat er juist meer inwoners van de MRA in 2020 juist buiten de MRA zijn gaan werken. Onduidelijk is of dit een tijdelijk effect is als gevolg van de coronapandemie of een structurele trendbreuk – dit zullen de komende edities van de Economische Verkenningen moeten uitwijzen.

3

Structuur en concurrentiekracht

- De economische (veer)kracht van de regio komt enerzijds door haar specifieke sectorstructuur met relatief grote en snelgroeiende sectoren als Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten en anderzijds door een relatief goed opgeleide beroepsbevolking, aard van de werkgelegenheid agglomeratie-effecten en internationale oriëntatie.
- De internationale oriëntatie zorgt voor een grotere economische kwetsbaarheid voor internationale spanningen. Sectoren die relatief sterk afhankelijk zijn van import en export – zoals Specialistische en Overige zakelijke diensten en Vervoer en opslag – zijn in de MRA meer vertegenwoordigd dan landelijk.
- De arbeidsproductiviteit in de MRA is relatief hoog in vergelijking met Nederland en nam sinds 1995 sneller toe dan elders in Nederland, vanwege sectorale groei-effecten en samenstellingseffecten. De arbeidsproductiviteit fluctueert meer met de conjunctuur mee dan landelijk.
- Ondanks de coronapandemie en dankzij de massale steunpakketten voor bedrijven, nam ook in 2021 het aantal faillissementen verder af. Toch zijn er aanwijzingen dat de coronapandemie impact heeft gehad op het aantal faillissementen in de MRA: waar in 2015 het relatieve aantal faillissementen 16 procent lager was in de MRA dan landelijk, was dat in 2022 juist 7 procent hoger.
- Ondanks de economische groei daalt het energieverbruik in bijna alle sectoren. De meeste sectoren gaan in hun productieproces steeds efficiënter om met energie. Dat bevestigt de relatieve ontkoppeling tussen productie en energieverbruik uit de vorige edities van de Economische Verkenningen.

Dit hoofdstuk richt zich op economische ontwikkelingen per sector en de economische specialisatie van de Metropoolregio Amsterdam (MRA). Hoe verhouden de economische ontwikkelingen in de MRA zich tot die in de rest van het land en hoe kunnen we deze ontwikkelingen verklaren? In hoeverre is de economie van de MRA afhankelijker van internationale ontwikkelingen dan de rest van Nederland? Daarnaast komt de bedrijvendynamiek in de MRA aan bod: hoe gemakkelijk ontstaan bedrijven, hoeveel gaan er failliet en is er een 'inhaaleffect' na de steunpakketten tijdens de coronacrisis? Hoe heeft de arbeidsproductiviteit zich ontwikkeld in de krappe arbeidsmarkt van de laatste jaren en wat zijn hierbij de onderliggende determinanten? Ook is er speciale aandacht voor de energie-intensiteit van de regio. Zijn de gevolgen van de energietransitie al zichtbaar in de verhouding tussen fossiele en duurzaam opgewekte energie?

3.1 Economische ontwikkeling per sector en specialisatie

De economie van de MRA heeft in vergelijking met de landelijke economie in 2020 meer te lijden gehad onder de coronapandemie, maar veerde in 2021 en 2022 ook weer sneller op. Deze ontwikkeling laat enerzijds de economische kracht van de MRA zien en anderzijds de kwetsbaarheid voor economische tegenslag. Dit komt door de sectorsamenstelling, met relatief grote sectoren die afhankelijk zijn van het buitenland (onder andere Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten) of van lokale consumptie (onder andere Horeca en Detailhandel). Maar ook binnen sectoren is er in de MRA een grotere conjuncturele gevoeligheid dan daarbuiten. Een belangrijke verklaring hiervoor is dat de sectorale groei samenhangt met de agglomeratie-effecten die de MRA als stedelijke regio geniet. In deze paragraaf staat de economische ontwikkeling van de sectoren in de MRA centraal. Daarvoor zetten we de economische ontwikkeling per sector af tegen het relatieve economische belang van de sector voor de MRA ten opzichte van Nederland als geheel: de specialisatiegraad. Dit geeft inzicht in de drijvende krachten achter de ontwikkeling van de toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de MRA.

Recente ontwikkelingen MRA versus Nederland

Tabel 3.1 zet de economische groei van de MRA sinds 2019 af tegen de economische groei van heel Nederland, waarbij de economische ontwikkeling is uitgedrukt als groei van de toegevoegde waarde in constante prijzen van 2021. De coronapandemie heeft in 2020 voor een flink lagere toegevoegde waarde gezorgd, waarbij de achteruitgang ten opzichte van 2019 in de MRA twee keer zo groot was als landelijk (-8 versus -4 procent). Dat is vooral het gevolg van de relatief grote daling van de toegevoegde waarde in de MRA bij de sectoren Specialistische zakelijke diensten, Groothandel, Detailhandel en Vervoer en opslag die in de MRA relatief sterk zijn vertegenwoordigd. Tegelijkertijd kenden andere door de coronapandemie hard getroffen sectoren als de Horeca, Cultuur, sport en recreatie en Overige zakelijke diensten juist landelijk een grotere daling van de toegevoegde waarde dan in de MRA.

In 2021, dus tijdens de coronapandemie, herstelde de economie zich sterk en in de MRA nog iets sterker dan landelijk (+7 versus +5 procent). Maar waar landelijk de toegevoegde waarde in 2021 alweer hoger uitkwam dan in 2019, bleef die in de MRA nog achter op het niveau van 2019. De sectoren die het snelst groeiden in 2021 waren de sectoren die het meest door de coronapandemie getroffen zijn, met in de MRA vooral een sterke groei van de Horeca. Daarnaast groeiden ook de sectoren Zorg en Informatie en communicatie flink, die als gevolg van de coronapandemie juist een grote vraag naar producten en diensten kenden. Voor 2022 zijn de groeicijfers van de toegevoegde waarde van respectievelijk +8 en +5 procent, waardoor de MRA sinds 2019 in totaal

Tabel 3.1 Toegevoegde waarde in constante prijzen 2021 per sector

	MRA				Nederland			
	2019	2021	2020	2021	2019	2021	2020	2021
	in mrd euro		groei in %		in mrd euro		groei in %	
Financiële diensten	20	19	-1	-3	45	45	0	-1
Specialistische zakelijke diensten	20	18	-14	8	58	64	3	6
Groothandel	18	16	-19	10	66	70	-1	7
Informatie en communicatie	14	15	2	7	38	42	4	7
Onroerend goed	12	13	2	6	57	59	1	3
Zorg	10	11	-2	14	72	75	-5	10
Overige zakelijke diensten	11	11	-13	10	55	48	-20	9
Industrie	9	10	-4	8	89	93	-2	7
Overheid	8	8	-1	5	53	55	3	2
Detailhandel	7	6	-16	0	39	40	0	2
Vervoer en opslag	7	6	-20	15	37	35	-17	14
Onderwijs	6	6	-2	4	38	37	-1	0
Bouw	4	5	-2	5	40	40	-1	2
Horeca	3	3	-20	28	17	11	-45	22
Energie, water en afval	2	2	-4	13	15	17	7	4
Overige diensten	2	2	-28	7	8	8	-7	5
Cultuur, sport en recreatie	2	1	-28	-20	9	4	-41	-20
Landbouw	0,5	0,5	-7	4	13	13	1	3
Totaal	156	153	8	7	756	763	-4	5

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

meer is gegroeid dan Nederland als geheel. Dat duidt op de relatief grote economische kracht van de regio die tegelijkertijd kwetsbaar blijkt te zijn voor conjuncturele tegenspoed. Dat past in de ontwikkeling van de MRA op langere termijn, waar we hieronder verder op ingaan.

Langetermijnontwikkelingen MRA versus Nederland

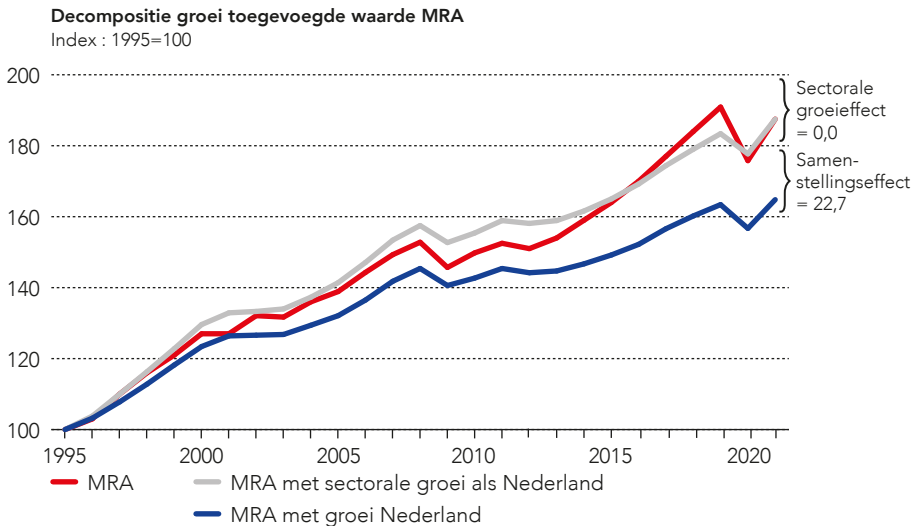
Figuur 3.1 zet de economische groei van de MRA opnieuw af tegen de economische groei van heel Nederland, maar nu vanaf 1995 zodat het verschil in groei over een langere termijn zichtbaar wordt. Tussen 1995 en 2021 is de omvang van de economie in de MRA bijna verdubbeld (de rode lijn), terwijl de omvang van de Nederlandse economie toenam met ruim 60 procent (de blauwe lijn). Het verschil in groei tussen de MRA en Nederland kan worden uitgedrukt in twee effecten: het sectorale groei-effect en het samenstellingseffect. Sectorale groei-effecten zijn het resultaat van productiviteitsbevorderende ontwikkelingen binnen sectoren, zoals een grotere beschikbaarheid van kapitaal, een hoger opgeleide beroepsbevolking, maar ook bijvoorbeeld agglomeratie-effecten in de stedelijke regio die de MRA is. Samenstellingseffecten zijn positief als snelgroeïende sectoren zijn oververtegenwoordigd in de MRA. Om die twee effecten te onderscheiden, is in figuur 3.1 een derde (grijze) lijn getekend die aangeeft hoe de economie van de MRA zich zou hebben ontwikkeld wanneer alle sectoren in de MRA dezelfde groei zouden hebben gekend als landelijk.

Het verschil tussen de rode en de grijze lijn in figuur 3.1 is gelijk aan het sectorale groei-effect. Ligt de rode lijn boven de grijze lijn, dan is de groei binnen de sectoren in de MRA sinds 1995 groter geweest dan daarbuiten. Ligt de rode lijn onder de grijze lijn, dan was de groei binnen sectoren in de MRA kleiner dan landelijk. Tot en met de kredietcrisis (2008-2013) was de gemiddelde groei binnen sectoren in de MRA kleiner dan landelijk, maar tijdens het herstel van de kredietcrisis groeiden sectoren in de MRA sneller dan daarbuiten. Met de uitbraak van de coronapandemie werden sectoren in de MRA juist weer harder geraakt dan die in de rest van het land. Tijdens de coronapandemie is de voorsprong in economische groei binnen sectoren van de MRA daarmee tenietgedaan, waardoor de gemiddelde groei binnen sectoren tussen 1995 en 2021 per saldo gelijk is geweest in en buiten de MRA: het sectorale groei-effect is gelijk aan nul.

Als gevolg van samenstellingseffecten is er toch sprake van een aanzienlijk verschil in economische groei tussen de MRA en de rest van Nederland sinds 1995. Dit komt doordat de MRA over het geheel genomen is gespecialiseerd in sectoren met een gemiddeld grotere economische groei. Dit zijn met name de sectoren Informatie en communicatie, Financiële diensten, Specialistische zakelijke diensten en Overige zakelijke diensten. Door het economisch belang van deze snelgroeiende sectoren voor de MRA, neemt ook de totale omvang van de economie in de MRA sneller toe dan landelijk. De omvang van dit samenstellingseffect (verschil tussen de grijze en de blauwe lijn) is in 2021 gelijk aan 23 procentpunt economische groei sinds 1995.

De hogere groei van de toegevoegde waarde zorgt ook voor een hogere groei van de werkgelegenheid in de MRA. Figuur 3.2 laat zien dat deze met bijna 46 procent is toegenomen sinds 1995 (de blauwe lijn), tegenover een werkgelegenheidsgroei van bijna 34 procent in Nederland als

Figuur 3.1 Groei MRA vooral door concentratie hardgroeiende sectoren

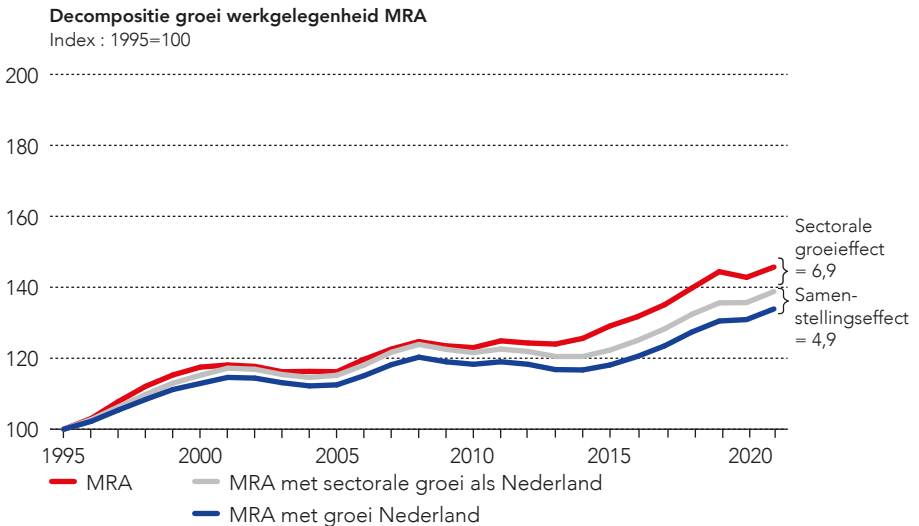
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

geheel (de blauwe lijn). De grijze lijn maakt opnieuw onderscheid tussen de drijvende krachten achter het verschil in werkgelegenheidsgroei: het sectorale groei-effect en het samenstellingseffect.

Sectorale groei-effecten verklaren meer dan de helft van het verschil in de werkgelegenheidsgroei tussen de MRA en Nederland. Dit betekent dat de werkgelegenheid binnen dezelfde sector sneller stijgt in de MRA dan daarbuiten. De overige 40 procent van het verschil in werkgelegenheidsgroei komt door het verschil in sectorsamenstelling. Doordat de MRA is gespecialiseerd in sectoren waar de werkgelegenheid relatief snel groeit, stijgt ook de totale werkgelegenheid sneller dan het landelijk gemiddelde.

Een hogere werkgelegenheidsgroei betekent dat er relatief meer banen bijkwamen in de MRA dan in de rest van het land. Hierdoor voegen sectoren in de MRA samen meer waarde toe, wat bijdraagt aan de

Figuur 3.2 Verschil in werkgelegenheid door sectorale groei én sectorsamenstelling

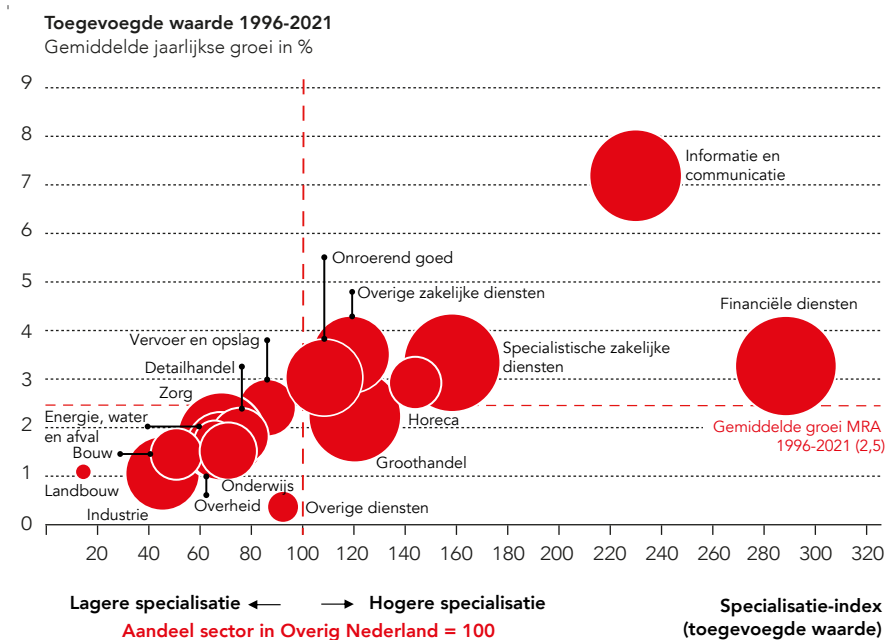
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

grotere economische groei in figuur 3.1. Toch is dit slechts een deel van de verklaring. Zo is het verschil in toegevoegde waarde (figuur 3.1) aanzienlijk groter dan het verschil in werkgelegenheid (figuur 3.2). Dit betekent dat er niet alleen meer mensen zijn gaan werken in de MRA, maar dat zij ook harder groeiden in hun arbeidsproductiviteit dan in de rest van het land. Paragraaf 3.3 gaat nader in op (verschillen in) de arbeidsproductiviteitsgroei.

Specialisatiepatronen en determinanten van groei

De economische samenstelling van de MRA verklaart waarom de economie van de MRA over een langere periode sneller groeit dan in de rest van het land. Figuur 3.3 laat zien dat er sprake is van een

Figuur 3.3 Sectorsamenstelling MRA leidt tot grotere groei toegevoegde waarde

* Grootte van bol: omvang toegevoegde waarde 2021
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

positief verband tussen de specialisatiegraad per sector¹⁰ (in termen van toegevoegde waarde) en de gemiddelde groei in toegevoegde waarde tussen 1996 en 2021. Een specialisatiegraad boven (onder) de 100 betekent dat het economisch belang van deze sector hoger (lager) is in de MRA dan in de rest van Nederland. De grootte van de bollen illustreert de relatieve omvang van de sector (in termen van toegevoegde waarde) en daarmee het economisch belang voor de economie van de MRA als geheel.

Vrijwel alle sectoren waarin de MRA is gespecialiseerd groeiden boven het gemiddelde van 2,5 procent per jaar. De MRA profiteert als hoogwaardige diensteneconomie van de bovengemiddelde groei in de sectoren Specialistische zakelijke diensten, Informatie en communicatie, Overige zakelijke diensten en Financiële diensten. Het economisch belang in deze sectoren is in de MRA niet alleen groter ten opzichte van de rest van het land, maar ook ten opzichte van andere sectoren. Dit wordt geïllustreerd door de relatieve omvang van de bollen in figuur 3.3. Hierdoor wegen de samenstellingseffecten zwaarder mee en profiteert de MRA relatief sterk van de economische groei in deze sectoren.

Tegelijkertijd is er in de MRA ook sprake van specialisatie in de sector Cultuur, sport en recreatie. Deze sector had het zwaar te verduren tijdens de coronapandemie, zowel in 2020 als in 2021 (zie tabel 3.1), waardoor de sector tussen 1996 en 2021 per saldo met gemiddeld 0,8 procent per jaar is gekrompen. Door de hoge specialisatiegraad in de MRA drukte de krimp in deze sector de gemiddelde economische groei meer in de MRA dan in de rest van het land. Wel is de sector relatief klein in omvang, wat ook de impact op de gemiddelde groei in de MRA beperkt.

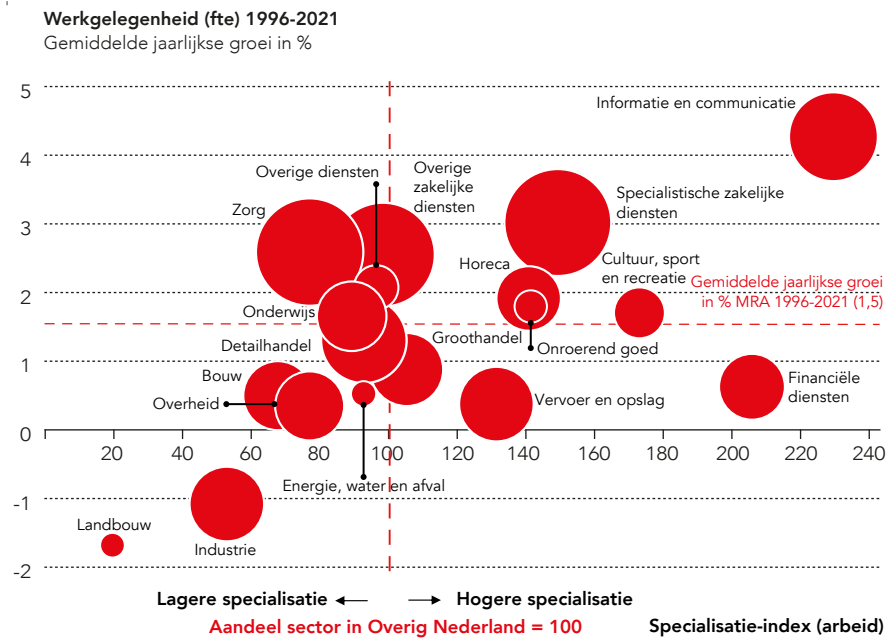
Soortgelijke bevindingen zijn terug te zien in de relatie tussen het specialisatiepatroon van de MRA (in termen van werkgelegenheid) en de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de regio, zoals figuur 3.4 laat zien. De sector Informatie en communicatie kent met afstand de

10 De specialisatiegraad wordt gedefinieerd als:

$$\frac{\text{Aandeel sector (in \% in totale toegevoegde waarde (of werkgelegenheid) MRA)}}{\text{(Aandeel sector (in \% in totale toegevoegde waarde (of werkgelegenheid) Overig Nederland)}} \times 100$$

grootste relatieve werkgelegenheidsgroei, met een gemiddelde van 4,3 procent per jaar. Daarnaast draagt deze sector meer dan twee keer zoveel bij aan de totale werkgelegenheid in de MRA dan in de rest van het land, met een specialisatiegraad van bijna 230. Hierdoor profiteert de werkgelegenheid in de MRA nog meer van de groei binnen deze sector. Ook profiteerde de MRA van de bovengemiddelde werkgelegenheidsgroei in de sectoren Horeca, Specialistische zakelijke diensten en Overige dienstverlening. Door het specialisatiepatroon zijn de bijdragen van deze sectoren aan de totale werkgelegenheid in de MRA hoger dan in de rest van Nederland. Tegelijkertijd beperkt het specialisatiepatroon ook het drukkende effect van krimpsectoren (in termen van werkgelegenheid), zoals de Industrie en de Landbouw.

Figuur 3.4 Groei werkgelegenheid MRA vooral dankzij Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten

* Grootte van bol: omvang werkgelegenheid (fte) 2021
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Niet alle samenstellingseffecten zorgen voor een grotere groei van de werkgelegenheid in de MRA in vergelijking met de rest van Nederland. In de sectoren Zorg en Onderwijs is de werkgelegenheid bovengemiddeld toegenomen, met een gemiddelde jaarlijkse groei van respectievelijk 2,5 en 1,7 procent. In deze sectoren zijn er relatief minder mensen actief in de MRA, waardoor de MRA minder profiteert van deze toegenomen werkgelegenheid. Tegelijkertijd werken er relatief veel mensen in de MRA in de sectoren Vervoer en opslag en Financiële diensten, sectoren die met respectievelijk 0,3 en 0,6 procent per jaar een relatief bescheiden werkgelegenheidsgroei hebben gekend sinds 1995.

Gevolgen van internationale spanningen

De MRA is in zowel de productie als in de afzet van goederen en diensten afhankelijk van internationale markten. Wanneer internationale spanningen oplopen, kan dat gevolgen hebben voor de bedrijvigheid in de MRA. Zo zorgde de Russische invasie in Oekraïne in februari 2022 en de daaropvolgende EU-sancties voor een aanzienlijke stijging van de energieprijzen. Daarnaast kwam bijvoorbeeld de export van plantaardige vetten uit Oekraïne tot stilstand, waardoor er ook in Nederland wekenlang sprake was van tekorten. Tegelijkertijd kwamen in het tweede deel van de coronapandemie de productie en handel wereldwijd weer schoksgewijs op gang, waardoor er problemen ontstonden met de beschikbaarheid van en handel in grondstoffen en (tussen)producten (onder andere metaal, hout en graan).

Hogere energiekosten en een tekort aan grondstoffen vertalen zich door in hogere prijzen van een breed palet aan goederen en diensten, waardoor de productiekosten in verschillende sectoren toenemen. Dat geldt met name voor sectoren als Industrie en Groothandel, maar ook voor de sectoren Informatie en communicatie, Specialistische zakelijke diensten en Overige zakelijke diensten, die een belangrijk deel van hun diensten en producten uit het buitenland halen. Sectoren zijn meer kwetsbaar voor internationale spanningen wanneer zij voor hun eigen productie en/of afzet afhankelijk zijn van buitenlandse markten. Figuur 3.5 en figuur 3.6 zetten de afhankelijkheid van buitenlandse markten af tegen de specialisatiegraad (in termen van toegevoegde waarde) van de MRA op basis van landelijke input- en outputtabellen, met daarin de

omvang van de import en export per sector.¹¹ De omvang van de bollen illustreert opnieuw de bijdrage aan de totale toegevoegde waarde in de MRA in 2021 en daarmee de betekenis van de sectoren voor de economie van de MRA.

Figuur 3.5 laat zien dat de hoogwaardige dienstensectoren, die de economie van de MRA kenmerken, relatief meer goederen en diensten uit het buitenland verbruiken. Daarnaast zijn de sectoren met een beneden-gemiddeld aandeel geïmporteerd verbruik tevens sectoren die minder goed zijn vertegenwoordigd in de MRA, met uitzondering van de sector Cultuur, sport en recreatie. Aan de andere kant is de sector Industrie, met een grote mate van afhankelijkheid van het buitenland, weer beperkt aanwezig in de MRA. Samengenomen zijn sectoren in de MRA gemiddeld voor een groter deel afhankelijk van het buitenland in het eigen verbruik, wat de bedrijvigheid in de MRA relatief kwetsbaar maakt voor internationale spanningen.

Eenzelfde grotere kwetsbaarheid zien we terug in figuur 3.6. Deze figuur relateert het aandeel afzet op buitenlandse markten aan de specialisatiegraad (in termen van toegevoegde waarde) van de MRA. Voor het aandeel buitenlandse afzet is opnieuw gebruikgemaakt van landelijke input-/outputtabellen per sector (2021). Dit leidt tot een aantal opvallende observaties. Ten eerste is voor een derde van de sectoren nauwelijks sprake van afzet in het buitenland.¹² Dit zijn sectoren die in de aard van hun diensten en goederen aan de Nederlandse bodem gebonden zijn: Overheid, Onderwijs en Zorg, Bouw en Onroerend goed. Het directe effect van internationale spanningen op de totale omzet is voor deze sectoren naar verwachting nihil. Wel kunnen er indirecte effecten optreden door prijsverhogingen en schaarste in andere delen van de economie als gevolg van internationale spanningen. Doordat deze sectoren doorgaans ook de sectoren zijn met een lagere specialisatiegraad (<100), profiteert de MRA door haar specialisatiepatroon minder

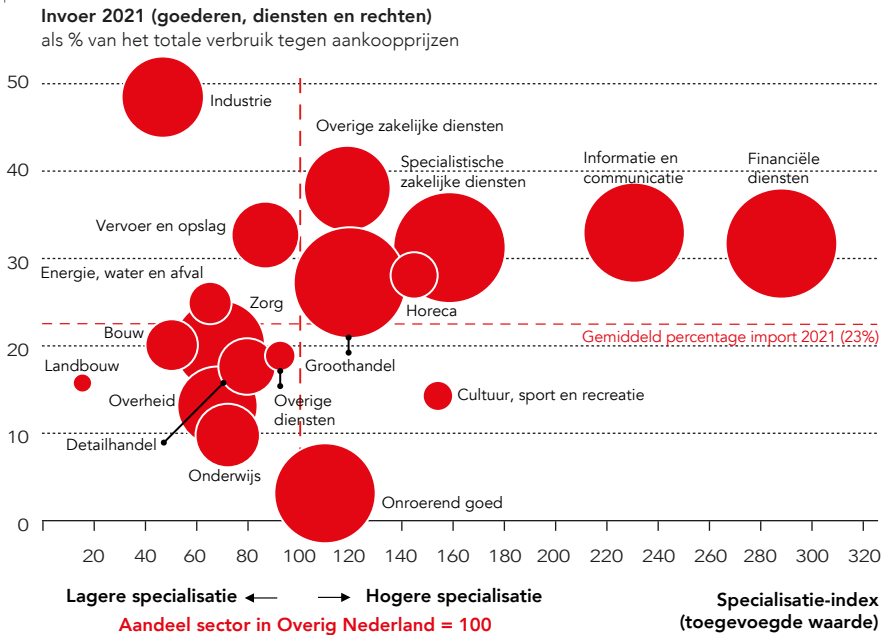
11 De omvang van de import en export per sector is gemeten op landelijk niveau en niet specifiek voor de MRA. Met de aanwezigheid van de internationale luchthaven Schiphol, de Amsterdamse haven en tal van hoofdkantoren van multinationals, lijkt de afhankelijkheid van het buitenland (de import en export per sector) in de MRA eerder groter dan kleiner dan landelijk het geval is.

12 C.q. minder dan twee procent van de totale omzet.

van de relatieve ongevoeligheid voor internationale spanningen binnen deze sectoren dan de rest van het land.

Een tweede observatie is dat de hoogwaardige zakelijke diensten die het specialisatiepatroon kenmerken, doorgaans een bovengemiddeld aandeel van hun omzet in het buitenland behalen. Dit geldt voor de sectoren Overige zakelijke diensten (21 procent), Specialistische zakelijke diensten (27 procent) en Informatie en communicatie (29 procent). Uitzondering is Financiële diensten, waarvan de uitvoer van goederen en diensten minder dan gemiddeld is. Ondanks de relatieve afhankelijkheid van import uit het buitenland (zie figuur 3.5), blijft het aandeel export in de totale omzet van deze sector beperkt tot 13 procent.

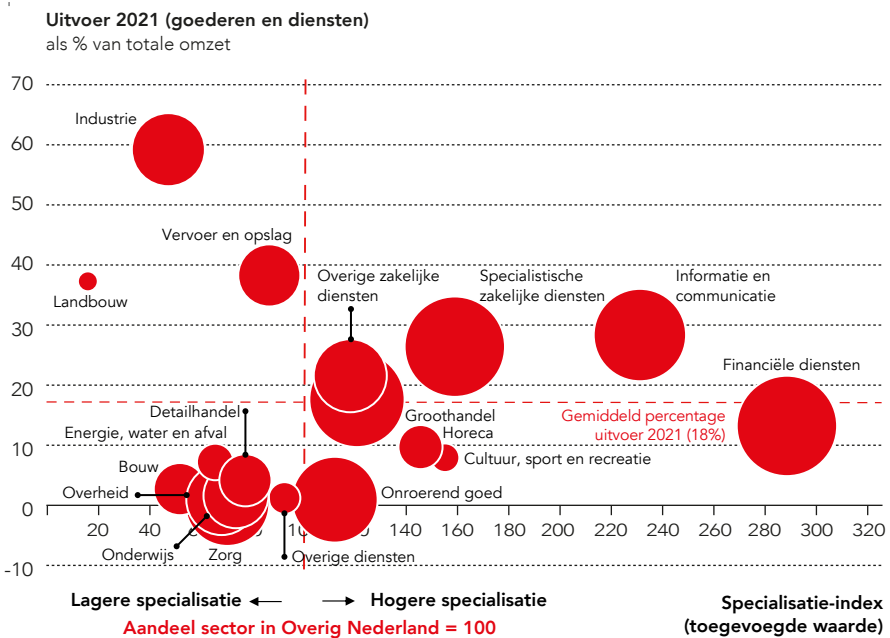
Figuur 3.5 Sectoren met een hoge specialisatiegraad in de MRA importeren relatief veel

* Grootte van bol: omvang toegevoegde waarde 2021

Een derde observatie is dat de sector Industrie ook in haar export voor een groot deel afhankelijk is van buitenlandse markten: 59 procent. De relatieve kwetsbaarheid van deze sector weegt voor de MRA minder zwaar omdat het economisch belang van de sector relatief beperkt is ten opzichte van de rest van Nederland. Hetzelfde geldt voor de sectoren Vervoer en opslag en Landbouw, met aandelen geëxporteerde goederen en diensten van respectievelijk 39 en 38 procent. Gegeven de beperkte omvang van deze sectoren, doet dit slechts beperkt af aan het relatieve hoge aandeel uitvoer van goederen en diensten vanuit de MRA naar het buitenland. Dit zorgt voor een hogere kwetsbaarheid voor internationale spanningen in de MRA dan in de rest van het land.

Figuur 3.6 Sectoren met een hoge specialisatiegraad in de MRA exporteren relatief veel

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

3.2 Bedrijvendynamiek

De economische structuur van de MRA is aan verandering onderhevig. Ieder jaar komen er nieuwe bedrijven bij en worden andere bedrijven failliet verklaard of opgeheven. In deze paragraaf staat de verandering in het aantal vestigingen centraal: de bedrijvendynamiek. Er wordt achtereenvolgens ingegaan op het aantal faillissementen, het aantal opgerichte en opgeheven vestigingen¹³ en de netto-verandering in het aantal vestigingen per sector. Net als eerdere edities wordt aangesloten bij de definities van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

De gegevens over oprichtingen en opheffingen van vestigingen zijn niet beschikbaar naar bedrijfsgrootte. Daarom geeft tabel 3.2 eerst een overzicht van de samenstelling van alle bedrijfsvestigingen per sector naar bedrijfsgrootte, apart voor de MRA en Nederland als geheel. Dat is belangrijk, omdat het grootste deel van de bedrijvendynamiek bedrijven met 0 of 1 werknemers bevat, waaronder dus het grootste deel kan worden gekwalificeerd als zelfstandigen zonder personeel (zzp). Tabel 3.2 laat tegelijkertijd zien dat het aandeel zzp'ers in het totaal aantal vestigingen nauwelijks is veranderd, ook niet gedurende de coronapandemie.

Faillissementen, opgerichte en opgeheven bedrijfsvestigingen

Sinds 2013 is het aantal faillissementen flink afgenomen in zowel de MRA als in geheel Nederland. In 2013 ging van iedere 100 duizend vestigingen nog meer dan 500 bedrijven failliet, in 2022 ligt dat voor zowel de MRA als voor Nederland als geheel rond de 100 bedrijven per 100 duizend vestigingen. Ondanks de coronacrisis en mogelijk dankzij de massale steunpakketten voor bedrijven, nam ook tussen 2020 en 2021 het aantal faillissementen verder af (figuur 3.7). Tussen 2021 en 2022 nam het aantal faillissementen licht toe, al lijkt van de

13 In tegenstelling tot eerdere jaren publiceert het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) de regionale gegevens niet langer in termen van het aantal bedrijven, maar in termen van het aantal vestigingen. Het CBS telt voor het aantal vestigingen iedere afzonderlijk gelegen ruimte, ieder afzonderlijk gelegen terrein of complex van ruimten of terreinen, benut door een bedrijf voor uitoefening van de bedrijfsactiviteiten apart mee. Meerdere locaties van hetzelfde bedrijf die in hetzelfde postcodegebied vallen, worden echter beschouwd als één vestiging. Onder een oprichting (opheffing) van een vestiging wordt door het CBS verstaan: het openen (sluiten) van een vestiging gelijktijdig met de oprichting (opheffing) van het bedrijf waartoe de vestiging behoort.

verwachte 'inhaalslag' in het aantal faillissementen (nog) geen sprake. Dit hangt mogelijk samen met de versoepeling van de terugbetaling van de coronasteun en coronabelastingsschuld in 2022. In dat geval zou er slechts sprake zijn van 'uitstel van executie', en kan het aantal faillissementen de komende jaren alsnog toenemen.¹⁴

14 Op peildatum 27 februari 2023 waren van de ruim 266 duizend ondernemers met coronabelastingsschulden 103.514 ondernemers die achterliepen met aflossingen. Coronabelastingsschulden zijn belastingsschulden die gedurende de coronapandemie zijn ontstaan omdat belasting tijdelijk niet betaald hoefde te worden. Daarvan hebben 18.322 ondernemers daarnaast ook nieuwe belastingsschulden gemaakt. Zie de Kamerbrief 'Stand van zaken betalingsregeling corona belastingsschulden' van 9 maart 2023.

Tabel 3.2 Vestigingen naar bedrijfsgrootte van aantal werknemers, 2021

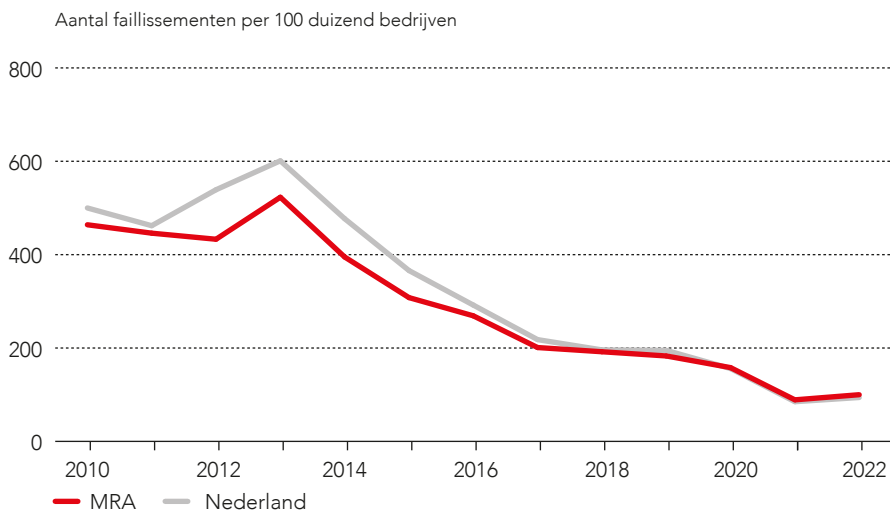
	MRA			Nederland		
	0 of 1	2 tot 9	10+	0 of 1	2 tot 9	10+
aandeel in %						
Cultuur, sport en recreatie	91	8	1	88	10	2
Specialistische zakelijke diensten	88	10	2	87	11	2
Onderwijs	87	7	6	84	8	8
Groothandel	86	12	2	84	13	3
Financiële diensten	86	12	2	87	11	2
Overige diensten	84	15	2	85	14	1
Informatie en communicatie	83	13	4	82	14	4
Zorg	80	14	6	78	15	7
Vervoer en opslag	78	18	5	68	23	9
Overige zakelijke diensten	76	18	6	73	19	8
Onroerend goed	74	23	3	72	25	3
Energie, water en afval	74	16	6	77	15	7
Industrie	70	21	9	65	23	13
Bouw	67	14	18	60	19	21
Detailhandel	61	32	7	59	34	7
Horeca	52	39	9	47	44	9
Landbouw	50	46	4	50	47	3
Overheid	42	5	55	32	11	57
Totaal	80	16	4	76	19	5

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Wanneer de ontwikkelingen in de MRA meer in detail worden afgezet tegen die in heel Nederland, dan zijn er aanwijzingen dat de coronapandemie wel impact heeft gehad op het (relatieve) aantal faillissementen in de MRA. Dat kan bijvoorbeeld worden teruggezien in het verschil in het aantal faillissementen tussen de twee gebieden. Zo was in 2020 het aandeel faillissementen voor het eerst hoger in de MRA dan in Nederland als geheel en nam in 2021 en 2022 de afstand verder toe. Daar waar in 2015 het relatieve aantal faillissementen 16 procent lager was in de MRA dan het landelijk gemiddelde, was in 2022 het relatieve aantal faillissementen juist 7 procent hoger. Dat is in lijn met de sterkere afname van de economische groei in de MRA in 2020 dan in de rest van Nederland.

Tegelijkertijd neemt het aantal vestigingen flink toe in de MRA. Dat komt ook naar voren in de verhouding tussen het aantal opgerichte en opgeheven vestigingen per sector in figuur 3.8. Met uitzondering van de sector Horeca werden in 2021 in iedere sector ten minste twee keer

Figuur 3.7 Historisch laag aantal faillissementen neemt sinds corona nauwelijks toe

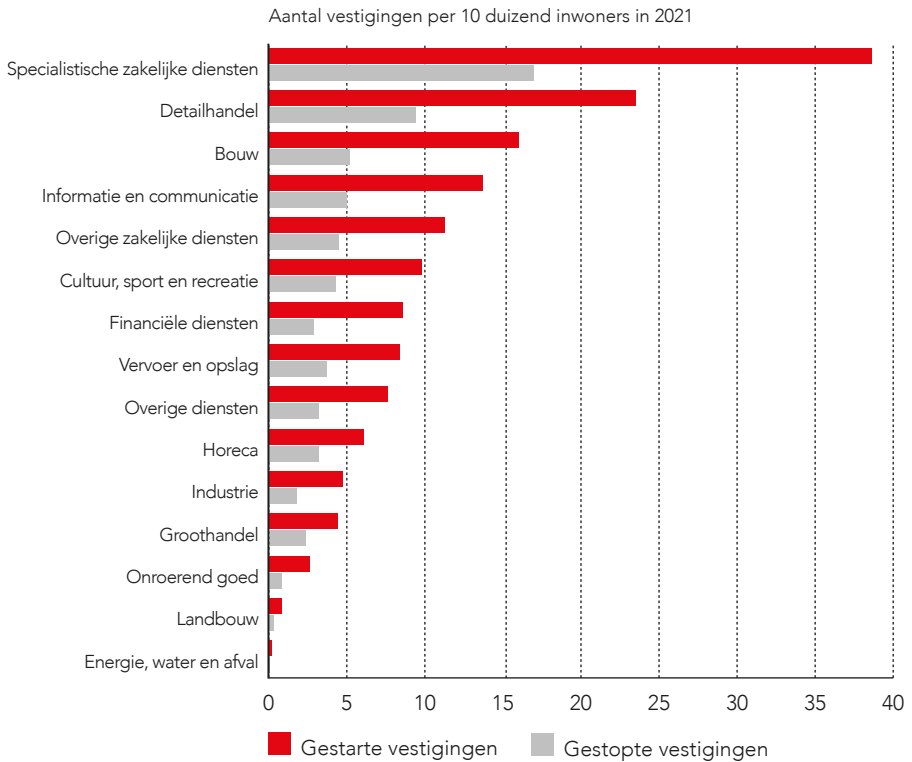

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

zoveel vestigingen opgericht dan dat er werden opgeheven. De MRA sluit op deze manier aan bij de landelijke trends: in 2021 werden in Nederland bijna 2,5 keer meer vestigingen opgericht dan dat er werden opgeheven. In de MRA werden de meeste vestigingen opgericht in de sector Specialistische zakelijke diensten, gevolgd door de sectoren Detailhandel en Bouw.

Figuur 3.9 bevestigt dat de MRA met een grote toename van het aantal vestigingen niet op zichzelf staat. Zowel voor de MRA als voor Nederland als geheel is het saldo van opgerichte en opgeheven vestigingen

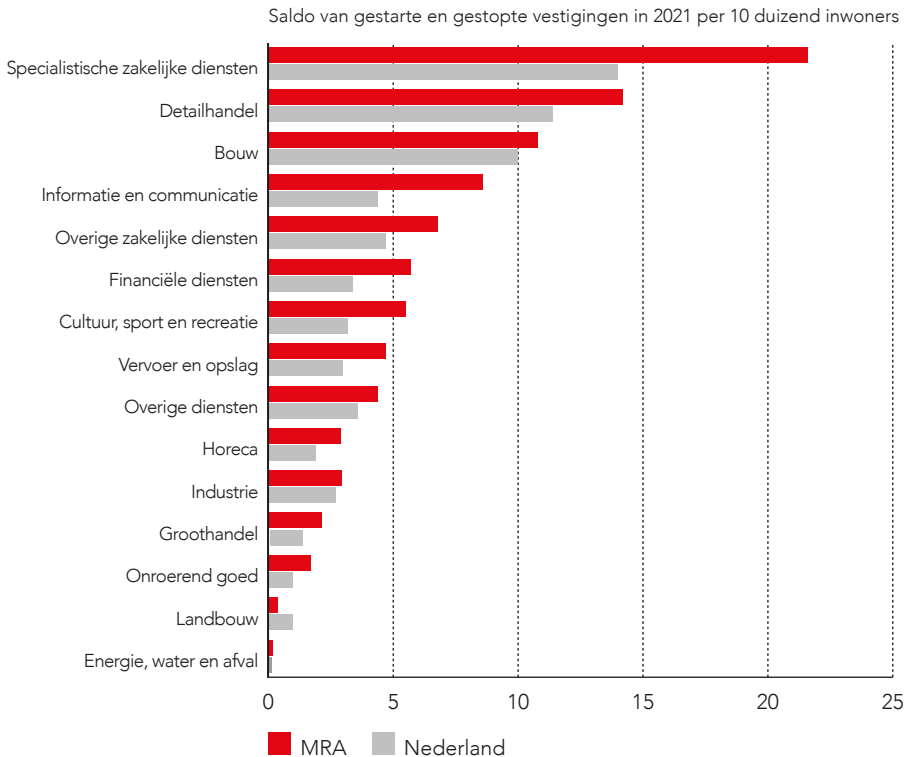
Figuur 3.8 In de meeste MRA-sectoren startten veel meer nieuwe vestigingen dan er stopten

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

positief. Dat betekent dat in alle sectoren het aantal vestigingen ‘onder de streep’ is toegenomen. Daarnaast is die toename groter in de MRA dan voor Nederland als geheel. Dit geldt met name voor de sectoren waar de MRA in gespecialiseerd is: Specialistische zakelijke diensten, Informatie en communicatie, Financiële diensten en Cultuur, sport en recreatie. Daardoor wordt het specialisatiepatroon verder versterkt. Ook de bedrijvendynamiek laat daarmee zien dat de bedrijvigheid in de MRA relatief sterk is in vergelijking met de landelijke economie. Tegelijkertijd toont de ontwikkeling van het aantal faillissementen wederom dat de MRA ook kwetsbaarder is in tijden van economische tegenspoed.

Figuur 3.9 Vooral meer nieuwe vestigingen in Specialistische zakelijke diensten

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

3.3 Arbeidsproductiviteitsgroei

Door te werken voegen we economische waarde toe. Hoe meer waarde we toevoegen, hoe groter de economische groei en de toename in economische welvaart. Arbeid wordt echter steeds schaarser. In 2021 was het aantal openstaande vacatures voor het eerst sinds de metingen hoger dan het aantal werkzoekenden, in 2022 steeg het aantal openstaande vacatures nog verder. De aanhoudende krapte op de arbeidsmarkt vraagt in toenemende mate om manieren om de arbeidsproductiviteit te verhogen. Een groei van de arbeidsproductiviteit betekent dat er steeds meer waarde wordt gecreëerd met dezelfde hoeveelheid arbeid. Dat is mogelijk door steeds harder te werken, maar duurzamer is een verhoging van de arbeidsproductiviteit door innovatie, waaronder het efficiënter inrichten van werkprocessen of het inzetten van arbeidsbesparende technologie zoals automatisering en robotisering. De mogelijkheden daartoe verschillen per regio, sector, type activiteit en werkende. In deze paragraaf gaan we in op verschillen in economische groei tussen sectoren in de MRA, tussen de MRA en de rest van Nederland en verschillen in ontwikkelingen over een langere periode. Hierdoor ontstaat een beeld van ontwikkelingen waar de MRA op termijn rekening mee moet houden. Wanneer de mogelijkheden om de arbeidsproductiviteit verder te laten groeien kleiner worden, zal ook de welvaartsgroei immers afnemen.

Recente ontwikkelingen in arbeidsproductiviteit

De coronapandemie heeft een grote invloed gehad op de arbeidsproductiviteit door veranderingen in de productiviteit (via de vraag naar producten en diensten) en in het aantal gewerkte uren (via de werkgelegenheid). Tabel 3.3 vergelijkt de groei van de arbeidsproductiviteit tussen sectoren in en buiten de MRA voor de jaren 2020 en 2021 en vergelijkt deze met de gemiddelde arbeidsproductiviteitsgroei in de jaren daarvoor.¹⁵ Duidelijk is dat de daling van de arbeidsproductiviteit in 2020 als gevolg van de coronapandemie in zowel de MRA als de rest van Nederland historisch gezien aanzienlijk was. Die daling is vooral

¹⁵ Om zicht te krijgen op de daadwerkelijke ontwikkeling in arbeidsproductiviteit, corrigeren we in tegenstelling tot voorgaande EVMRA-edities voor ontwikkelingen in het prijspeil. Dit doen we door de toegevoegde waarde voor alle jaren uit te drukken in constante prijzen van 2021. De groei in toegevoegde waarde is hierdoor lager dan in eerdere edities.

het gevolg van vraaguitval door de verschillende lockdowns (minder productie) in combinatie met het aanhouden van overtollig personeel (minder daling in werkgelegenheid). Deze zogenaamde 'labour hoarding' werd mede mogelijk gemaakt door de coronasteunpakketten van de regering. Deze moesten ervoor zorgen dat personeel niet massaal werkloos zou worden, gezien de verwachting dat zij weer hard nodig zouden zijn na afloop van de coronapandemie. Het effect van de lockdowns is terug te zien in de sectoren die landelijk de grootste daling kenden in hun arbeidsproductiviteit: Horeca, Cultuur, sport en

Tabel 3.3 Arbeidsproductiviteit per sector

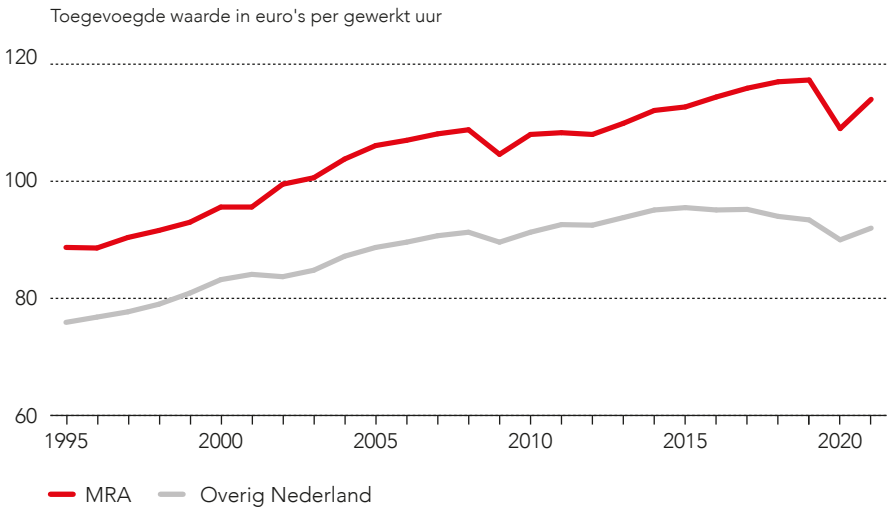
	MRA				Nederland			
	1995-2008	2012-2019	2020	2021	1995-2008	2012-2019	2020	2021
	groei in %							
Landbouw	5,5	2,0	-7,4	2,5	2,6	0,4	0,2	1,4
Industrie	3,4	0,1	-3,6	8,5	3,8	1,7	-1,9	7,0
Energie, water en afval	1,4	1,0	-1,6	9,9	3,2	1,6	7,8	-0,3
Bouw	1,2	3,5	-4,3	2,2	1,4	3,5	-3,7	-1,1
Groothandel	2,5	2,4	-17,2	7,7	4,4	2,5	5,7	4,4
Detailhandel	1,9	1,4	-17,8	-1,3	1,9	0,8	1,6	0,5
Vervoer en opslag	2,8	2,5	-17,7	13,0	3,1	-0,9	-17,1	11,5
Horeca	1,8	-1,2	-10,4	29,9	-0,1	-0,4	-47,8	21,3
Informatie en communicatie	4,7	1,5	-0,6	3,2	4,1	1,3	1,0	2,3
Financiële diensten	3,7	3,0	-1,1	-5,3	3,3	0,2	-3,3	-0,7
Onroerend goed	-0,8	3,3	2,1	4,9	-0,9	3,3	-1,0	0,0
Specialistische zakelijke diensten	0,7	1,4	-15,2	6,2	0,1	-1,2	9,0	3,7
Overige zakelijke diensten	0,8	0,8	0,6	7,6	2,2	-0,7	-15,9	4,5
Overheid	2,0	0,8	-4,8	1,2	2,1	0,4	1,6	-2,1
Onderwijs	0,1	-0,3	-4,9	-0,5	-1,0	-1,1	-2,3	-4,8
Zorg	-1,7	0,4	-3,6	10,9	-0,3	0,7	-8,2	5,6
Cultuur, sport en recreatie	0,3	-0,4	-28,0	-20,1	0,6	-2,5	-44,4	-20,4
Overige diensten	-0,8	-0,3	-29,0	6,6	-1,9	-0,7	-2,1	5,1
Totaal	1,6	1,2	-6,9	4,6	1,4	0,2	-3,7	2,5

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

recreatie, Vervoer en opslag en Overige zakelijke diensten. Voor deze sectoren was in de MRA de daling in arbeidsproductiviteit niet groter dan in de rest van Nederland, eerder kleiner. Tegelijkertijd kende de MRA echter een aantal sectoren met een dalende arbeidsproductiviteit waar deze daling landelijk niet plaatsvond of een stuk minder was. Dat betrof de sectoren Groothandel, Detailhandel, Specialistische zakelijke diensten en Overige diensten. Per saldo had de MRA daardoor meer last van de economische beperkingen die de coronapandemie met zich meebracht. Als gevolg hiervan daalde de arbeidsproductiviteit in 2020 sterker in de MRA dan daarbuiten (-6,9 versus -3,7 procent).

Al in het tweede coronajaar 2021 herstelde de arbeidsproductiviteit zich flink. Binnen de MRA ging het herstel sneller dan daarbuiten, met +4,6 versus +2,5 procent, al was daarmee de daling in 2020 nog niet volledig gecompenseerd. Het herstel was het grootst in alle sectoren die in 2020 relatief zwaar waren getroffen door de coronapandemie en in al deze sectoren was het herstel in de MRA sterker dan daarbuiten, behalve in de

Figuur 3.10 Vooral sinds kredietcrisis groeit arbeidsproductiviteit MRA sneller dan landelijk

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

sector Cultuur, sport en recreatie. Daar was zowel in als buiten de MRA in 2021 nog steeds sprake van een daling van de arbeidsproductiviteit als gevolg van een teruggang in productie in verhouding tot het aantal werknemers in de sector. Voor 2022 kan op grond van de forse groei van de toegevoegde waarde in combinatie met de structurele krapte op de arbeidsmarkt worden verwacht dat de arbeidsproductiviteit verder is toegenomen. In hoeverre de MRA daarbij de rest van Nederland weer inhaalt, zal moeten blijken in de volgende editie van de Economische Verkenningen.

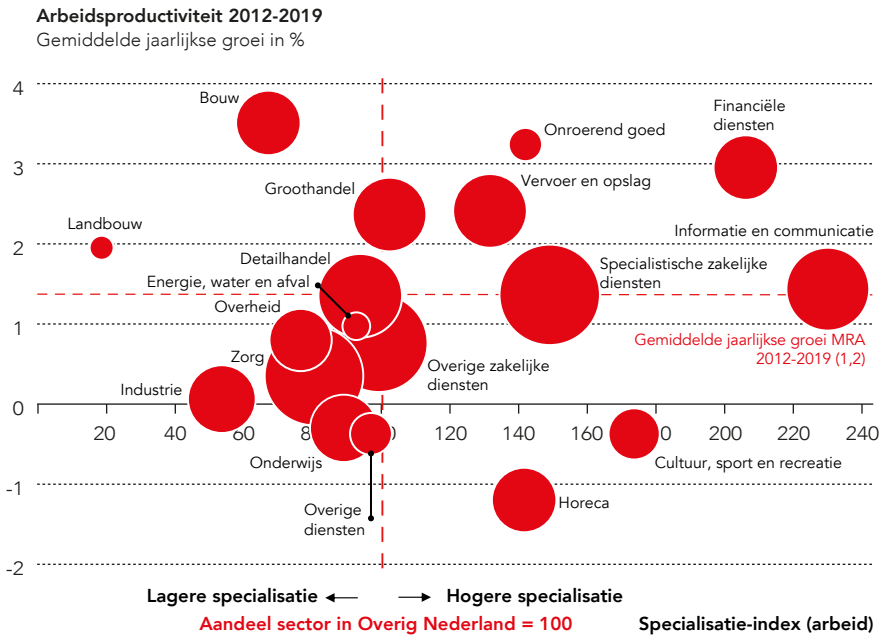
Langetermijntrends in arbeidsproductiviteit

Het relatief sterke herstel van de arbeidsproductiviteit in 2021 in de MRA in vergelijking met de rest van Nederland is in lijn met een langer lopende trend van een grotere groei van de arbeidsproductiviteit in de MRA dan in de rest van Nederland. Figuur 3.10 laat zien dat er al sinds 1995 sprake is van een aanzienlijk verschil in de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in en buiten de MRA en dat het verschil in de loop der jaren verder is toegenomen. De figuur drukt de toegevoegde waarde per gewerkt uur uit in vaste prijzen van 2021.

Uit tabel 3.3 kon al worden afgelezen dat de relatief gunstige ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in de MRA in de periode 2012-2019 zowel te danken is aan sectorale groei-effecten als aan samenstellingseffecten. Binnen verschillende sectoren is er in deze periode sprake van een gunstiger ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in de MRA dan daarbuiten (sectorale groei-effecten). Bovendien zijn sectoren met een relatief gunstige ontwikkeling in de arbeidsproductiviteit relatief sterk vertegenwoordigd in de MRA (samenstellingseffecten). Het gaat dan om sectoren als de Groothandel, Informatie en communicatie en Financiële diensten. Figuur 3.11 laat zien hoe het specialisatiepatroon van de MRA van invloed is op de totale groei van de arbeidsproductiviteit. De figuur zet de gemiddelde groei in arbeidsproductiviteit in de periode 2012-2019 af tegen de specialisatiegraad in termen van de totale werkgelegenheid. Voor sectoren met een specialisatiegraad boven de 100 werken er relatief meer mensen in deze sector in de MRA dan in de rest van Nederland.

De figuur laat zien dat het specialisatiepatroon zorgt voor zowel opwaartse als neerwaartse effecten op de productiviteitsontwikkeling. Enerzijds profiteert de MRA nog meer dan de rest van Nederland van de bovengemiddelde arbeidsproductiviteitsgroei in sectoren zoals Onroerend goed (3,3 procent), Financiële diensten (3,0 procent) en Vervoer en opslag (2,5 procent). Maar daartegenover staat dat de MRA ook is gespecialiseerd in sectoren als de Horeca (-1,2 procent) en Cultuur, sport en recreatie (-0,4 procent) die op langere termijn een dalende arbeidsproductiviteit laten zien. Per gewerkt uur wordt in deze

Figuur 3.11 Arbeidsproductiviteitsgroei hangt samen met economisch belang sectoren MRA

* Grootte van bol: aantal werkzame personen 2021
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

sectoren steeds minder toegevoegde waarde gecreëerd.¹⁶ Doordat er in de MRA relatief meer mensen werkzaam zijn in de sectoren Horeca en Cultuur, sport en recreatie, telt het verlies in arbeidsproductiviteit zwaarder mee in de regio dan landelijk. Per saldo is er echter sprake van een positief verband tussen het economische belang van sectoren voor de MRA en de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit, waardoor de arbeidsproductiviteitsgroei groter is dan in de rest van Nederland.

Kijkend naar de langere periode 1995-2021 zijn in figuur 3.10 de effecten van de kredietcrisis en coronapandemie duidelijk zichtbaar in zowel de MRA als in de rest van Nederland. De nasleep van de financiële crisis in 2008 zorgde in 2009 voor het eerst sinds jaren voor een dip in de arbeidsproductiviteit. Grabska et al. (2017) beschrijven twee redenen waarom de arbeidsproductiviteit daalt bij een recessie. Ten eerste is er bij een dalende productie minder aanleiding om over te werken. Overgewerkte uren belanden vaak niet in de registratie van de totale arbeidsinzet, maar dragen wel bij aan de toegevoegde waarde. Wanneer overwerk afneemt leidt dit wel tot een daling in de (registratie van) toegevoegde waarde, maar niet of in mindere mate in de registratie van de arbeidsinzet. Ten tweede kan de uitbraak van een crisis aanleiding geven tot 'labour hoarding', het fenomeen waarbij werkgevers ondanks een daling in de personeelsbehoefte hun personeel (grotendeels) in dienst houden in de verwachting hen in de nabije toekomst weer nodig te hebben. Zolang er meer personeel in dienst is dan noodzakelijk, drukt dit de arbeidsproductiviteit.

Ook in de jaren na de uitbraak van de kredietcrisis stagneerde de arbeidsproductiviteit. Vanaf 2013 begon de arbeidsproductiviteit in de MRA weer enigszins toe te nemen, terwijl de arbeidsproductiviteit in de rest van het land min of meer gelijk bleef. Als gevolg daarvan nam het verschil in arbeidsproductiviteit tussen de MRA en de rest van Nederland verder toe in de periode 2013-2020. De uitbraak van de coronacrisis bracht hier verandering in. Door haar specialisatiepatroon kreeg de economie van de MRA een hardere klap te verduren dan de rest van het

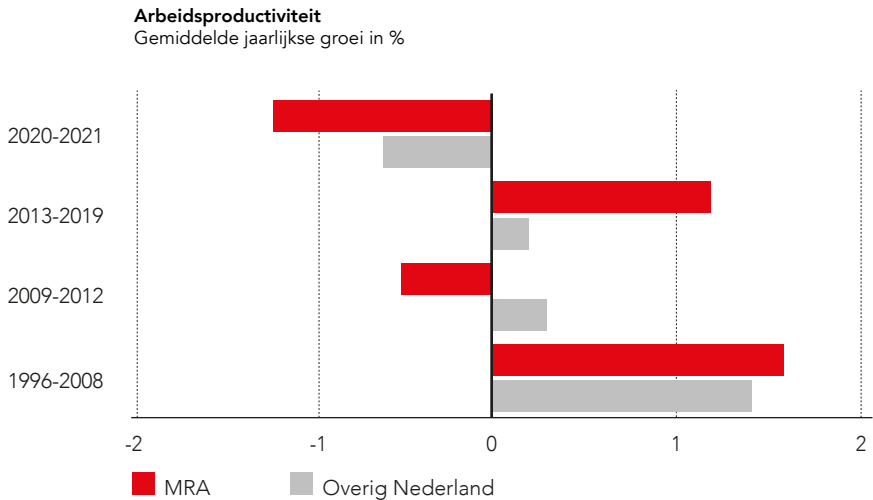
16 Het gaat hier om toegevoegde waarde in economische zin. In het kader van brede welvaart kunnen sectoren mogelijk wel meer toegevoegde waarde hebben gekregen in niet-economische termen.

land. Dit zien we terug in de daling van de arbeidsproductiviteit in 2020 (zie tabel 3.3). Ook in 2021 lag de arbeidsproductiviteit in de MRA nog 3 procent onder het niveau van 2019, ten opzichte van een daling van 1 procent in de rest van Nederland.

De terugval in arbeidsproductiviteit in 2020 in de MRA was daarmee aanzienlijk groter dan de daling die volgde na de financiële crisis van 2008 (-4 procent). Tijdens de coronacrisis zorgden de NOW-regelingen dat werknemers in dienst konden blijven omdat werkgevers een vergoeding kregen voor de arbeidskosten bij het uitblijven van productie. Deze regelingen maakten labour hoarding aantrekkelijk voor werkgevers die door de maatregelen hun omzet zagen wegvallen, zoals in de sector Cultuur, sport en recreatie. In deze sector daalde de arbeidsproductiviteit tussen 2019 en 2020 met maar liefst 28 procent.

Figuur 3.12 laat de gemiddelde jaarlijkse groei in arbeidsproductiviteit zien voor vier perioden: 1996-2008; de kredietcrisis (opgedeeld in de

Figuur 3.12 Arbeidsproductiviteit fluctueert meer met conjunctuur in MRA dan landelijk

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

periodes 2009-2012 en 2013-2019) en de coronajaren 2020-2021. Daaruit kan een paar duidelijke conclusies worden getrokken. De eerste conclusie is dat de arbeidsproductiviteit sterk en positief samenhangt met de economische conjunctuur. Dat komt doordat de toegevoegde waarde (productie en economische groei) meer fluctueert dan het aantal gewerkte uren (werkgelegenheid).

De tweede conclusie is dat de MRA gevoeliger (kwetsbaarder) is voor economische tegenspoed dan de rest van Nederland. Daar zijn verschillende verklaringen voor: de sectorstructuur (met een grote vertegenwoordiging van conjunctuurgevoelige sectoren als de Groothandel, Detailhandel, Vervoer en opslag en Horeca), de internationale oriëntatie die de MRA gevoelig maakt voor internationale economische en politieke ontwikkelingen en tot slot agglomeratie-effecten die de regio over het algemeen economische voordelen geven maar een nadeel kunnen zijn bij economische tegenwind, zoals in het geval van een lockdown.

De laatste conclusie uit figuur 3.12 is dat de groei van de arbeidsproductiviteit steeds langzamer gaat en dat het dus steeds moeilijker lijkt om de toegevoegde waarde per gewerkt uur verder te verhogen. Dat heeft mogelijk te maken met de vergrijzing van de beroepsbevolking, waardoor het menselijk kapitaal gemiddeld genomen steeds meer veroudert. Daarnaast kan dit ook het gevolg zijn van beleid dat er jarenlang op gericht was om zoveel mogelijk (flexibele, internationale en goedkope) arbeid beschikbaar te stellen voor de arbeidsmarkt, waardoor loonkosten zijn gedrukt en weinig innovatie is uitgelokt.

3.4 Energieverbruik

De MRA staat voor de complexe opgave om in combinatie met groeiende bedrijvigheid en bevolkingstoename het energieverbruik terug te dringen. De MRA is aangesloten bij de doelstellingen van het Klimaatakkoord. Hiermee committeert de MRA zich aan een landelijke broeikasgasreductie ten opzichte van 1990 van 49 procent in 2030 en 95 procent in 2050.

Deze paragraaf presenteert een analyse van het energieverbruik op basis van de meest recente gegevens voor de periode 2013-2021. Dat is inclusief de coronajaren 2020 en 2021, waarin de energieconsumptie door lockdowns en de lagere bedrijvigheid aanzienlijk lager uitkwam dan daarvoor, maar exclusief het jaar 2022 waarin de economische activiteiten weer snel toenamen tegen de achtergrond van stijgende energieprijzen door de oorlog in Oekraïne en de economische sancties tegen Rusland. De gevolgen die dat heeft gehad voor het energieverbruik in en buiten de MRA zullen duidelijk moeten worden in de volgende editie van de Economische Verkenningen. Hier beschrijven we voor de periode 2013-2021 de belangrijkste trends in energieverbruik, elektriciteitsverbruik en hoe deze samenhangen met ontwikkelingen binnen de sectoren en verschuivingen tussen de sectoren. Aanvullend wordt nog wel stilgestaan bij de mogelijke effecten van stijgende energieprijzen op de bedrijvigheid op basis van prognoses in nationale en internationale studies.

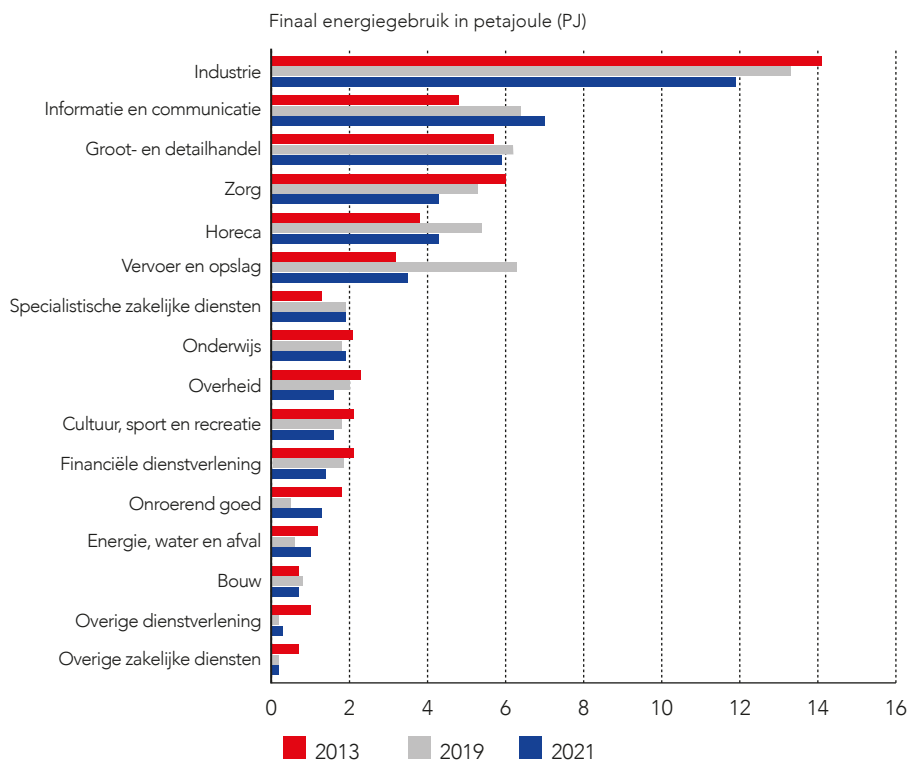
Trends in energieverbruik

Ondanks de economische groei daalt het energieverbruik in bijna alle sectoren (zie figuur 3.13), waarbij de daling tussen 2013 en 2019 kan worden gezien als structureel en in 2021 ook incidenteel als gevolg van de coronapandemie. Dat laatste is vooral terug te zien in sectoren als de Horeca en Vervoer en opslag, die door de lockdowns veel minder energie verbruikten. In beide sectoren nam het energieverbruik voor de coronapandemie nog structureel toe. De industrie is de grootste gebruiker van energie, met tussen 2013 en 2019 een afname van 6 procent en in de coronapandemie een afname van 10 procent. De afname was ook groter dan de krimp in toegevoegde waarde binnen de industrie, waarmee de sector energie-efficiënter is geworden. De industrie speelt in de MRA vooral een rol in IJmond, Zaanstad en Amsterdam. In IJmond

is Tata Steel van groot belang. Zaanstad speelt vooral een belangrijke rol in de energie-intensieve voedingsmiddelenindustrie. Amsterdam wordt gekenmerkt door een maak- en procesindustrie op het gebied van de biobased economie, circulariteit, recycling, offshore, chemie en energie (Port of Amsterdam, 2021).

Een andere grootverbruiker van energie, de zorg, is het gelukt om het energieverbruik tussen 2013 en 2019 structureel te laten afnemen met 12 procent. Daar kwam gedurende de coronapandemie nog eens 18 procent bovenop, ondanks de grotere zorgvraag. Andere relatief grote

Figuur 3.13 Energieverbruik MRA daalt ondanks economische groei

Bron: Klimaatmonitor (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

energiegebruikers als de sectoren Informatie en communicatie, Groot- en Detailhandel, Horeca en Vervoer en opslag zagen het energieverbruik tussen 2013 en 2019 alleen maar toenemen. In de sector Informatie en communicatie is het energieverbruik tussen 2013 en 2021 gestegen met 47 procent, waardoor deze sector in 2021 na de industrie de meeste energie verbruikt. Wel was de stijging in energieverbruik flink lager dan de stijging in economische groei in deze sector in de periode 2013-2021 (78 procent). De stijging in energieverbruik vanaf 2013 hangt onder andere samen met de komst van datacenters in de regio. In 2020 groeide Amsterdam uit tot de grootste datacenter-hub van Europa. De verschillende overheden in de MRA hebben geprobeerd om de groei van datacenters in te perken vanwege de schaarste aan ruimte en het beslag dat de servers leggen op het elektriciteitsnet. In 2019 hebben gemeente Amsterdam en Haarlemmermeer een voorbereidingsbesluit genomen over de vestiging van nieuwe datacenters. Vanaf 2020 hebben deze twee gemeenten beleid ontwikkeld dat inzet op gematigde groei. De provincie Noord-Holland beschrijft in de Datacenterstrategie 2022-2024 de ambitie om uit te groeien tot 'meest duurzame en innovatieve datacenter-hub van Europa'. De ambitie is dat de datacenters CO₂-neutraal opereren en waar mogelijk duurzame energie opwekken.

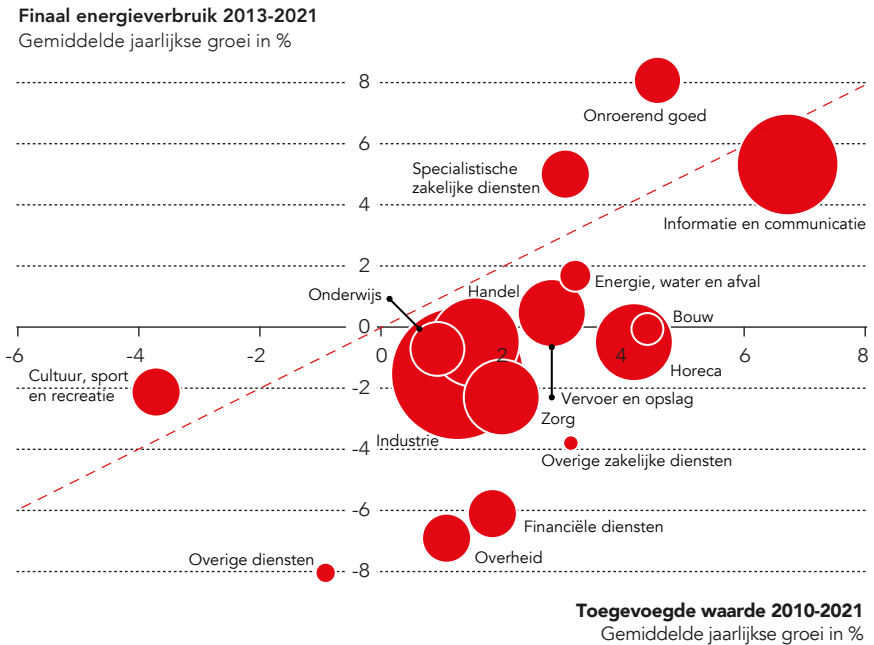
Als de bedrijvigheid binnen een sector toeneemt, stijgt het finaal energieverbruik doorgaans ook. Voorgaande edities van de Economische Verkenningen (2020, 2021) beschrijven een ontkoppeling tussen economische groei en het gebruik van energie: ondanks groei van de toegevoegde waarde, nam het energieverbruik in verschillende sectoren in 2019 af. Die ontkoppeling is ook terug te zien in de langere periode 2013-2021, inclusief de coronajaren waarin zowel het energieverbruik als de toegevoegde waarde daalden. Figuur 3.14 zet per sector de ontwikkeling in het finaal energiegebruik af tegen de ontwikkelingen in toegevoegde waarde voor deze periode. De grootte van de bollen illustreert de omvang van het energieverbruik in 2021.

De figuur laat een duidelijk positief verband zien tussen de ontwikkeling in de toegevoegde waarde en de ontwikkeling van het energieverbruik. Sectoren die sterk zijn gestegen in omvang, zoals Onroerend goed, Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten, zijn tevens de sectoren die het sterkst zijn gestegen in het finaal energiegebruik. Tegelijkertijd blijven de meeste sectoren onder

de ingetekende 45-graden lijn. Dat betekent dat de groei van het energiegebruik achter is gebleven bij de groei van de toegevoegde waarde. Daarmee zijn de meeste sectoren in hun productieproces efficiënter omgegaan met energie; met andere woorden: gemiddeld is de energie-intensiteit van de productie afgenomen. Dat bevestigt de relatieve ontkoppeling tussen productie en energieverbruik uit de vorige edities van de Economische Verkenningen.

Een aantal sectoren, zoals Bouw en Zorg, is erin geslaagd om ondanks een bovengemiddelde groei het finaal energieverbruik te verlagen. De bouwsector heeft kansen om te verduurzamen langere tijd laten liggen, maar heeft de afgelopen jaren zonder ingrijpende maatregelen en

Figuur 3.14 Ontkoppeling energiegebruik en toegevoegde waarde MRA zet zich door

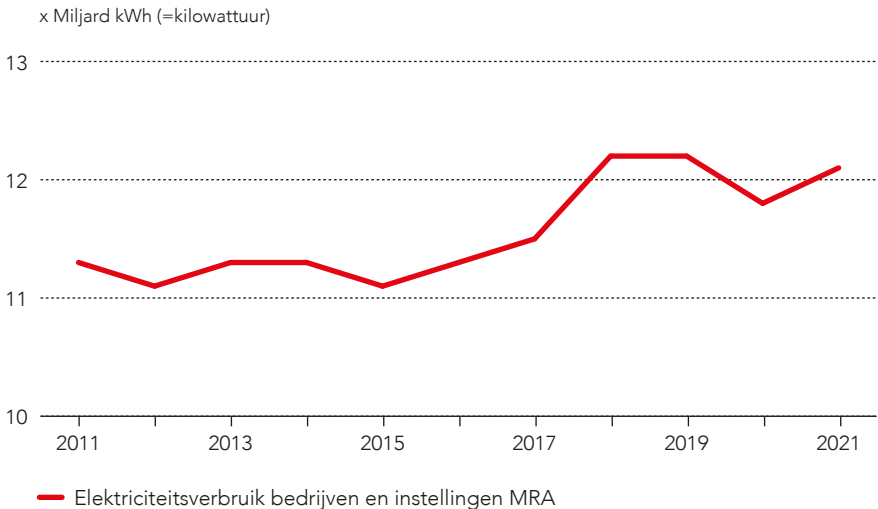
* Grootte van bol: energieverbruik in 2021
Bron: Klimaatmonitor/CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

gevolgen voor de omzet hun footprint weten te verminderen (Deloitte, 2021). Ook voor de zorg geldt dat er lange tijd veel duurzaamheidswinst was te behalen (Green Deal, 2018). Zorgpartners hebben vanaf 2015 deze kansen gegrepen in meerdere Green Deals (2015, 2018, 2022) waarin gezamenlijke doelen en afspraken zijn vastgelegd om het zorgstelsel te verduurzamen.

Trends in elektriciteitsverbruik

Het finaal energiegebruik bestaat uit aardgas- en elektriciteitsverbruik. Terwijl het verbruik van gas daalde, steeg het elektriciteitsverbruik van bedrijven en instellingen tussen 2011 en 2021 met 6,9 procent (figuur 3.15). Tegelijkertijd wordt het elektriciteitsverbruik steeds groener: tussen 2011 en 2020 is het energiegebruik met 4,2 procent gestegen, terwijl de CO₂-uitstoot als gevolg van elektriciteitsverbruik in dezelfde periode met 37,6 procent is gedaald (Klimaatmonitor; O&S, 2022).

Figuur 3.15 Elektriciteitsverbruik stijgt door energietransitie

Bron: Klimaatmonitor (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

De elektrificatie van het energieverbruik komt ook met uitdagingen. In 2021 maakte energienetwerkbedrijf Liander bekend dat het elektriciteitsnetwerk in de regio Amsterdam-Waterland zwaar onder druk staat, mede door de opwekking van zonne- en windenergie. Door de achterblijvende netcapaciteit ontstaan er problemen bij nieuwe gebiedsontwikkelingen, bijvoorbeeld bij het aansluiten van supermarkten en scholen. Netbeheerders steken de komende jaren miljarden in het uitbreiden van het energienetwerk. De uitbreiding van de energie-infrastructuur zal een onvermijdelijke impact op de inrichting van de MRA hebben. Daarnaast is het de vraag of de investeringen tijdig in de groeiende elektriciteitsbehoeften kunnen voorzien, zonder dat de toenemende bedrijvigheid in het geding komt.

Decompositie-analyse van het energieverbruik

Om beter zicht te krijgen op de uitruil tussen economische activiteiten en het energieverbruik, kan worden gekeken naar de energie-intensiteit van de productie. De energie-intensiteit drukt de verbruikte energie in megajoule (MJ) uit per euro toegevoegde waarde. Daar waar zowel energiebesparing als economische groei worden nagestreefd, is de energie-intensiteit een belangrijke maatstaf voor efficiëntie.

Tussen 2013 en 2021 is de energie-intensiteit met een kwart afgenomen: van 0,42 megajoule per euro toegevoegde waarde naar 0,32 megajoule in 2021. Ook hier zijn ontwikkelingen binnen sectoren en verschuivingen tussen sectoren van belang. Daar waar sectoren erin slagen om te verduurzamen en de energie-intensiteit te verminderen, drukt dit de totale energie-intensiteit naar rato van de relatieve omvang van de sector: de sectorale besparingseffecten. Deze sectorale besparingseffecten kunnen echter ook het gevolg zijn van een verschuiving van activiteiten tussen sectoren. Daarnaast zijn er samenstellingseffecten: waar de relatieve omvang van sectoren met een beneden- (boven)gemiddelde energie-intensiteit toeneemt, daalt (stijgt) de totale energie-intensiteit van de economie.

Figuur 3.16 laat zien dat vooral sectorale besparingseffecten hebben bijgedragen aan de daling in de totale energie-intensiteit. Sectorale besparingseffecten waren met name hoog in sectoren met een boven-

gemiddelde¹⁷ energie-intensiteit. Deze sectoren namen in 2021 73 procent van het totale verbruik voor hun rekening, tegenover slechts 37 procent van de totale toegevoegde waarde in de MRA. Door energiebesparingen binnen deze sectoren daalde het totale energieverbruik met ruim 15 procent. Ook de sectoren met een beneden-gemiddelde¹⁸ energie-intensiteit slaagden erin energie-efficiënter te produceren. Sectorale besparingseffecten binnen deze groep drukten de totale energie-intensiteit met ruim 8 procent. Dat de energie-intensiteit daalt in vrijwel alle sectoren laat nog eens zien dat er een relatieve ontkoppeling heeft plaatsgevonden tussen energieverbruik en economische groei.

Verschuivingen tussen sectoren leveren een relatief bescheiden bijdrage aan de totale besparing op het energieverbruik. Dit geldt met name voor de energie-extensieve sectoren. Verschuivingen tussen deze sectoren

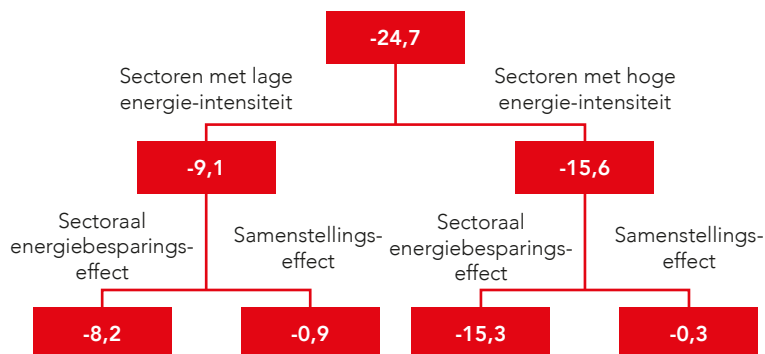
17 Sectoren met bovengemiddelde energie-intensiteit (2021) zijn Horeca, Cultuur, sport en recreatie, Industrie, Vervoer en opslag, Informatie en communicatie, Energie, water en afval en Zorg.

18 Sectoren met een relatief lage energie-intensiteit (2021) zijn Overige zakelijke diensten, Financiële diensten, Onroerend goed, Specialistische zakelijke diensten, Bouw, Overige dienstverlening, Overheid, Groothandel en Detailhandel.

Figuur 3.16 Energie-intensiteit vermindert vooral door besparingen binnen sectoren

Finaal energieverbruik 2013-2021

Totale verandering energie-intensiteit in %

Bron: Klimaatmonitor/CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

hebben geleid tot een verdere daling van de totale energie-intensiteit met 0,9 procent, ten opzichte van een daling door het samenstellingseffect van 0,3 procent voor de energie-intensieve sectoren. Dat betekent dat zowel onder de energie-extensieve als energie-intensieve sectoren de meest energie-intensieve sectoren afnemen in omvang.

Gevolgen van de stijgende energieprijzen

Mede als gevolg van de Russische invasie in Oekraïne in februari 2022 en de daaropvolgende Europese sancties tegen Rusland, zijn de energieprijzen in 2022 tot recordhoogtes gestegen. Dit roept de vraag op of het energiegebruik door die prijsverhoging verder wordt teruggedrongen en of dat ten koste gaat van de toegevoegde waarde in de regio. Welke sectoren zijn in staat om het energiegebruik het meest te beperken en welke sectoren lukt dat niet? Welke sectoren zien hun omvang (productie, omzet) krimpen als gevolg van de hoge energieprijzen en betekent dat een daling van de economische groei?

Doordat gegevens over het energieverbruik in 2022 en 2023 pas later beschikbaar komen, moet een analyse van de effecten van de stijgende prijzen op het energieverbruik wachten tot de volgende editie van de Economische Verkenningen. In de huidige editie kunnen mogelijke effecten wel al tot op zekere hoogte worden verkend via prognoses en peilingen van het ondernemerssentiment. Wat de daadwerkelijke impact zal zijn op de economische structuur en de energie-intensiteit, is op dit moment onzeker.

Een maatstaf van de mogelijke impact van prijsstijgingen is het ondernemersvertrouwen. Gegeven de geopolitieke ontwikkelingen en bijbehorende prijsstijgingen, wordt in de Conjunctuurenquête Nederland van het CBS in het eerste kwartaal van 2023 aanvullend gevraagd welke situatie ondernemers het meest zorgelijk achten voor de commerciële ontwikkeling van het bedrijf in de komende vijf maanden.

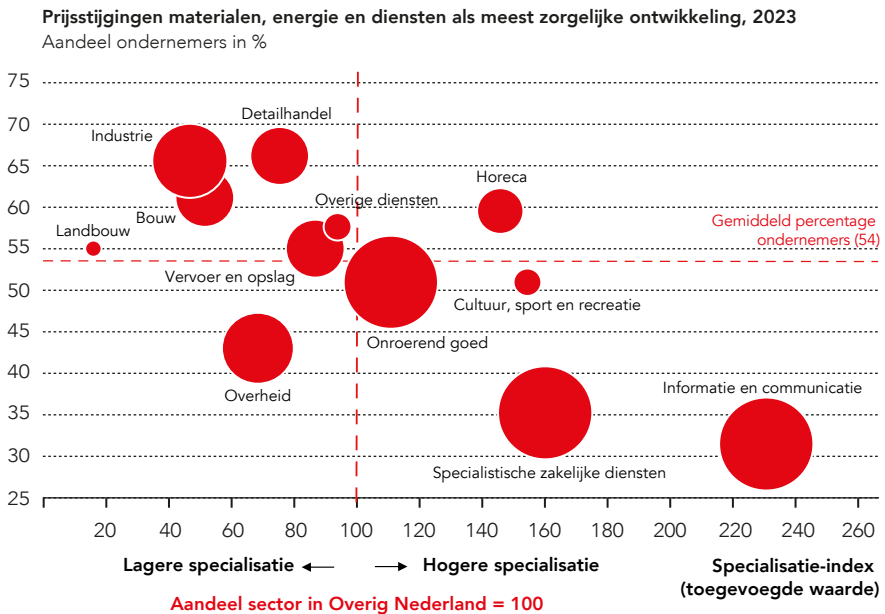
Figuur 3.17 laat zien dat meer dan de helft van de ondernemers in Nederland prijsstijgingen in materialen, energie en diensten als de meest zorgelijke situatie beschouwd. Onder de veronderstelling dat per sector ondernemers in en buiten de MRA ongeveer dezelfde zorgen hebben, wordt in figuur 3.17 dit percentage ondernemers per sector

afgezet tegen het specialisatiepatroon van de MRA.¹⁹ De omvang van de bollen geeft de omvang van de toegevoegde waarde in de MRA weer.

De figuur laat een negatief verband zien tussen de mate waarin (landelijke) ondernemers zich zorgen maken over de prijsstijgingen en de specialisatiegraad van deze sectoren in de MRA. In de sectoren

19 Waarschijnlijk maken ondernemers in de MRA zich eerder grotere dan minder grote zorgen over prijsstijgingen in materialen, energie en diensten voor hun commerciële activiteiten dan hun landelijke collega's, omdat bedrijven in de MRA meer dan landelijk gericht zijn op en afhankelijk zijn van het buitenland.

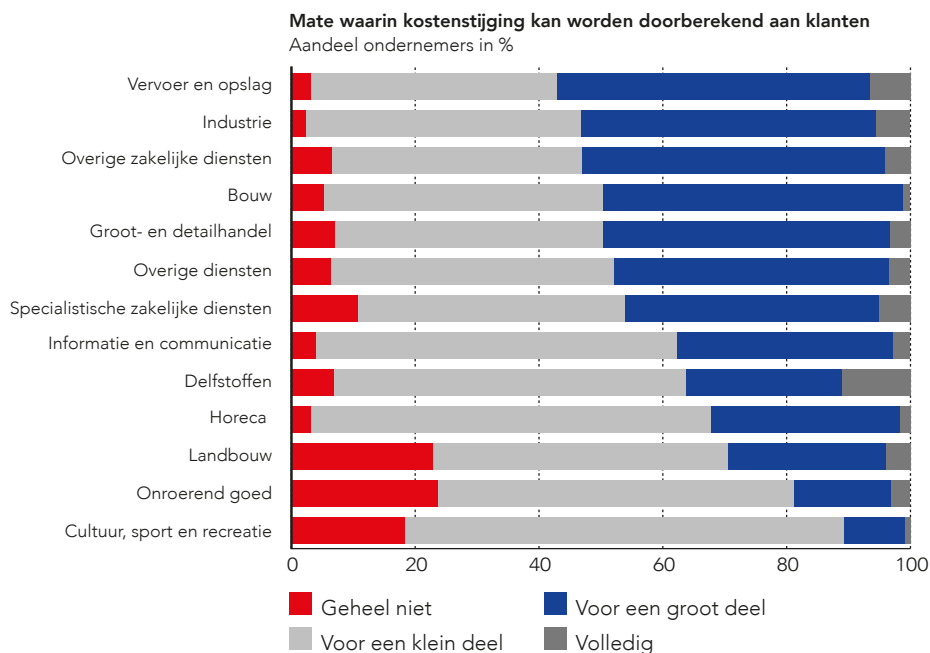
Figuur 3.17 Hoge specialisatiegraad in MRA gaat samen met minder zorgen over prijsstijgingen

* Zes sectoren ontbreken om diverse redenen: Energie, water en afval, Financiële diensten, Groothandel, Overige zakelijke dienstverlening, Onderwijs en Zorg.
Bron: CBS/COEN 2023 (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Specialistische zakelijke diensten en Informatie en communicatie beschouwen respectievelijk 32 en 35 procent van de ondernemers de prijsstijgingen als (meest) zorgelijk, ruim beneden het gemiddelde van 54 procent. Daarnaast achten ondernemers in deze sectoren meer dan twee keer zo vaak geen enkele andere situatie als zorgelijk voor de commerciële ontwikkeling van hun bedrijf. Dit suggereert dat er geen sprake is van ‘verdringing’ door andere zorgelijke situaties en dat de ondernemers de prijsstijgingen daadwerkelijk minder vaak als reden tot zorg ervaren. Aan de andere kant geldt dat ondernemers in de sector Horeca de prijsstijgingen wel relatief vaak als zorgelijk beschouwen (60 procent), terwijl Horeca relatief sterk is vertegenwoordigd in de MRA. Toch lijkt er per saldo sprake van een nuancering van de gevolgen van stijgende (energie)prijzen voor de bedrijvigheid in de regio, ook wanneer wordt meegenomen dat ondernemers in de MRA zich

Figuur 3.18 Vooral energie-intensieve sectoren berekenen prijsstijgingen door in afzetprijzen

Bron: CBS/COEN 2023 (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

meer zorgen zouden kunnen maken dan ondernemers in de rest van Nederland.

Sectoren met relatief hoge energiekosten ten opzichte van de totale omzet zijn in beginsel kwetsbaar voor stijgende energieprijzen. Stijgende energieprijzen hoeven echter niet ten koste te gaan van de winstgevendheid wanneer de hogere energieprijzen aan de klant kunnen worden doorberekend (CPB, 2023). Sectoren verschillen in de mate waarmee ze ruimte ervaren om stijgende prijzen door te berekenen.

Figuur 3.18 laat zien dat energie-intensieve sectoren zoals Industrie en Bouw meer ruimte ervaren om de hogere energieprijzen door te berekenen in hun afzetprijzen. Dit geldt echter niet voor de Landbouw, waarbij de energiekosten tevens aanzienlijk zijn ten opzichte van de totale omzet. Bovendien komen energie-intensieve mkb-bedrijven²⁰ in aanmerking voor de regeling Tegemoetkoming Energiekosten (TEK). Deze bedrijven ontvangen een compensatie van 50 procent van de energiekostenstijging voor de periode november 2022-december 2023. Dit beperkt de kwetsbaarheid van energie-intensieve sectoren voor prijsstijgingen.

Uiteindelijk is de daadwerkelijke impact op de bedrijvigheid en winstgevendheid in de MRA een samenspel van factoren die ook los van elkaar met onzekerheid zijn omgeven. Hoe zullen energieprijzen zich verder ontwikkelen? Wat zijn de indirecte gevolgen op de prijzen van grondstoffen en andere intermediaire goederen? In hoeverre slagen sectoren erin om hun energiegebruik aan te passen, zowel in omvang (energie-intensiteit) als in de samenstelling van de energiemix? De complexiteit en onzekerheid over de gevolgen van de energiecrisis vertalen zich in uiteenlopende prognoses, zie kader 3.1. Hieruit blijkt dat met name ondernemers zelf de situatie als (zeer) zorgelijk beschouwen.

20 Bedrijven met energiekosten die gelijk zijn aan ten minste 7 procent van de omzet.

Kader 3.1 Prognoses effecten stijgende energieprijzen voor bedrijven lopen uiteen

In 2022 zijn verschillende prognoses verschenen over het effect van de stijgende energieprijzen op de Nederlandse bedrijvigheid. Hieronder beschrijven we de resultaten op basis van drie bronnen: De Nederlandsche Bank (2022), UWV (2022) en Strategy& (2022).

De Nederlandse Bank

Medio 2022 voorspelt De Nederlandsche Bank (DNB) dat de gevolgen van de energiecrisis op het Nederlandse bedrijfsleven beperkt zullen zijn. DNB baseert de voorspelling op basis van een scenarioanalyse die de verschillende energieprijsstijgingen vertaalt naar de percentages energiekosten voor de totale omzet van bedrijven. In het basisscenario stijgen de gemiddelde energiekosten als percentage van de omzet van 0,56 procent naar 1,35 procent. In het nadelige en ernstige scenario stijgen de gemiddelde percentages naar respectievelijk 1,77 en 2,19 procent.

In de scenario's gaat DNB ervan uit dat de prijsstijgingen niet worden doorberekend aan de klanten en afnemers. Daartegenover staat dat de analyse zich beperkt tot de directe impact van hogere energiekosten en daarmee de indirecte impact op de prijzen van andere intermediaire goederen buiten beschouwing laat. DNB gaat er echter vanuit dat het effect van het doorberekenen van hogere energieprijzen groter zal zijn dan het effect van hogere prijzen van intermediaire goederen en ziet de prognoses in de verschillende scenario's daarmee als bovengrens.

Samenvattend concludeert DNB dat de impact op de Nederlandse bedrijvigheid beperkt zal zijn. DNB ziet daarom beperkt aanleiding voor generieke staatssteun om tegemoet te komen aan de prijsstijgingen. Wel benadrukt de bank dat de impact groter zal zijn in bepaalde energie-intensieve sectoren. Meest kwetsbaar zijn industriële producenten in de sub-sectoren Metaal, Chemie, Glas, Cement en natuursteen, Papier en karton en Voedingsmiddelen. Deze industrieën bevinden zich hoofdzakelijk buiten de MRA. Bovendien wordt in de analyse geen rekening gehouden met de regeling Tegemoetkoming Energiekosten (TEK) die hoofdzakelijk ten goede komt aan energie-intensieve sectoren.

UWV

Ondernemers schatten de situatie zelf ernstiger in. Dit blijkt uit een enquête van het UWV onder 2.000 bedrijven in het derde kwartaal van 2022. Hierin heeft UWV de volgende vraag opgenomen: 'Verwacht u dat stijgende prijzen van grondstoffen, energie en/of brandstof een groot, matig of geen probleem zullen zijn voor uw vestiging/organisatie in 2023?'

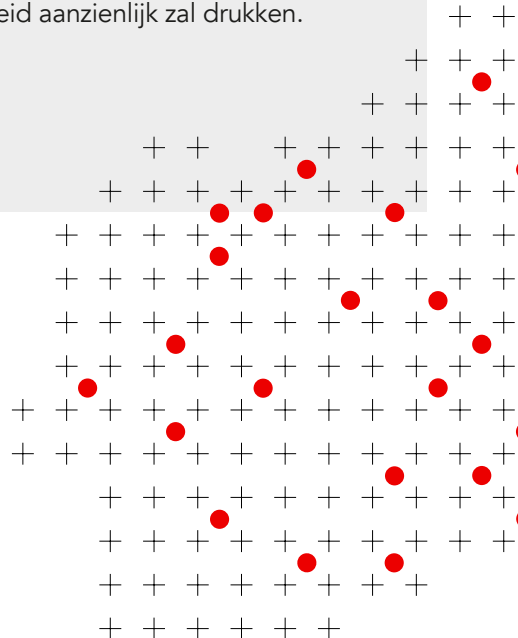
Bijna de helft van de ondernemers verwacht dat de prijsstijgingen een groot probleem zullen vormen in 2023 (47 procent). Het percentage was hoger in de Horeca (65 procent) Detailhandel (59 procent), Landbouw, bosbouw en visserij (59 procent) en Groothandel (58 procent). Daarnaast varieerde ook in de sectoren Transport en logistiek, Cultuur, sport en recreatie, Overige diensten, Industrie, energievoorziening, waterbedrijven en Bouwnijverheid het aandeel ondernemers tussen de 56 en 51 procent.

Het UWV merkt op dat het opvallend is dat in de horeca de stijging in prijzen het vaakst als groot probleem wordt beschouwd, aangezien deze sector geen grootgebruiker van energie is. Wel heeft de horeca vooral te maken met stijgende prijzen van grondstoffen en als gevolg daarvan gestegen prijzen voor levensmiddelen. Dit komt nog bovenop de stijging van de energieprijzen. Daar waar de winstgevendheid en continuïteit van horecabedrijven in het geding komen, is de impact in de MRA als gevolg van de bovenmatige specialisatie groter dan in de rest van het land.

Strategy&

Een internationale analyse uitgevoerd door strategie-consultant Strategy& suggereert dat de Nederlandse bedrijvigheid flink zal worden geraakt door de stijgende energieprijzen. In de analyse worden zowel directe effecten op energieprijzen als indirecte effecten op de prijzen van grondstoffen en andere intermediaire goederen meegenomen. De consultancyfirma voorspelt dat winstmarges in de EU gemiddeld met circa een vijfde zullen dalen. In sectoren zoals Landbouw en Industrie schat Strategy& in dat winstmarges in Nederland met meer dan de helft zullen afnemen. Daarnaast wordt voorspeld dat sectoren zoals de Horeca en Transport en logistiek relatief hard zullen worden geraakt, met een afname in de winstmarges van respectievelijk 34 en 20 procent voor Nederland.

Er zijn twee redenen om aan te nemen dat de inschattingen een bovengrens betreffen en mogelijk een overschatting. Ten eerste gaat de analyse uit van een constante samenstelling in het energiegebruik. Voor de MRA geldt dat de regio in één jaar tijd het gebruik van gas terug heeft gedrongen met 15 procent in 2022, hoofdzakelijk in ruil voor een hoger elektriciteitsverbruik. Ten tweede wordt in de analyse het effect van de TEK niet meegenomen. Deze regeling zorgt voor een halvering van de extra kosten in energie-intensieve sectoren, wat ook de totale impact op winstgevendheid aanzienlijk zal drukken.

4

Deelregio's van de MRA in vogelvlucht

- Een steeds groter deel van de economische productie en werkgelegenheid in de MRA komt voor rekening van Amsterdam. Dit proces is versterkt zichtbaar sinds 2013.
- Binnen de MRA heeft Amsterdam een hogere groei van de arbeidsproductiviteit, ook vanwege sectorale groei-effecten en samenstellingseffecten.
- Na de coronapandemie veerde de economie in 2021 in alle deelregio's van de MRA krachtig op. In 2022 zette deze gunstige ontwikkeling zich in min of meer gelijke mate door.
- Binnen de MRA richten de grote pendelstromen zich per saldo vooral op de regio's Amsterdam en Amstelland-Meerlanden. De inkomende pendel naar de MRA kent een omvang van 396 duizend werknemers en overstijgt de uitgaande pendel naar overig Nederland van 239 duizend werknemers.
- In 2021 vonden de meeste verhuisbewegingen plaats binnen dezelfde deelregio van de MRA. Hoewel de woningvoorraad het afgelopen decennium sneller groeide dan de bevolking, steeg ook de woningbehoefte sneller door steeds kleinere huishoudens.
- De coronapandemie heeft ertoe geleid dat de woningprijzen in Amsterdam naar verhouding iets minder sterk zijn gestegen dan elders. Evengoed blijven voor diverse groepen woningzoekenden krapte en betaalbaarheid een probleem.

Voordat we in hoofdstuk 5 de ontwikkelingen in de zeven deelregio's van de Metropoolregio Amsterdam (MRA) afzonderlijk beschrijven, vergelijken we in dit hoofdstuk eerst de ontwikkelingen tussen en binnen de deelregio's aan de hand van recente conjuncturele ontwikkelingen en enkele langetermijntrends. Het gaat daarbij om de ontwikkeling van het bruto regionaal product (brp), werkgelegenheid (beide gemeten in de periode 1996-2021), de relatieve omvang van de MRA in Nederland en van deelregio's in het totaal van de MRA, enkele arbeidsmarktindicatoren, ontwikkelingen op de woningmarkt, verhuisbewegingen en pendelstromen tussen de MRA-deelregio's en pendelstromen van en naar gebieden elders in Nederland.

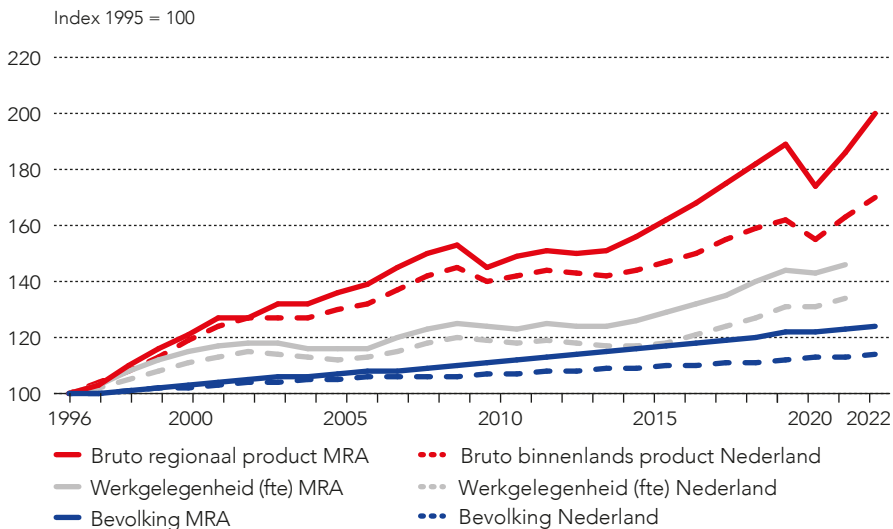
4.1 Economische groei en arbeidsmarkt

Omvang MRA in Nederland

In de periode 1995-2021 groeiden de bevolking, de economie en de werkgelegenheid in de MRA gemiddeld sneller dan in de rest van Nederland. Hierdoor is het aandeel van de MRA in de Nederlandse bevolking en economie toegenomen (zie figuur 4.1 en 4.2). Vooral sinds 2013 is het aandeel van de MRA in de Nederlandse economie toegenomen. Dit betekent dat economische activiteit zich in de afgelopen jaren steeds meer in de MRA is gaan concentreren. Ook is de MRA ten opzichte van de rest van Nederland steeds aantrekkelijker gebleken als vestigingsplaats voor bedrijven en inwoners.

Het aandeel van de MRA in de Nederlandse economie is groter dan het aandeel van de MRA in de totale bevolking en de totale werkgelegenheid. Dit wijst erop dat de productiviteit in de MRA relatief hoog is. Wat daarbij opvalt is dat het aandeel van de werkgelegenheid

Figuur 4.1 Bevolking, economie en werkgelegenheid namen vooral na 2013 fors toe

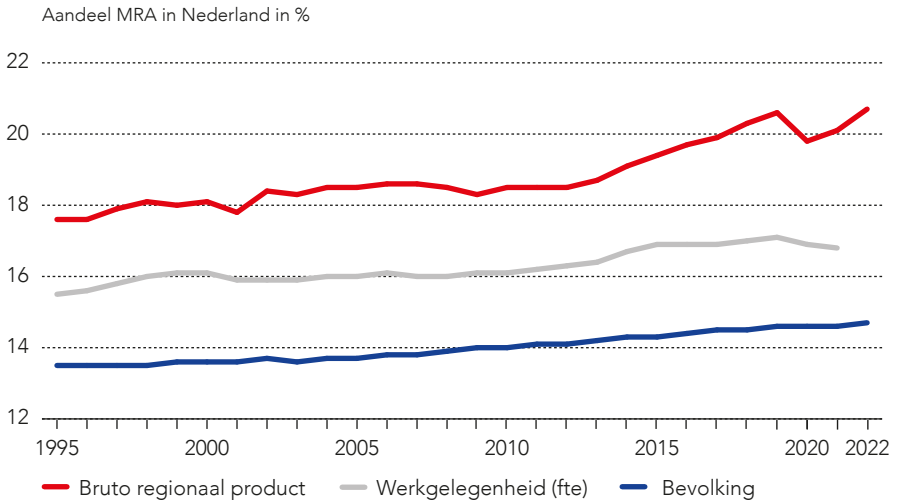
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

in de MRA zich in 2021 op hetzelfde niveau bevindt als in 2015, terwijl het aandeel in het bbp is toegenomen. De MRA heeft daarmee een relatief sterke productiviteitsgroei doorgemaakt. Tevens duidt dit erop dat in de coronajaren 2020 en 2021 vooral de minder productieve banen verloren zijn gegaan.

Vergelijking lange-termijn economische ontwikkeling van deelregio's

In de lange-termijn economische ontwikkeling van de MRA (zoals getoond in figuur 4.3) hadden Amsterdam en Amstelland-Meerlanden een bepalend aandeel, naast de opbouw en uitbreiding van de steden Almere en Lelystad. In 2021 telden de economische activiteiten in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden op tot 71,9 procent van het brp en bijna 65 procent van de totale werkgelegenheid. In de periode 1996-2021 groeiden het brp en de

Figuur 4.2 Aandeel MRA in Nederlandse economie nam sterk toe sinds 1995

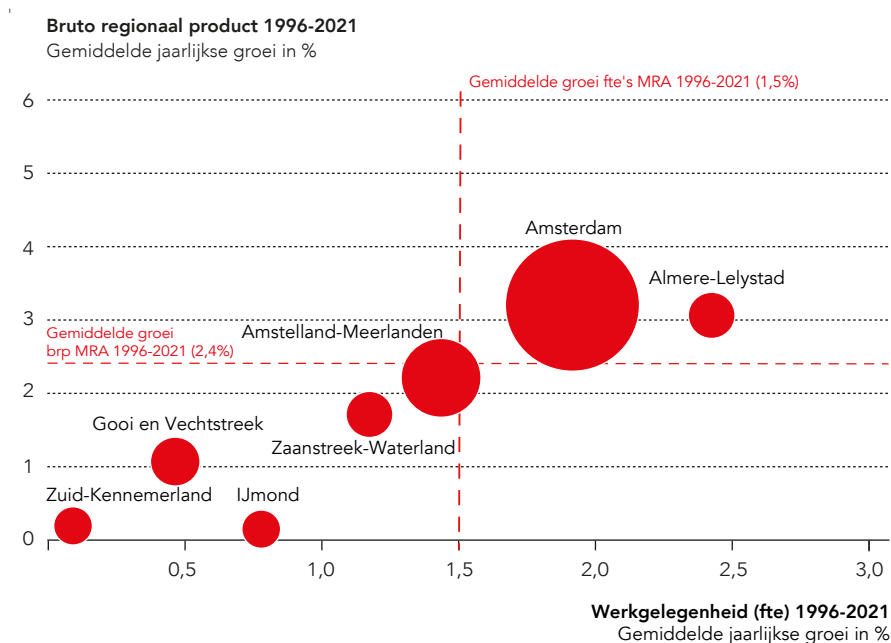

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

werkgelegenheid²¹ vooral in Amsterdam gemiddeld sneller dan in andere delen van de MRA. Het logische gevolg is dat een steeds groter deel van de economische productie en werkgelegenheid in de MRA voor rekening komt van Amsterdam.

21 In de Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam maken wij gebruik van werkgelegenheidscijfers en bijbehorende definities van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Wij zijn ons ervan bewust dat regionale bestuurders en beleidsmakers ook kijken naar werkgelegenheidscijfers van LISA (Landelijk Informatiesysteem Arbeidsplaatsen). De omvang van werkgelegenheid per deelregio verschilt wanneer cijfers van het CBS en LISA worden vergeleken. Die verschillen ontstaan door gebruik van een andere definitie van het begrip 'werkgelegenheid' (het tellen van banen in LISA en voltijdseenheden door het CBS) en andere dataverzamelmethode. Bovendien registreren het CBS en LISA uitzendkrachten op een andere manier, wat ook bijdraagt aan verschillen in werkgelegenheidsniveaus.

Figuur 4.3 Almere-Lelystad en Amsterdam groeiden het sterkst tussen 1996-2021

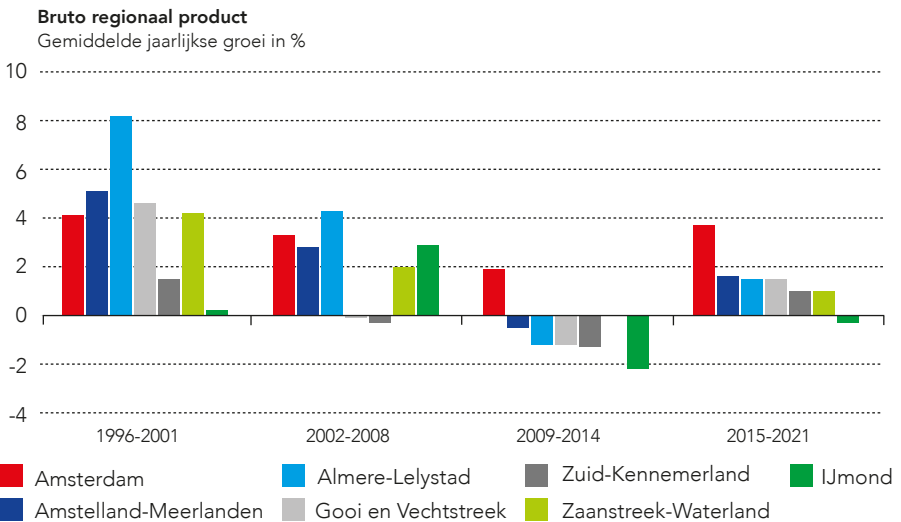

* Grootte van bol is omvang brp 2021
Bron: CBS (bewerking TNO)

In figuur 4.4 is de brp-groei van iedere deelregio uitgesplitst naar deelperiode tussen 1996 en 2021. Hieruit blijkt dat er in de periode tussen 1996 en 2001 sprake was van een gemiddelde jaarlijkse groei van rond 4 procent, waarbij vooral Almere-Lelystad een sterke groei liet zien (ruim 8 procent). In de periode erna (2002-2008) was de groei minder groot, waarbij het brp van Gooi en Vechtstreek en Zuid-Kennemerland zelfs licht kromp. In tegenstelling tot de andere deelregio's nam de groei in IJmond juist toe.

De kredietcrisis in de periode 2009-2014 bezorgde alle deelregio's een flinke schok die leidde tot een afname van het brp. Uitzondering hierop was Amsterdam. Na de crisisperiode veerde de economie in alle deelregio's uiteindelijk weer op. De gemiddelde jaarlijkse groei van Amsterdam lag daarbij op hetzelfde niveau als vóór de crisisperiode (3,7 procent). Voor de overige deelregio's geldt dat zij het groeitempo van voor de kredietcrisis niet meer hebben geëvenaard. Uitzondering hierop is Zuid-Kennemerland, dat tussen 2015-2021 een gemiddelde

Figuur 4.4 Economische groei concentreert zich vanaf 2009 sterk in Amsterdam

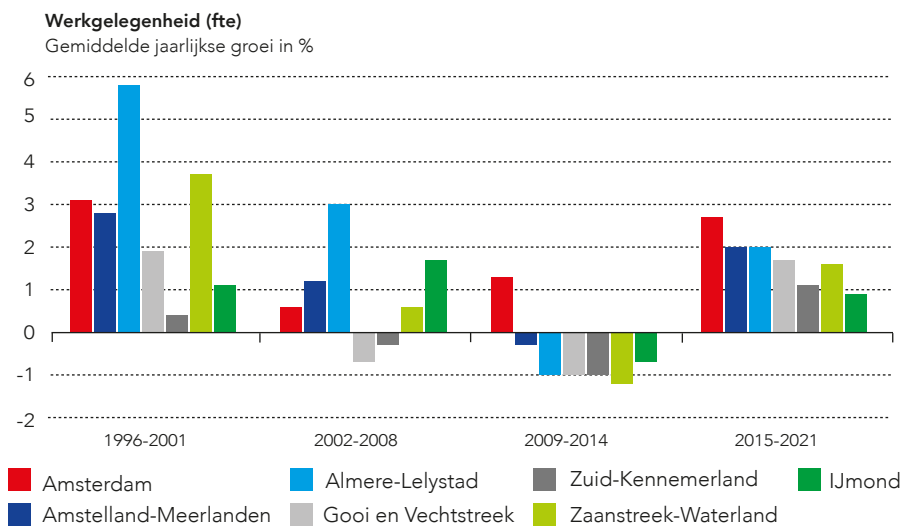

Bron: CBS (bewerking TNO)

jaarlijkse groei laat zien van 1 procent, waar dit vóór de crisis 0,5 procent was. Niettemin kan worden geconstateerd dat de economische groei zich steeds meer in Amsterdam concentreert.

Op hoofdlijnen zijn in figuur 4.5 dezelfde bewegingen waar te nemen in de werkgelegenheidsontwikkeling, waarbij er vanaf 2009 eveneens sprake is van een groeiverschil tussen Amsterdam en de andere deelregio's van de MRA. In de vorige editie van de Economische Verkenningen presenteerden we de werkgelegenheidsontwikkeling tot en met 2019 en toen werd zichtbaar dat ook Amstelland-Meerlanden een snellere toename van de werkgelegenheid had dan de andere deelregio's. Als gevolg van de coronapandemie is dit patroon niet meer zichtbaar (zie figuur 4.5). Juist Amstelland-Meerlanden had in 2020 en 2021 als gevolg van de (reis)beperkingen een relatief grote daling van het arbeidsvolume. De werkgelegenheid nam in de periode 2015-2021 in alle deelregio's van de MRA toe. Naast de groei in Amsterdam nam het aantal arbeidsplaatsen ook relatief sterk toe in Almere-Lelystad, Gooi en Vechtstreek en Zaanstreek-Waterland.

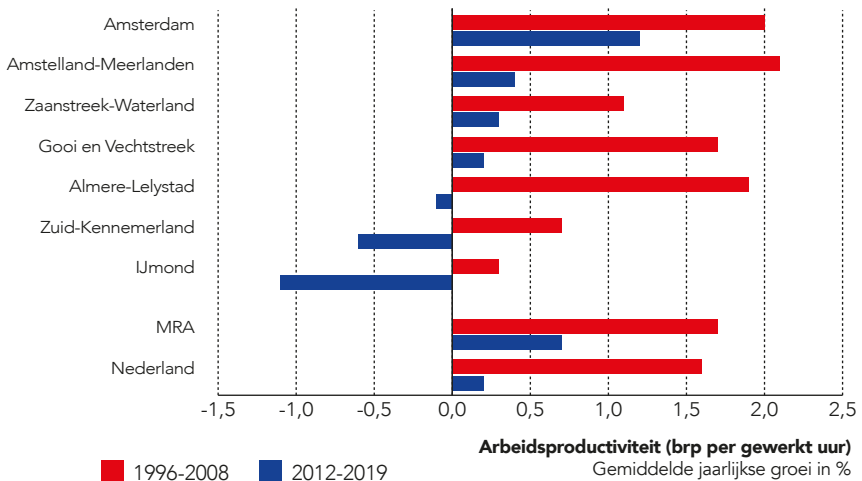
Figuur 4.5 Vanaf 2015 groeide de werkgelegenheid in alle deelregio's

Bron: CBS (bewerking TNO)

Aan het begin van dit hoofdstuk is al kort aangestipt dat de MRA een sterkere arbeidsproductiviteitsgroei heeft doorgemaakt dan Nederland als geheel. Een interessante vraag is hoe deze trend samenhangt met ontwikkelingen in de deelregio's van de MRA. Figuur 4.4 en 4.5 geven hiertoe een eerste indicatie, omdat zichtbaar is dat het groeiverschil tussen Amsterdam en de overige deelregio's in de periode 2015-2021 kleiner is voor de werkgelegenheid dan voor het brp. Dit betekent dat Amsterdam een hogere arbeidsproductiviteitsontwikkeling realiseert dan de andere deelregio's van de MRA. In aanvulling op de arbeidsproductiviteitsanalyse in hoofdstuk 3 presenteren we in figuur 4.6 de ontwikkelingen van de arbeidsproductiviteit per deelregio binnen de MRA. Ook hier maken we onderscheid in twee perioden waarin de laagconjunctuur van de kredietcrisis (2009-2011) en coronapandemie (2020 en 2021) buiten beschouwing zijn gelaten, zodat het beste beeld wordt verkregen van de structurele ontwikkelingen.

Figuur 4.6 Forse terugloop arbeidsproductiviteitsgroei in alle regio's

Bron: CBS (bewerking TNO)

In lijn met de analyse in hoofdstuk 3 laat figuur 4.6 zien dat er sinds 1995 sprake is van een aanzienlijk verschil in de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit binnen de MRA en in de rest van Nederland. Bovendien is dit verschil na de kredietcrisis toegenomen. Daarnaast is te zien dat binnen de MRA de groeiverschillen in arbeidsproductiviteit tussen de deelregio's groter zijn geworden. Vóór de kredietcrisis kenden Almere-Lelystad en Gooi en Vechtstreek een vergelijkbaar tempo van arbeidsproductiviteitsontwikkeling als Amsterdam en Amstelland-Meerlanden. In de periode 2012-2019 is de arbeidsproductiviteitsontwikkeling in Amsterdam duidelijk hoger dan elders in de MRA. Daarbij is overigens in alle deelregio's de vertraging van de arbeidsproductiviteitsgroei zichtbaar. Net als dat er tussen de MRA en Nederland sectorale groei-effecten en samenstellingseffecten bijdragen aan het verschil in groeitempo van de arbeidsproductiviteit, zijn deze er ook binnen de MRA.

Binnen verschillende sectoren is er in Amsterdam sprake van een gunstiger ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in vergelijking met andere deelregio's (sectorale groei-effecten). Daarnaast zijn sectoren die vanwege hun karakter een relatief gunstige arbeidsproductiviteitsontwikkeling kunnen doormaken in Amsterdam oververtegenwoordigd (zoals ICT-diensten, Financiële diensten en Onroerend goed) – oftewel: de samentellingseffecten.

Economisch herstel na corona in deelregio's van de MRA

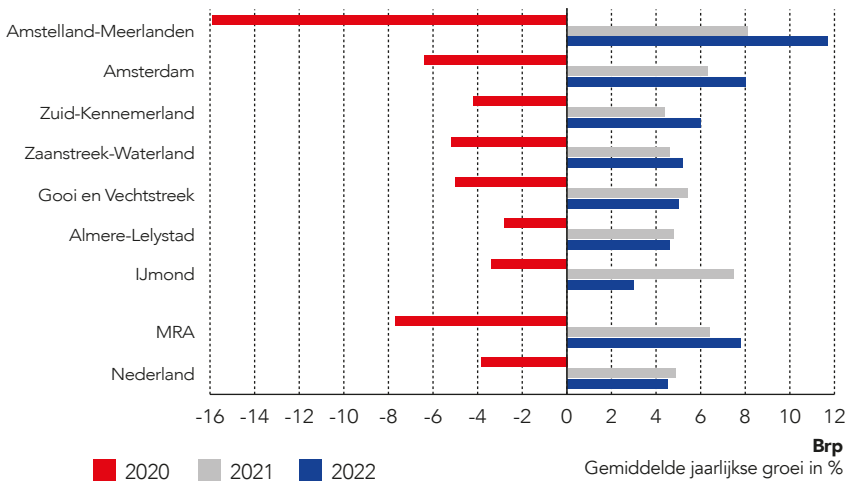
De economie van de MRA veerde in 2021 krachtig op na de relatief grote schok in 2020 als gevolg van de corona-uitbraak en alle beperkende maatregelen (zie figuur 4.7). Voorlopige cijfers van het CBS wijzen uit dat ook in 2022 alle deelregio's van de MRA hun economie zagen doorgroeien. Met het opheffen van de laatste coronamaatregelen konden bedrijven in de sectoren Horeca en Cultuur, sport en recreatie ook weer volledig hun deuren openen en kwam het vliegverkeer weer op gang. Deze ontwikkeling droeg in 2022 bij aan de extra krachtige groei-impuls in Amstelland-Meerlanden en Amsterdam. In IJmond wijzen de voorlopige cijfers van het CBS op een wat lagere groei in 2022 vergeleken met het herstel in 2021. Mogelijk hebben de industriële bedrijven hier te maken met de eerste effecten van de toegenomen geopolitieke instabiliteit na het uitbreken van de oorlog in Oekraïne en de fors stijgende energieprijzen.

Vergelijking arbeidsmarktindicatoren deelregio's

In hoofdstuk 5 worden voor iedere deelregio de belangrijkste arbeidsmarktindicatoren weergegeven (telkens in een tabel met kerncijfers). Onderstaande tabel 4.1 toont een vergelijkend overzicht van deze indicatoren: bruto-arbeidsparticipatie, werkloosheid en onderverdeling van de beroepsbevolking naar opleiding. Het betreft cijfers voor 2022 waarin de laatste coronamaatregelen werden opgeheven.

Met het volledig openen van de economie in 2022 is de werkloosheid in Nederland in 2022 gedaald naar 3,5 procent. Ook de MRA maakte een dergelijke ontwikkeling door. In 2021 liep de werkloosheid op naar 4,9 procent van de beroepsbevolking, maar daalde in 2022 naar 3,9 procent waarmee het niveau lager is komen te liggen dan voor de corona-uitbraak. Dit geldt voor bijna alle deelregio's; alleen in IJmond is de werkloosheid niet onder maar op gelijk niveau als in 2019 uitgekomen.

Figuur 4.7 Krachtig economisch herstel na coronadip in alle deelregio's van de MRA

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tegelijkertijd is er sprake van grote krapte op de arbeidsmarkt, waardoor ook een deel van het onbenutte arbeidspotentieel is geactiveerd. De bruto-arbeidsparticipatie is in 2022 in alle deelregio's van de MRA gestegen. De gemiddelde bruto-arbeidsparticipatie in de MRA kwam daarmee uit op 75,9 procent – het hoogste percentage ooit – en hoger dan het landelijk gemiddelde. In alle deelregio's ligt de bruto-participatie rond dit hoge niveau.

De beroepsbevolking van de MRA is gemiddeld hoger opgeleid dan elders in Nederland. Vooral de deelregio's Amsterdam, Zuid-Kennemerland en Gooi en Vechtstreek hebben een groot aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking. Zaanstreek-Waterland, Almere-Lelystad en IJmond hebben een hoger percentage laagopgeleiden in de beroepsbevolking.

Tabel 4.1 Vergelijking arbeidsmarktindicatoren deelregio's MRA, 2020

	Bruto-participatie- graad	Werkloos- heid	Beroepsbevolking naar opleiding		
			Hoog opgeleid	Middelbaar opgeleid	Laag opgeleid
	%	%	%	%	%
Nederland	74,8	3,5	42	38	20
Metropoolregio Amsterdam	75,9	3,9	48	34	18
Amstelland-Meerlanden	76,8	3,8	42	39	19
Amsterdam	76,5	4,8	61	24	15
Zuid-Kennemerland	75,9	2,3	51	33	16
IJmond	75,7	3,6	38	41	21
Almere-Lelystad	75,5	4,0	35	43	22
Gooi en Vechtstreek	74,7	2,8	48	34	19
Zaanstreek-Waterland	74,4	3,2	34	43	23

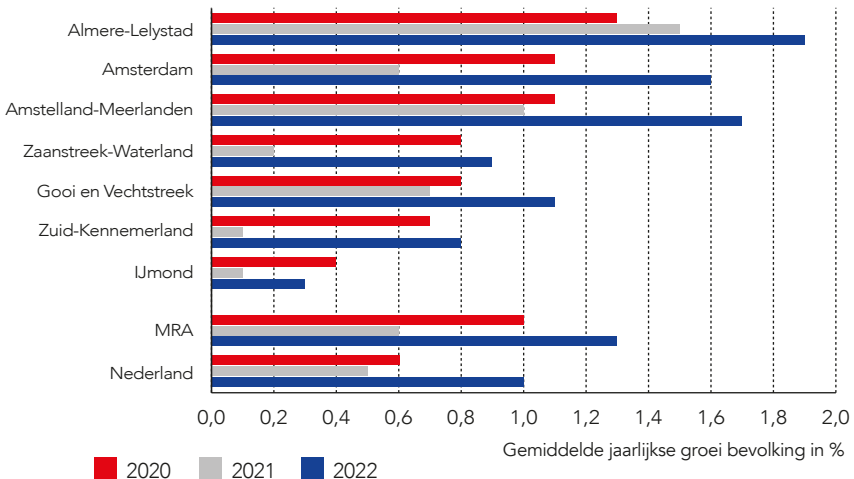
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

4.2 Bevolking, verhuizingen, woningmarkt en woon-werkverkeer

Bevolkingsgroei

De bevolking van de MRA groeide in 2022 met 1,3 procent en lag daarmee, conform de trend die al langer gaande is, ruim boven het gemiddelde tempo van de bevolkingsgroei in Nederland (zie figuur 4.8). Gemiddeld over de periode 2015-2022 lag de bevolkingsgroei in de MRA 0,4 procentpunt boven de landelijke groei. De MRA is nog altijd voor veel mensen een gewilde plek om te wonen, niet alleen voor mensen vanuit Nederland, maar in toenemende mate ook voor mensen die vanuit het buitenland naar de MRA verhuizen. Binnen de MRA bevindt de grootste toename van het aantal inwoners zich in Almere-Lelystad, Amsterdam en Amstelland-Meerlanden. In Almere-Lelystad en Amstelland-Meerlanden speelt vooral mee dat hier relatief veel ruimte voor woningbouw is. De toename van de bevolkingsgroei in Amsterdam in 2022 hangt samen met een dip in het migratiesaldo uit het buitenland tijdens de coronapandemie.

Figuur 4.8 Aantal inwoners MRA neemt nog altijd sneller toe dan elders in Nederland

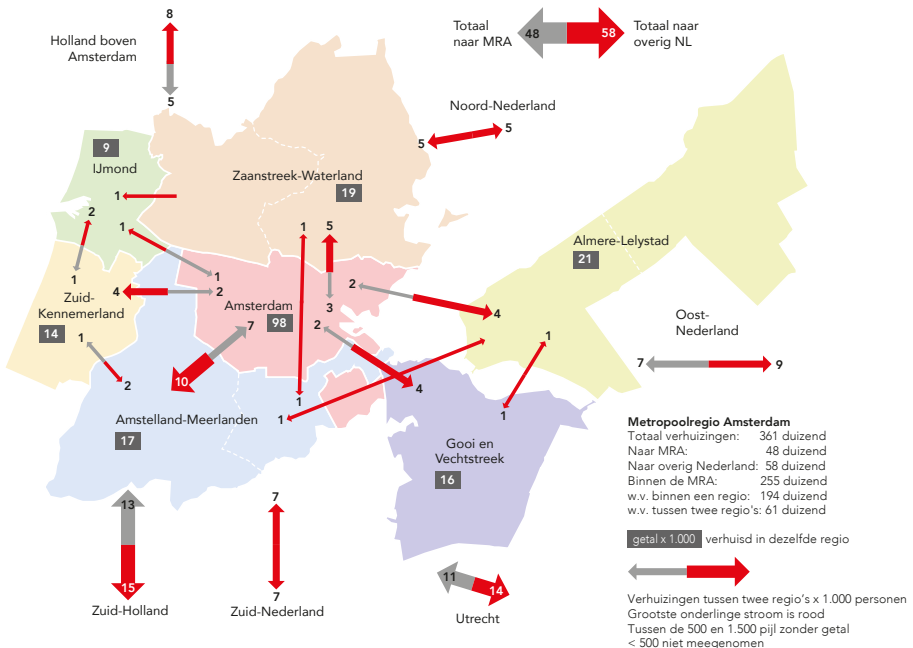

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Verhuizingen

Het grootste deel van alle verhuisbewegingen vindt plaats binnen de verschillende deelregio's van de MRA (zie figuur 4.9). Van de 313 duizend verhuizingen in 2021 vanuit de MRA bleven er 194 duizend binnen dezelfde deelregio (62 procent) en 255 duizend binnen de MRA (81 procent). Mensen verhuizen vooral binnen de eigen vertrouwde omgeving. De verhuizingen tussen deelregio's binnen de MRA betreffen vaak bewegingen tussen Amsterdam en deelregio's (9 procent van het totaal aantal verhuizingen vanuit de MRA in 2021) of andersom (5 procent). Daarbij vallen vooral de relatief grote verhuisstromen tussen Amsterdam en Amstelland-Meerlanden op (onder andere Amstelveen en Haarlemmermeer). Het aantal verhuizingen tussen andere deelregio's dan Amsterdam zijn relatief beperkt.

Figuur 4.9 Meeste verhuizingen vinden plaats binnen deelregio's MRA, 2021

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Per saldo hebben in 2021 meer inwoners de MRA verlaten dan dat er vanuit Nederland naartoe verhuisd zijn. Tegenover 58 duizend mensen die de regio verlieten staan 48 duizend inwoners die vanuit andere delen van Nederland naar de MRA zijn verhuisd. De meeste mensen verhuisden naar Zuid-Holland (15 duizend), Utrecht en overig Flevoland (14 duizend), Oost-Nederland (9 duizend) en Holland boven Amsterdam (8 duizend). Zuid-Holland, Utrecht en overig Flevoland zijn ook de gebieden waar de meeste verhuizers vandaan kwamen die van buiten de MRA in de regio kwamen wonen in 2021. Deze cijfers bevatten geen verhuizingen van personen die van buiten Nederland in de MRA kwamen wonen of andersom. In hoofdstuk 2 werd duidelijk dat het migratiesaldo in de MRA met het buitenland in 2022 ruim 20 duizend personen bedroeg.

Woningmarkt

De olopende krapte op de woningmarkt wordt in sterke mate bepaald door het feit dat huishoudens kleiner worden (meer eenpersoons-huishoudens). Daardoor is er een toenemende woningbehoefte voor specifieke groepen. Denk bijvoorbeeld aan alleenstaanden (al dan niet na een scheiding), huishoudens zonder kinderen die hun eerste eigen woning zoeken met een relatief beperkt budget, studenten en de groeiende groep ouderen (vergrijzing) die vaak alleen achterblijven in een eengezinswoning en niet noodzakelijk de behoefte voelen om te verhuizen (beperkte doorstroom). Daardoor zijn er in verhouding steeds meer woningen nodig bij een groeiende bevolking.

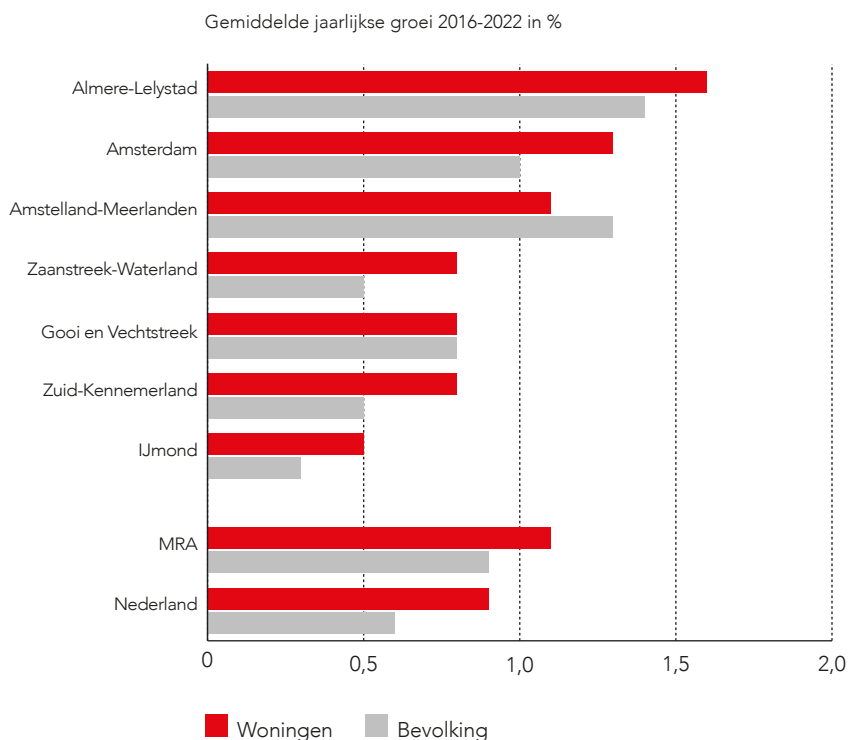
Dat blijkt ook uit figuur 4.10, waar de groei van de totale woningvoorraad wordt vergeleken met de groei van de totale bevolking. In de meeste deelregio's van de MRA neemt de woningvoorraad sinds 2016 gemiddeld sneller toe dan de bevolking. Dat betekent dat in de meeste deelregio's, en in de MRA als geheel, het aantal bewoners per woning daalt. Alleen in Amstelland-Meerlanden en Gooi en Vechtstreek is het gemiddelde aantal bewoners per woning tussen 2016 en 2022 gestegen.²² De krapte op de woningmarkt hangt dan ook voor een belangrijk deel samen met enerzijds allocatieproblemen (mismatches tussen vraag en aanbod,

²² Binnen de regio's kan de groei van het aantal bewoners per woning nog verschillen tussen gemeenten, dat is hier niet voor iedere gemeente apart onderzocht.

ofwel de vraag of mensen wonen in het type woning van hun voorkeur en op de locatie waar zij het liefst zouden willen wonen) en anderzijds doorstroming. Gelet op de stikstofproblematiek die de nieuwbouw van woningen bemoeilijkt, is op korte termijn daarom een efficiënte doorstroom op de woningmarkt wellicht de meest effectieve oplossing voor de krapte op de woningmarkt.

De steeds groter wordende krapte op de woningmarkt leidt ook tot een steeds grotere concurrentie tussen starters en investeerders en tot stijgende prijzen van koop- en (vrijesector)huurwoningen. Als we kijken

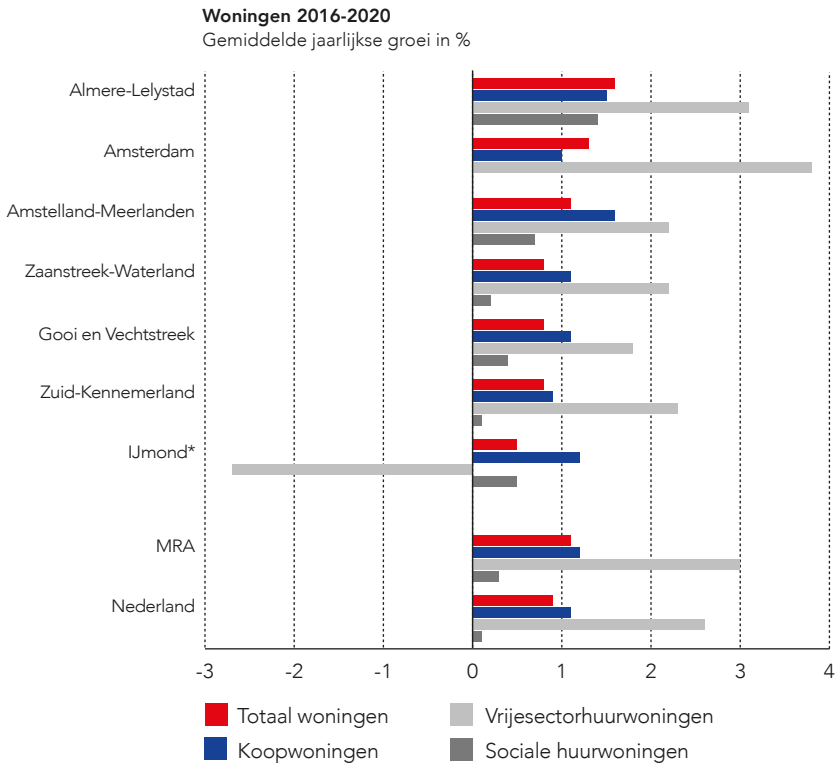
Figuur 4.10 Woningvoorraad groeit sneller dan bevolking

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

naar de verdeling van het woningbestand tussen koop, sociale huur en vrijesectorhuur in de totale woningvoorraad (zie figuur 4.11), dan zien we dat in de MRA zowel in absolute zin als in vergelijking met Nederland met name het aantal vrijesectorhuurwoningen sterk is gegroeid sinds 2016. Binnen de MRA is de grootste groei van deze woningen te zien in Almere-Lelystad en Amsterdam. Sociale woningbouw is per saldo in deze periode echter niet gegroeid in Amsterdam, maar dat wordt deels opgevangen in Almere-Lelystad. Een dergelijke ontwikkeling past binnen een zich ontwikkelende metropool waarbinnen agglomeratiekrachten

Figuur 4.11 Toename woningvoorraad zit vooral in vrijesectorhuurwoningen

* De relatief sterke daling van het aantal vrijesectorhuurwoningen in IJmond is geconcentreerd in de jaren 2018 en 2019 en in de gemeenten Heemskerk en Velsen (nauwelijks in Beverwijk).

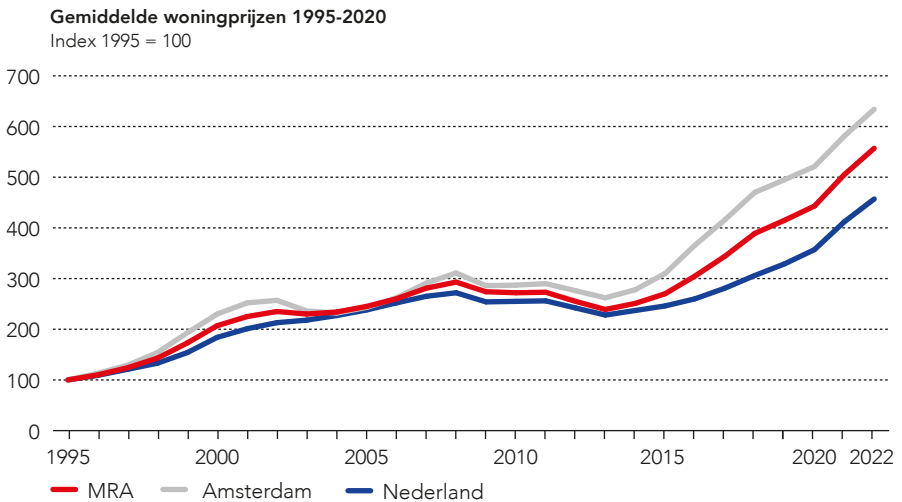
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

leiden tot concentraties van verschillende groepen in uiteenlopende delen van de regio (ook bekend als 'uitsortering'). Het versterkt het functioneren van de regio als geheel, maar onderstreept ook het grote belang van adequate verevening binnen de regio.

Prijzen van koopwoningen

Sinds 1995 zijn de prijzen van koopwoningen binnen de MRA meer dan verviervoudigd, meer dan in de rest van Nederland, waar de prijzen in dezelfde periode meer dan verviervoudigd zijn (zie figuur 4.12). In Amsterdam was die stijging nog sterker; daar is sinds 1995 sprake van ruim een verzesvoudiging van de woningprijzen. Het is dan ook des te opvallender dat de prijzen van koopwoningen sinds de uitbraak van de coronapandemie minder sterk zijn gestegen in Amsterdam (22 procent) dan in de gehele MRA (26 procent) en Nederland (28 procent). Hoewel de verschillen klein zijn, lijkt de woningmarkt van Amsterdam in verhouding iets minder gespannen. Daarbij ligt de nadruk op 'in verhouding', omdat de prijsstijging nog altijd één van de hoogste is sinds 1995. Alleen

Figuur 4.12 Woningprijzen stijgen flink op steeds krappere woningmarkt

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

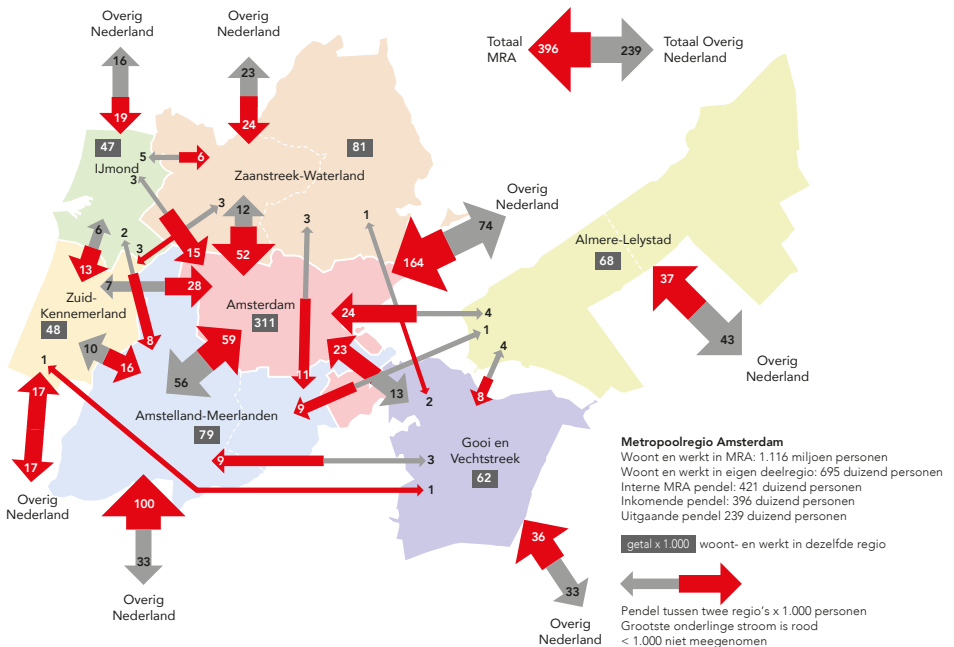
rond de eeuwwisseling was er sprake van hogere prijsstijgingen van koopwoningen. In de tussentijd heeft alleen de kredietcrisis (2008-2011) gezorgd voor een daling van de prijzen in de MRA, die ook sterker was dan landelijk. Verder had in Amsterdam vooral de 'dotcom-crisis' (vanaf 2001) een negatieve invloed op de woningprijzen. Dat laat zien dat de prijzen van koopwoningen in de MRA, en in het bijzonder in Amsterdam, sterker reageren op de conjunctuur dan de woningprijzen in de rest van Nederland. Dat ligt in lijn met de grotere gevoeligheid voor de economische conjunctuur als gevolg van de specifieke sectorstructuur en de internationale oriëntatie van de MRA (zie hoofdstuk 3). Hoewel de coronapandemie in het algemeen weinig directe invloed lijkt te hebben gehad op de woningprijzen (de iets minder sterke stijging werd vanaf 2018 al ingezet), kan de pandemie waarschijnlijk wel de naar verhouding minder sterke stijging van de woningprijzen in Amsterdam en de MRA in de meest recente jaren verklaren.

Woon-werkverkeer

De omvang en richting van pendelstromen worden sterk bepaald door de woon- en werklocatie van werknemers. De concentratie van werkgelegenheid in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden, de voortdurende uitbreiding van Almere en Lelystad en daarnaast de relatief snelle bevolkingsgroei in Gooi en Vechtstreek, zorgen voor veel woon-werkverkeer binnen de MRA. Daarnaast draagt de dynamiek van verhuizingen vanuit de MRA naar andere delen van het land bij aan een toename van de pendelstromen vanuit de rest van Nederland naar (met name) Amsterdam. In 2020 waren er in de MRA 1.513 duizend werkzame personen. Het merendeel daarvan is ook inwoner van de MRA (74 procent), de rest woont elders in Nederland (26 procent). De omvang van de werkzame beroepsbevolking van de MRA bedroeg in 2020 1.355 duizend personen. Een deel van deze mensen werkt in de

Figuur 4.13 Grote pendelstromen naar Amsterdam en Amstelland-Meerlanden, 2020

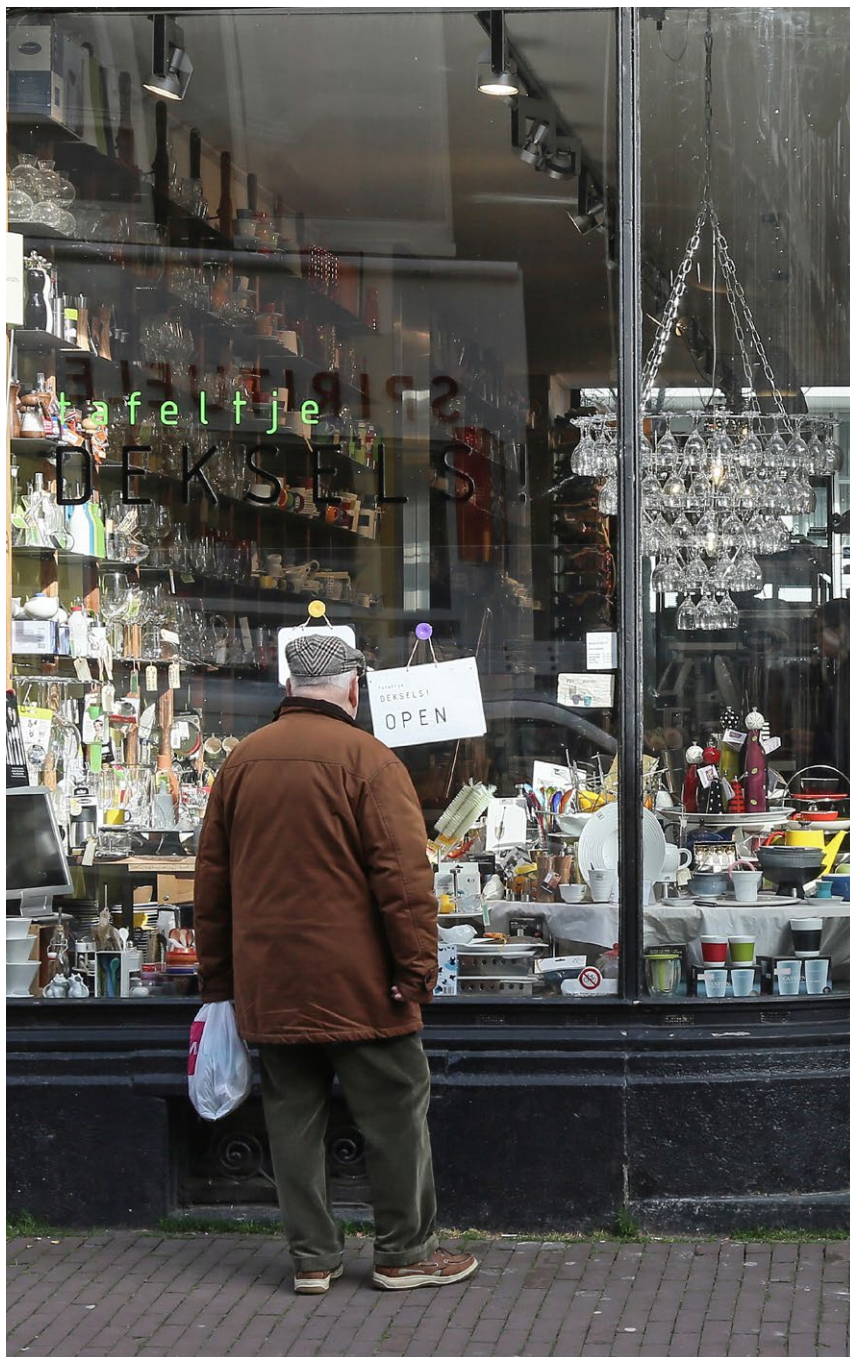

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

MRA zelf (1.116 duizend personen; 82 procent) en het andere deel werkt op een locatie buiten de MRA (239 duizend personen; 18 procent).

Per saldo had de MRA in 2020 een netto inkomende pendelstroom van 157 duizend personen. Daarbij telde de inkomende pendelstroom 396 duizend personen en de uitgaande pendelstroom 239 duizend personen. In veel gevallen is de bestemming van deze inkomende forensen Amsterdam (41 procent) of Amstelland-Meerlanden (25 procent). Dit zijn de twee deelregio's van de MRA met de grootste netto inkomende pendelstroom vanuit de rest van Nederland. Figuur 4.13 geeft een overzicht van alle pendelstromen van, naar en binnen de MRA in 2020. Deze figuur dient als basis voor een beschrijving van de belangrijkste forensenstromen van en naar elke deelregio. Aan het eind van elke regioparagraaf in hoofdstuk 5 is deze beschrijving voor de desbetreffende deelregio opgenomen.

In vergelijking met de omvang van het woon-werkverkeer in 2019 is het aantal werkzame personen in de MRA in 2020 gedaald (met 3,5 procent) en de omvang van de werkzame beroepsbevolking in de MRA juist gestegen (met 1,8 procent). Van die grotere werkzame beroepsbevolking is bovendien een groter deel buiten de MRA gaan werken, terwijl van de werkzame personen in de MRA een kleiner deel van buiten de MRA afkomstig is. Daardoor lag het pendelsaldo in 2020 aanzienlijk lager ($396 - 239 = 157$ duizend) dan in 2019 ($444 - 207 = 237$ duizend). Dit komt vooral door een lager pendelsaldo tussen Amsterdam en buiten de MRA. De belangrijkste oorzaak van deze verschillen tussen 2019 en 2020 is de coronapandemie. Daardoor lijken binnen de MRA (en dan vooral binnen Amsterdam) met name arbeidsplaatsen verloren te zijn gegaan die verhoudingsgewijs vaak door mensen van buiten de MRA werden ingevuld (vermoedelijk vooral tijdelijke banen en banen in de meest door corona getroffen sectoren als Cultuur, sport en recreatie, Detailhandel en Zakelijke dienstverlening). Tegelijkertijd zijn er binnen de MRA (en dan vooral in Amsterdam) juist meer mensen aan het werk gegaan, verhoudingsgewijs vaak in werk buiten de MRA.

5

Kerncijfers per deelregio

- Brede welvaart in de MRA kenmerkt zich met economische activiteiten in deelregio's van de MRA die bijdragen aan relatief hoge inkomens en vermogens. Tegelijkertijd zijn fijnstofemissies in alle delen van de MRA hoger dan gemiddeld in Nederland. De bijdrage aan vrijwilligerswerk is in alle deelregio's van de MRA lager dan in Nederland. Ook is de tevredenheid met de reistijd van en naar het werk relatief laag
- Tussen de deelregio's van de MRA zien we grote verschillen in mediane vermogens van huishoudens die met name hoog zijn in Zuid-Kennemerland en Gooi en Vechtstreek, en laag in Amsterdam. Ook zien we duidelijke verschillen in veiligheid waarin Zaanstreek-Waterland en IJmond relatief gunstig scoren ten opzichte van Nederland en Amsterdam juist ongunstig.
- Na de coronaschok in 2020 veerde de economie in alle deelregio's van de MRA weer krachtig op. Er is daarmee in iedere deelregio sprake van een V-vormig economisch herstel na de coronapandemie.
- Tijdens de coronapandemie liep de werkloosheid in de MRA op. Na het krachtige economische herstel ligt in 2022 de werkloosheid in vrijwel alle deelregio's weer onder het niveau van vóór de coronauitbraak.
- In veel deelregio's nam de werkgelegenheid vooral toe in de sectoren Zakelijke diensten, Informatie en communicatie, Detailhandel, Horeca en Zorg.

In dit hoofdstuk beschrijven we de economische ontwikkeling per deelregio van de Metropoolregio Amsterdam (MRA). Elke paragraaf is een korte, op zichzelf staande economische verkenning van een deelregio. Bij de beschouwing van de economie is een belangrijke vraag in hoeverre inwoners van de regio meeprofiteren van de economische voorspoed. En zijn alle ontwikkelingen duurzaam? Het concept van brede welvaart biedt een kader om dergelijke fundamentele afvragen die nopen tot keuzes inzichtelijk te maken. We beginnen iedere paragraaf met een korte karakterisering aan de hand van de brede welvaartsindicatoren (zie hoofdstuk 1 voor een analyse en toelichting voor de MRA als geheel). Vervolgens bespreken we de ontwikkelingen aan de hand van de belangrijkste kerncijfers, zoals het bruto regionaal product (brp), de werkgelegenheid, bevolking, beroepsbevolking en werkloosheid. Ook komen de economische ontwikkelingen per sector (op basis van zowel toegevoegde waarde als werkgelegenheid) en pendelstromen van forensen aan bod. Voor de beschrijving van economische ontwikkelingen per sector staat in de figuren van dit hoofdstuk de langst mogelijke analyseperiode centraal (1996-2021, tenzij anders vermeld).

Drie van de zeven deelregio's bestaan uit een samenstelling van twee grotere gemeenten of gebieden, te weten Almere-Lelystad, Amstelland-Meerlanden en Zaanstreek-Waterland. Om recht te doen aan het unieke profiel van de verschillende regiocomponenten in deze deelregio's, zijn extra figuren opgenomen met informatie over die componenten (grotere gemeenten of gebieden). Daarnaast worden in de beschrijving van de economische ontwikkelingen in deze regio's de relevante verschillen tussen de regiocomponenten uitgelicht. Dit betreft in paragraaf 5.1 de steden Almere en Lelystad, in paragraaf 5.2 de regio Haarlemmermeer (de gemeenten Aalsmeer, Haarlemmermeer en Uithoorn) en Overig Amstel-Meerlanden (de gemeenten Amstelveen, Diemen en Ouder-Amstel) die de deelregio Amstelland-Meerlanden vormen en tot slot in paragraaf 5.6 de gebieden Zaanstreek en Waterland, die de deelregio Zaanstreek-Waterland vormen.

In 2022 heeft er binnen de deelregio Zaanstreek-Waterland een gemeentelijke herindeling plaatsgevonden. De gemeente Beemster is toen opgegaan in Purmerend. Een andere gemeentelijke herindeling betrof Weesp, dat opging in de gemeente Amsterdam (voorheen was

Weesp onderdeel van Gooi en Vechtstreek). Overigens is deze wijziging nog niet doorgevoerd in de economische jaarcijfers tot en met 2021 die we in deze Economische Verkenningen presenteren.

In dit hoofdstuk begint – in tegenstelling tot de andere hoofdstukken – de nummering van de figuren en tabellen in iedere paragraaf opnieuw.

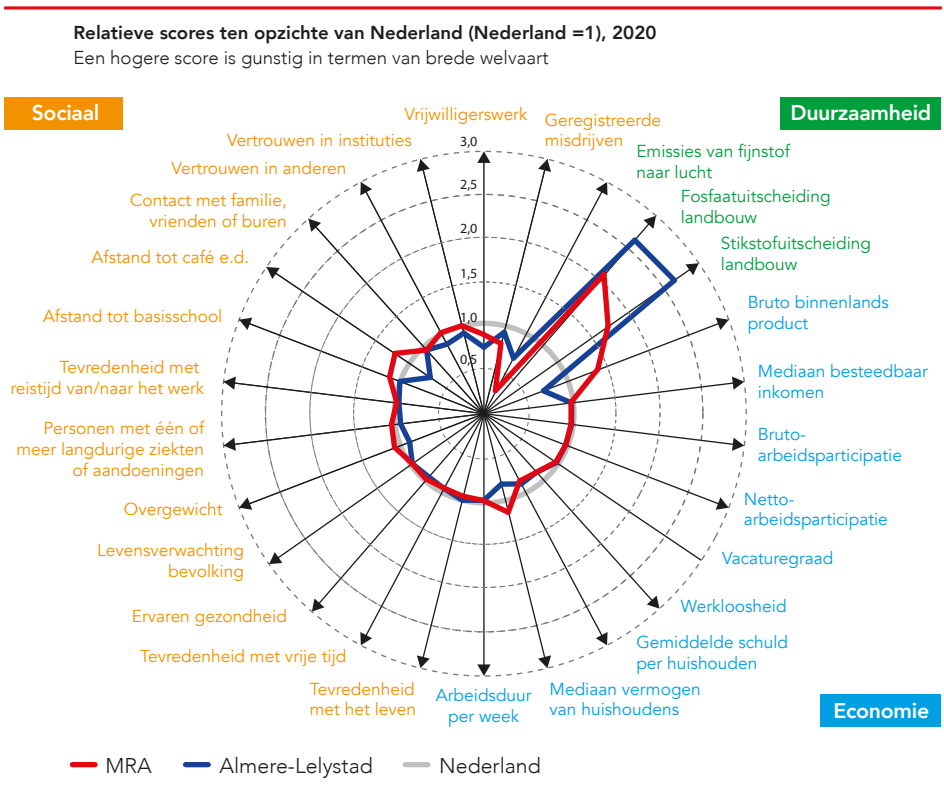

5.1 Almere-Lelystad

Brede welvaart in Almere-Lelystad

De steden Almere en Lelystad vormen binnen de MRA tezamen de deelregio Almere-Lelystad. Voor veel mensen in de MRA is het hier prettig wonen, getuige het aandeel van bijna 12 procent in de totale bevolking van de MRA en hun tevredenheid met het leven. Op veel aspecten van brede welvaart scoren Almere en Lelystad min of meer gelijk met de MRA en Nederland als geheel, maar er zijn enkele aspecten van

Figuur 1 Brede welvaart in Almere-Lelystad

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

brede welvaart waarop inwoners van Almere-Lelystad minder scoren. Zo ligt het mediane vermogen van huishoudens lager, hebben mensen wat minder vertrouwen in anderen en in de instituties en zijn er meer mensen met overgewicht. Ook is de afstand tot bepaalde voorzieningen zoals cafés meer dan het Nederlandse gemiddelde. De relatief gunstige scores op het terrein van uitstoot van fosfaat en stikstof zijn toe te schrijven aan een combinatie van een relatief kleine omvang van de landbouwsector in de provincie Flevoland en de samenstelling van de landbouwactiviteiten. Figuur 1 vat de positie van Almere-Lelystad ten opzichte van de MRA als geheel en Nederland op verschillende brede welvaartsindicatoren samen.

Tabel 1 Kerngegevens Almere-Lelystad

		2021		2017	2018	2019	2020	2021	2022
		aandeel in MRA in %		jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	10,4	6,0	3,1	1,2	1,1	-2,8	4,8	4,6
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	99,8	7,5	1,6	3,2	3,5	0,9	2,7	-
Werkzame personen	x 1.000	123,3	7,6	1,8	4,1	3,4	-0,7	2,3	-
Bevolking	x 1.000	297	11,6	1,2	1,4	1,6	1,5	1,5	1,9
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	227	11,6	1,4	1,4	1,9	1,4	2,7	0,9
Beroepsbevolking	x 1.000	168	11,6	0,0	2,6	1,3	1,9	3,1	3,0
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	159	11,6	2,1	4,2	2,0	1,3	3,2	4,4
Beroepsbevolking naar opleiding		Regio	MRA						
Hoogopgeleid	in %	34,9	46,9						
Middelbaar opgeleid	in %	44,0	35,0						
Laagopgeleid	in %	21,1	18,1						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	74,0	74,1	73,0	73,8	73,4	73,8	74,0	75,5
Werkloosheid	in %	5,4	4,9	7,1	5,7	5,0	5,5	5,4	4,0

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

De economie van Almere-Lelystad

Na een krimp van 2,8 procent in 2020 als gevolg van de beperkende coronamaatregelen, veerde de economie van Almere-Lelystad in 2021 weer krachtig op. Voorlopige cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) wijzen uit dat de economische groei zich in 2022 op een vergelijkbaar tempo handhaaft als in 2021 (zie figuur 2). In vergelijking met andere deelregio's van de MRA was de coronaschok in Almere/-Lelystad relatief beperkt. Dit heeft vooral te maken met de sectorstructuur waarin groothandelsbedrijven en leasebedrijven (onderdeel van sector overige zakelijke dienstverlening) ruim vertegenwoordigd zijn. Deze branches hebben minder last gehad van de coronabeperkingen. Ook profiteren deze sectoren relatief veel van het opveren van de economie in 2021 en 2022.

Figuur 2 laat zien dat de corona-uitbraak in Almere en Lelystad zorgde voor een tijdelijke onderbreking van een periode met aanhoudende economische groei na de kredietcrisis. De werkgelegenheid (het totale arbeidsvolume in fte's) in Almere en Lelystad groeide in 2021 met 2,7 procent en was daarmee het sterkst binnen de MRA.

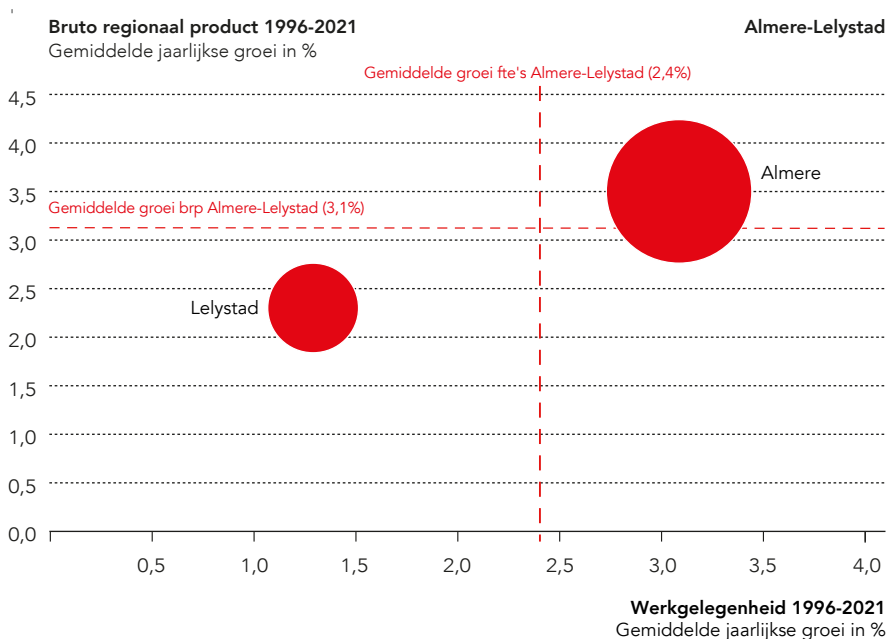
Figuur 2 Stevig herstel na coronajaar 2020

Bron: CBS (bewerking TNO)

Gemiddeld nam de werkgelegenheid in de MRA dat jaar met 2,0 procent toe. Tegelijkertijd kenden Almere en Lelystad een relatief grote bevolkingsgroei in de afgelopen jaren (zie tabel 1). In de periode 2015-2021 groeide de bevolking in Almere-Lelystad gemiddeld met 1,2 procent per jaar (vergeleken met gemiddeld 0,9 procent in de MRA). De relatief grote beschikbaarheid van ruimte voor woningbouw draagt bij aan deze ontwikkeling. Met de bevolking nam ook de (potentiële) beroepsbevolking toe. Daarbij liep de bruto-participatiegraad ook iets op. De omvang van de werkzame beroepsbevolking in Almere en Lelystad is groter dan de totale arbeidsvraag in deze deelregio. De toename van de werkgelegenheid in Almere en Lelystad vertaalt zich daarmee niet één-op-één terug naar een afname van de werkloosheid in beide steden tezamen. In 2021 zette een lichte daling van de werkloosheid in, die

Figuur 3 Grootste economische groei in Almere

* Grootte van bol: omvang brp 2021
Bron: CBS (bewerking TNO)

zich in 2022 voortzette. Daarmee kwam de werkloosheid in Almere en Lelystad tezamen in 2022 uit op 4,0 procent van de beroepsbevolking – net iets boven het gemiddelde in de MRA van 3,9 procent.

Figuur 3 toont hoe de economische omvang en de gemiddelde jaarlijkse groei van het brp en werkgelegenheid zijn verdeeld over Almere en Lelystad. Almere brengt ruim 71 procent van het brp en bijna 70 procent van de werkgelegenheid in de samengestelde deelregio voort. Tezamen hebben Almere en Lelystad een aandeel van 6,0 procent in het brp en 7,5 procent van de totale werkgelegenheid in de MRA. Over de gehele analyseperiode 1996-2021 groeide de economie van Almere gemiddeld sneller dan die van Lelystad.

Economische ontwikkeling per sector

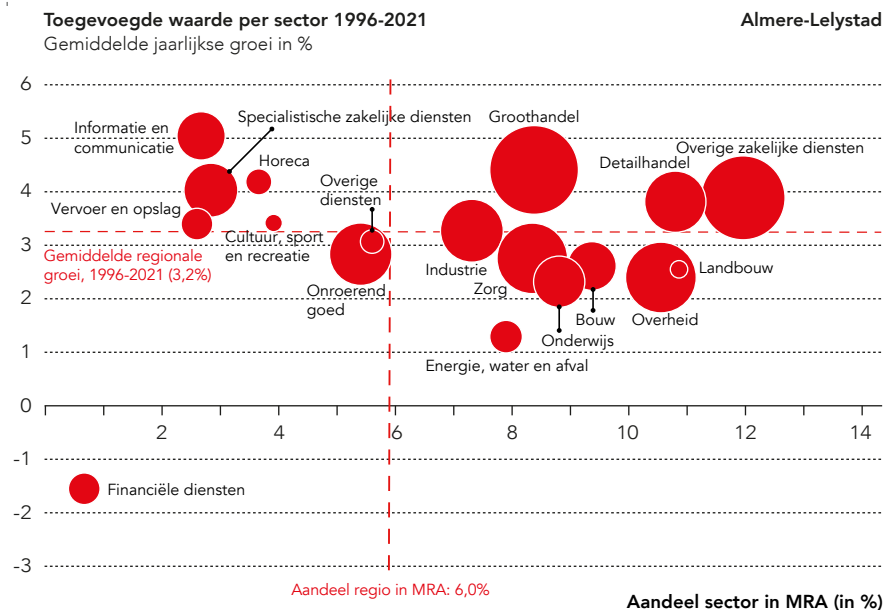
Tussen 1995 en 2021 vormt een divers palet aan dienstensectoren de basis van de economische ontwikkeling van Almere en Lelystad. Groothandel en Overige zakelijke diensten (waaronder autoleasebedrijven) hebben zich daarbij ontwikkeld tot de sectoren die in 2021 het grootste deel van de toegevoegde waarde voortbrengen. Tezamen telt hun omvang op tot ongeveer 30 procent van het brp van Almere en Lelystad. Zorg, Onderwijs, Industrie en Detailhandel zijn daarnaast sectoren die een aanzienlijk deel van de economie van Almere en Lelystad uitmaken en eveneens bedrijfsactiviteiten omvatten die binnen de MRA relatief sterk vertegenwoordigd zijn in deze deelregio. Deze sectoren hebben een hoger aandeel in het totale brp van de MRA dan de 6 procent die Almere en Lelystad hier tezamen van uitmaken. Maar het zijn niet alleen dienstensectoren die tussen 1995 en 2021 zijn gegroeid. Ook de industrie heeft zich in die periode binnen de MRA relatief sterk ontwikkeld in Almere en Lelystad.

Met de uitbreiding van beide steden in de periode 1996-2021 lag de gemiddelde jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde van 3,2 procent boven het gemiddelde van de MRA (2,4 procent). Figuur 3 laat zien dat die ontwikkeling breed gedragen is door vrijwel alle sectoren in Almere en Lelystad. Alleen de ontwikkeling van Financiële diensten is sinds het uitbreken van de kredietcrisis in 2008 achteropgeraakt. Dit heeft vooral te maken met de aanpassingen die deze sector sindsdien doormaakt, waarbij activiteiten zich meer zijn gaan concentreren in Amsterdam.

De economie van Almere is ongeveer 2,5 keer groter dan die van Lelystad. Dit gegeven is ook terug te zien in figuur 5, waarin de verdeling van de werkgelegenheid per sector tussen beide steden is weergegeven. Vooral de dienstensectoren zijn sterker geconcentreerd in Almere; Overheid en Industrie zijn meer gelijkmatig verdeeld binnen de deelregio; Landbouw is vooral te vinden rondom Lelystad.

De sectoren Zorg, Overige zakelijke diensten, Detailhandel en Groothandel zijn de grootste werkgevers in Almere en Lelystad. Tezamen bieden zij bijna de helft van alle arbeidsplaatsen binnen de deelregio. Niettemin zijn ook Specialistische zakelijke diensten, Overheid, Bouw, Onderwijs en Industrie belangrijk voor de omvang van de werk-

Figuur 4 Divers palet aan diensten vormt basis economische groei Almere-Lelystad

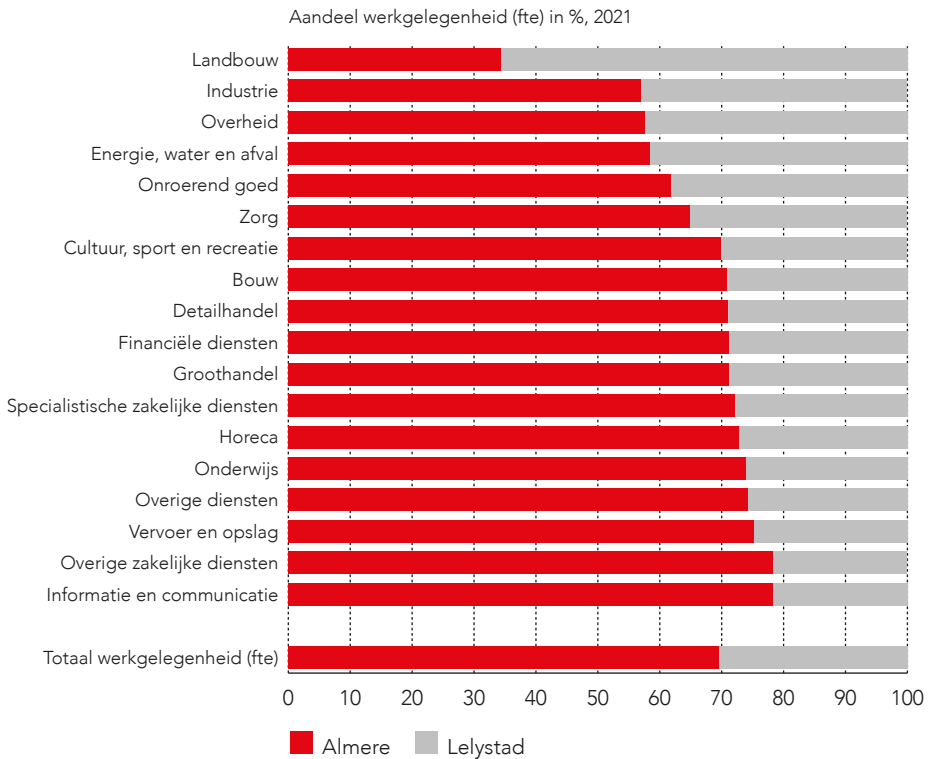
* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

gelegenheid in Almere en Lelystad. Ook in figuur 6 tekent zich af dat met name dit brede palet aan dienstensectoren tussen 1995 en 2021 belangrijk is geweest voor de werkgelegenheidsontwikkeling in deze deelregio.

Forensen (woon-werkverkeer)

Bedrijven en instellingen in Almere en Lelystad boden in 2020 werk aan 115 duizend personen. Het arbeidsaanbod vanuit de werkzame beroepsbevolking van beide steden tezamen telde op tot 154 duizend personen. Per saldo hadden Almere en Lelystad daarmee een netto

Figuur 5 Meeste werkgelegenheid in Almere

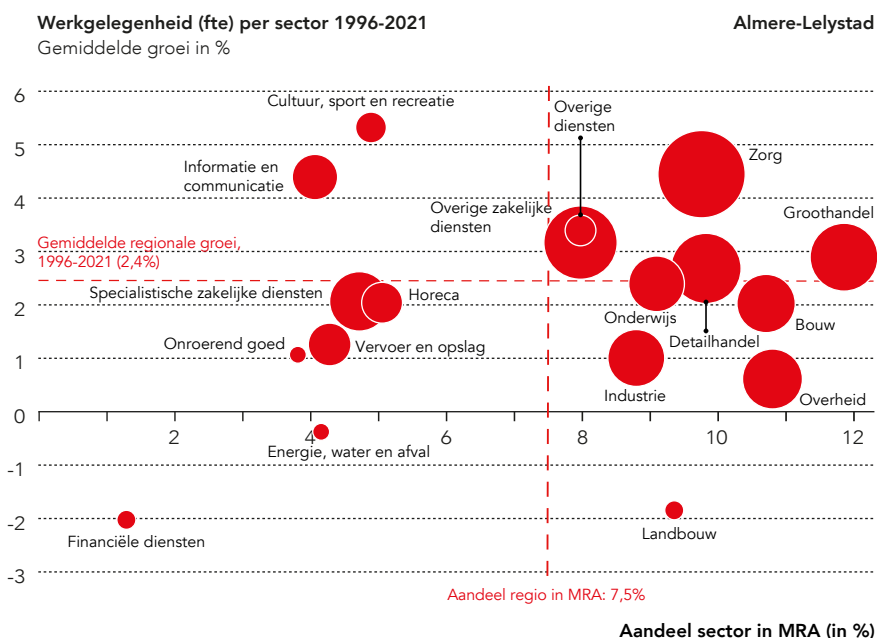

Bron: CBS (bewerking TNO)

uitgaande pendelstroom van 39 duizend personen. De meeste forensen vanuit Almere en Lelystad reisden daarbij voor hun werk naar een plek buiten de MRA. Dit betrof 43 duizend personen; de helft van het totaal aantal uitgaande pendelaars vanuit Almere en Lelystad. Amsterdam en Gooi en Vechtstreek zijn de voornaamste werkplekken binnen de MRA voor forensen vanuit Almere en Lelystad. Ongeveer 68 duizend inwoners van Almere en Lelystad (ruim 44 procent van de werkzame beroepsbevolking) werken in een van beide steden.

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Almere-Lelystad is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).

Figuur 6 Dienstensectoren belangrijke werkgevers in Almere-Lelystad

* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.

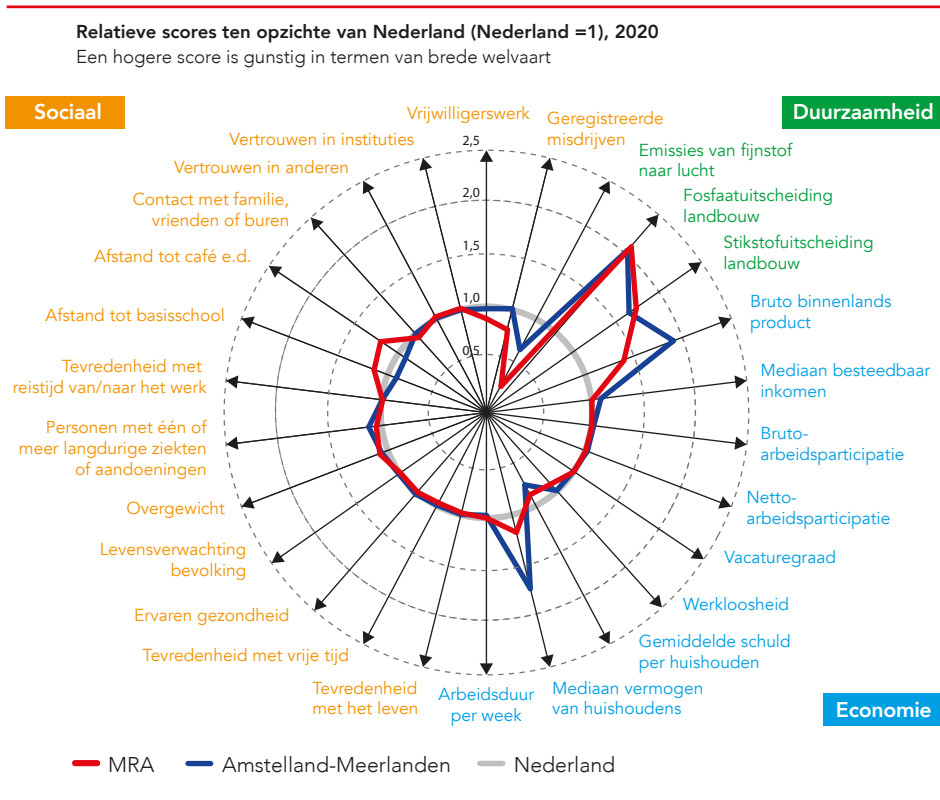
Bron: CBS (bewerking TNO)

5.2 Amstelland-Meerlanden

Brede welvaart in Amstelland-Meerlanden

Amstelland-Meerlanden is een samenstelling van twee deelgebieden: regio Haarlemmermeer (de gemeenten Aalsmeer, Haarlemmermeer en Uithoorn) en Overig Amstel-Meerlanden (de gemeenten Amstelveen, Diemen en Ouder-Amstel). Tezamen hebben deze gemeenten een relatief groot aandeel in de economie van de MRA. Inwoners profiteren hiervan met hogere inkomens en vermogens in vergelijking met andere delen van de MRA. Wel hebben huishoudens in Amstelland-Meerlanden hogere schulden en gaat de economische activiteit gepaard met veel

Figuur 1 Brede welvaart in Amstelland-Meerlanden

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

emissies van fijnstof. In vergelijking met Nederland en andere deelregio's van de MRA zijn inwoners van Amstelland-Meerlanden minder tevreden met de afstand tot voorzieningen als cafés en basisscholen. Figuur 1 vat de positie samen van Amstelland-Meerlanden ten opzichte van de MRA als geheel en Nederland op verschillende brede welvaartsindicatoren.

De economie van Amstelland-Meerlanden

Een groot deel van de economie van Amstelland-Meerlanden is dankzij luchthaven Schiphol sterk verbonden met internationaal (vlieg)verkeer, uiteraard middels groothandelsactiviteiten en export, waarmee er ook een link is met land- en tuinbouw (waaronder bloementeelt). Daarnaast zijn Detailhandel en Overige zakelijke diensten (zoals reisorganisaties en beveiliging) grote sectoren in de economie van Amstelland-Meerlanden. Dit zijn activiteiten die voor een belangrijk deel op en rond de luchthaven

Tabel 1 Kerngegevens Amstelland-Meerlanden

		2021	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
			aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	33,3	19,4	4,4	4,2	2,3	-15,9	8,1	11,7
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	248,8	18,6	4,6	5,0	4,0	-5,0	1,0	-
Werkzame personen	x 1.000	304	18,8	2,6	6,4	4,2	-1,9	0,9	-
Bevolking	x 1.000	359	14,0	0,9	1,0	1,2	1,0	1,0	1,7
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	267	13,7	1,2	0,8	1,2	0,8	1,5	1,9
Beroepsbevolking	x 1.000	201	13,9	0,5	1,6	2,1	1,0	0,5	4,0
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	192	14,0	2,3	2,2	2,2	0,0	1,6	5,7
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Hoogopgeleid	in %	41,8	46,9						
Middelbaar opgeleid	in %	39,3	35,0						
Laagopgeleid	in %	18,9	18,1						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	75,3	74,1	74,6	75,2	75,9	76,0	75,3	76,8
Werkloosheid	in %	4,5	4,9	5,2	4,6	4,5	5,0	4,5	3,8

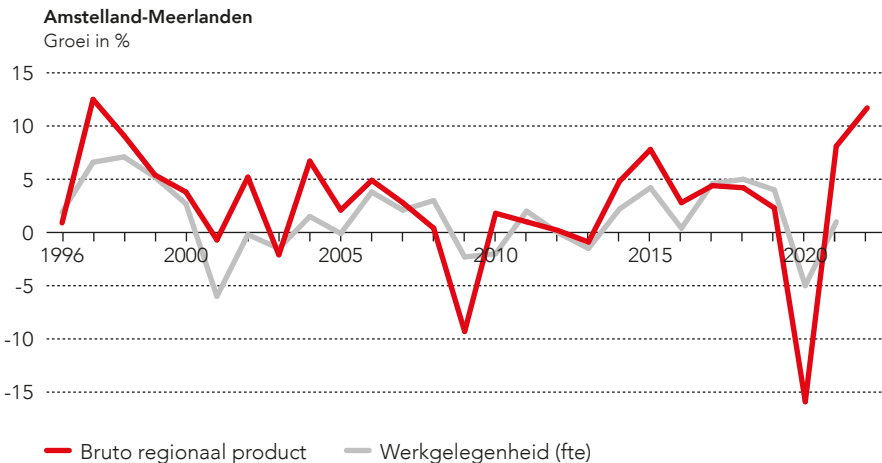
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

zijn gevestigd. Het gebied Overig Amstel-Meerlanden herbergt een groot deel van de Specialistische zakelijke diensten, activiteiten binnen de sector Informatie en communicatie (waaronder media en televisie) en Financiële dienstverlening in Amstelland-Meerlanden.

Figuur 2 toont dat de economie van Amstelland-Meerlanden in 2020 als gevolg van de wereldwijde coronamaatregelen een zeer grote schok te verwerken kreeg. Vanwege de grote internationale verbondenheid van Amstelland-Meerlanden via het cluster rondom Schiphol was de negatieve impact op de economische ontwikkeling hier het grootst binnen de MRA. Het omgekeerde geldt voor 2021; met een brp-groei van 8,1 procent was de opleving hier toen het krachtigst. Ook voor 2022 wijzen de voorlopige groeicijfers van het CBS uit dat het stevige economisch herstel in Amstelland-Meerlanden aanhield.

Uit tabel 1 is op te maken dat Amstelland-Meerlanden met een aandeel van rond de 19 procent in zowel het brp als de totale werkgelegenheid in de MRA een groot deel van de economische activiteiten herbergt.

Figuur 2 Sterk herstel economische groei in 2021 en 2022

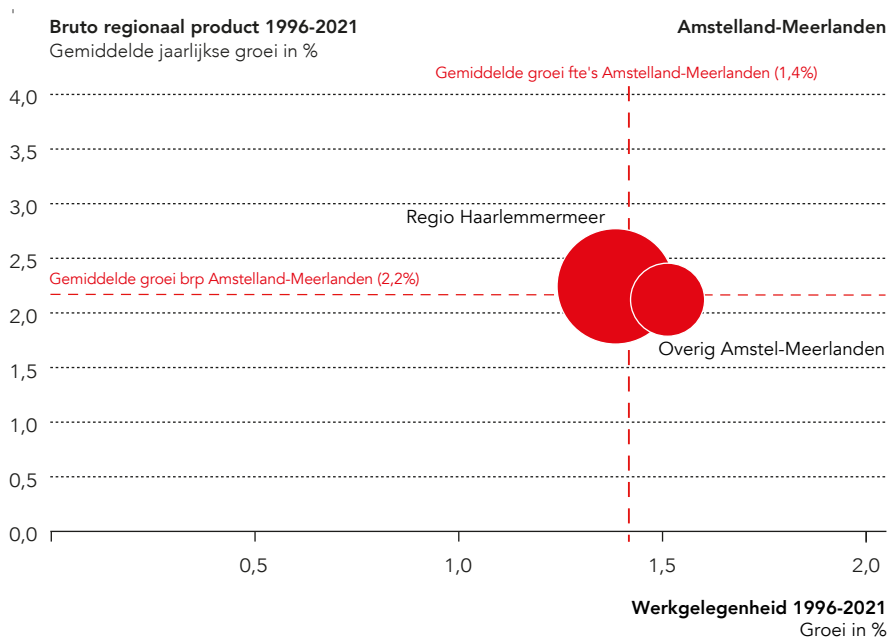

Bron: CBS (bewerking TNO)

Het aandeel in de totale bevolking en werkzame beroepsbevolking van de MRA (beide rond de 14 procent) is lager. Daarmee bieden bedrijven en instellingen in Amstelland-Meerlanden relatief veel werk, ook voor mensen die elders in de MRA en Nederland wonen. Dit gegeven is terug te zien in de pendelstromen naar deze regio.

Na de corona-uitbraak in 2020 is de werkloosheid in Amstelland-Meerlanden licht opgelopen tot 5,0 procent van de beroepsbevolking, waarna deze met het intreden van economisch herstel in 2021 weer is gedaald naar hetzelfde niveau als voor corona en in 2022 verder is gedaald naar 3,8 procent van de beroepsbevolking. De werkloosheid lag daarmee in 2022 net iets lager dan gemiddeld in de MRA (3,9 procent).

Figuur 3 Groeitempo Regio Haarlemmermeer en Overig Amstel-Meerlanden ongeveer gelijk

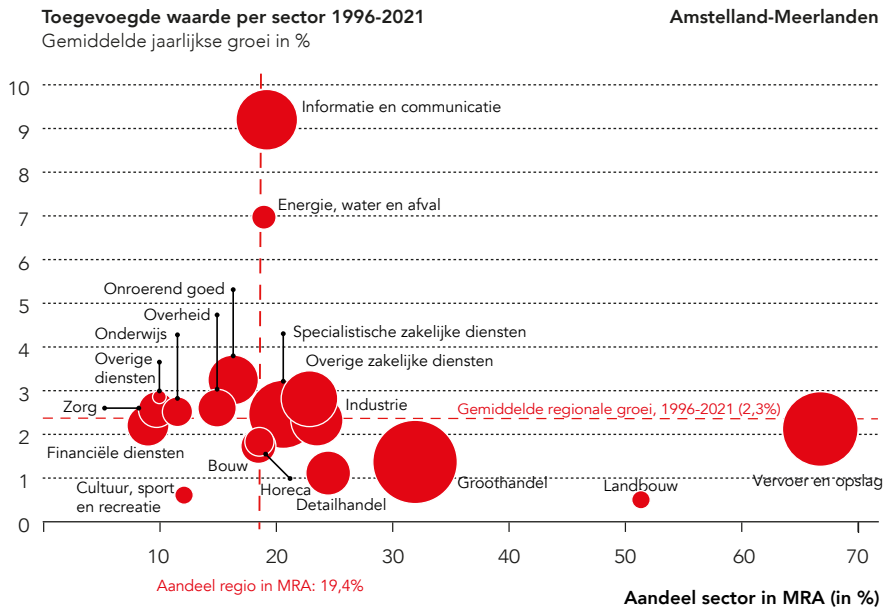
* Grootte van bol: omvang brp 2021
Bron: CBS (bewerking TNO)

Figuur 3 laat zien dat de economische activiteiten in Amstelland-Meerlanden niet gelijkmatig verdeeld zijn over de twee deelgebieden. Ruim 70 procent van het brp wordt voortgebracht vanuit de regio Haarlemmermeer. Ook de werkgelegenheid is conform deze verhouding verspreid over de twee deelgebieden. In de periode 1996-2021 ontwikkelden het brp en de werkgelegenheid zich in beide delen van Amstelland-Meerlanden in een ongeveer gelijk tempo.

Economische ontwikkeling per sector

In figuur 4 is duidelijk zichtbaar dat Vervoer en opslag, Groot- en Detailhandel een groot deel van het brp van Amstelland-Meerlanden voortbrengen. Tezamen waren deze drie sectoren in 2021 goed voor

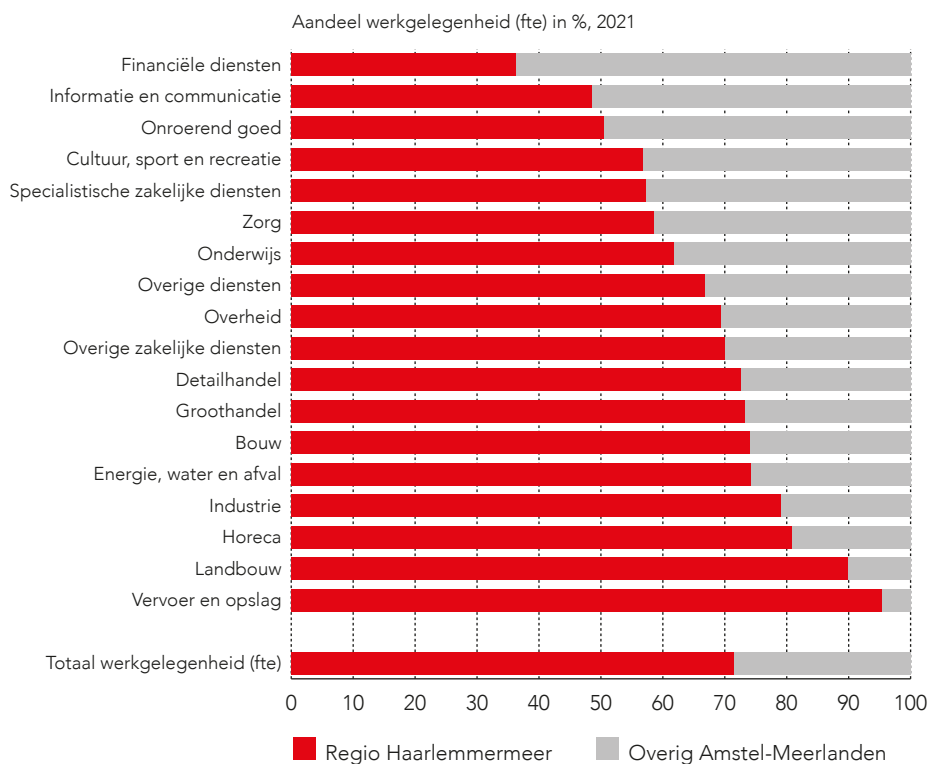
Figuur 4 Forse groei in Informatie en communicatie in Amstelland-Meerlanden

* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

zo'n 36 procent van het brp. Tevens is zichtbaar dat Specialistische zakelijke diensten, Financiële diensten, Overige zakelijke diensten en Informatie en communicatie een groot deel van de economische activiteiten uitmaken. In 2021 leverden zij gezamenlijk bijna 54 procent van het brp. In de periode 1996-2021 zijn met name de ICT- en media gerelateerde diensten zeer flink gegroeid. Maar in die lange analyseperiode groeiden alle sectoren in de economie van Amstelland-Meerlanden in veel gevallen rond het gemiddelde groeitempo van de toegevoegde waarde van 2,3 procent per jaar. Daarmee groeide de economie van Amstelland-Meerlanden in een ongeveer gelijk tempo

Figuur 5 Veel sectoren zijn het sterkst vertegenwoordigd in Regio Haarlemmermeer

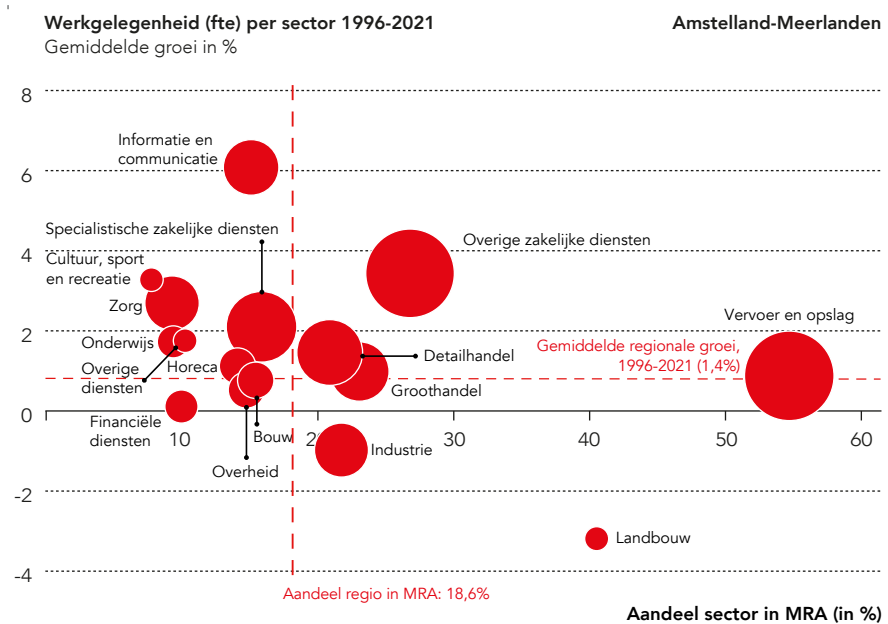

Bron: CBS (bewerking TNO)

als de MRA (2,4 procent) en wat onder het gemiddelde groeitempo van Amsterdam (3,3 procent) en Almere-Lelystad (3,2 procent).

De verdeling van de werkgelegenheid per sector tussen regio Haarlemmermeer en deelgebied Overig Amstel-Meerlanden is weergegeven in figuur 5. Hieruit blijkt dat de activiteiten in Vervoer en opslag, Landbouw, Horeca, Industrie en Groot- en Detailhandel zich met name in regio Haarlemmermeer bevinden. Financiële en zakelijke diensten evenals de activiteiten op het gebied van ICT, televisie en live-entertainment (binnen de sector Informatie en communicatie) en activiteiten op het gebied van Cultuur, sport en recreatie bieden het meeste werk in Overig Amstelland-Meerlanden.

Figuur 6 Veel werkgelegenheid in Zakelijke diensten, handel, transport en logistiek

* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Figuur 6 toont naast de omvang van werkgelegenheid in iedere sector ook de ontwikkeling hiervan gedurende de periode 1996-2021. Ook in de werkgelegenheidsontwikkeling is te zien dat deze gedragen wordt door een divers palet aan dienstensectoren en de grote, voor de regio kenmerkende sectoren hier in het bijzonder een rol in spelen. De sectoren Industrie en Landbouw hebben tussen 1995 en 2021 een arbeidsproductiviteitssprong gemaakt, getuige de gemiddelde daling van de werkgelegenheid bij een toename van de toegevoegde waarde. Over het geheel lag de werkgelegenheidsontwikkeling in Amstelland-Meerlanden met gemiddeld 1,4 procent per jaar net onder het gemiddelde groeitempo van de MRA (1,5 procent).

Forensen (woon-werkverkeer)

Veel van de arbeidsplaatsen in Amstelland-Meerlanden worden vervuld door mensen die elders in Nederland of in de MRA wonen. In 2020 waren er in Amstelland-Meerlanden 287 duizend personen werkzaam, waarvan er 208 duizend elders woonachtig zijn. Hierbij is de inkomende pendelstroom vanuit plaatsen buiten de MRA het grootst (100 duizend personen). Vanuit andere MRA deelregio's komen er veel forensen vanuit Amsterdam (56 duizend), Zuid-Kennemerland (16 duizend) en Zaanstreek-Waterland (11 duizend). Omgekeerd zijn dit ook de belangrijkste bestemmingen voor inwoners vanuit Amstelland-Meerlanden die elders in de MRA werken. De ingaande en uitgaande pendelstromen zijn daarmee binnen de MRA enigszins in balans. De grote netto inkomende pendelstroom hangt vooral samen met woon-werkverkeer tussen Amstelland-Meerlanden en de rest van Nederland. Ongeveer 79 duizend inwoners van Amstelland-Meerlanden (bijna 42 procent van de werkzame beroepsbevolking) werken in de eigen regio.

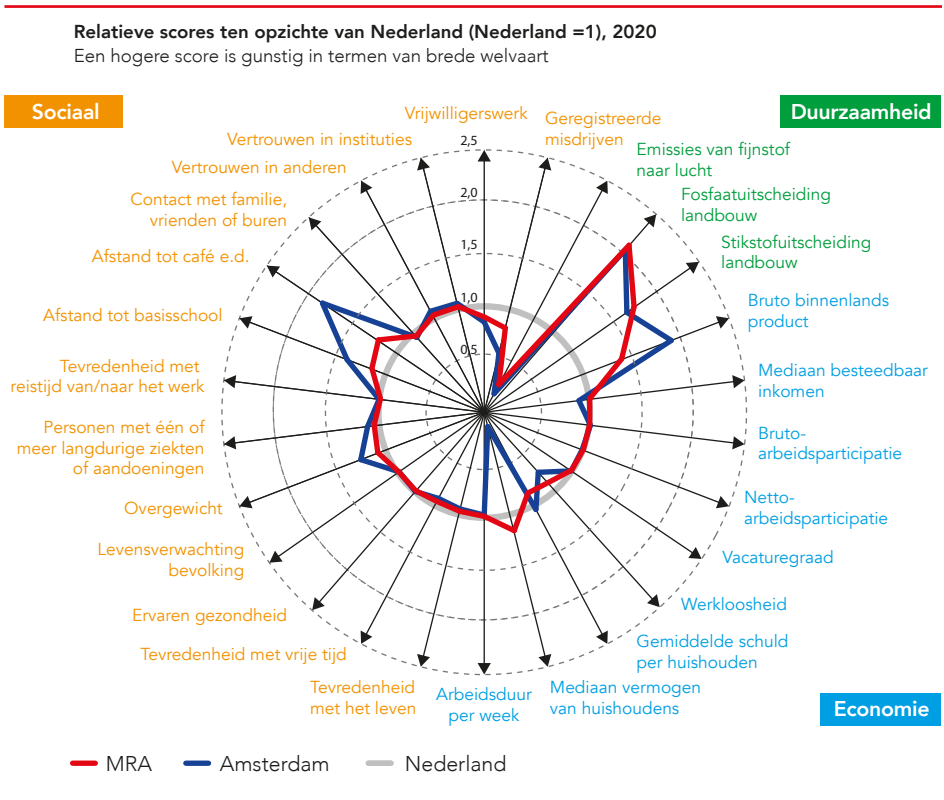
Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Amstelland-Meerlanden is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).

5.3 Amsterdam

Brede welvaart in Amsterdam

Amsterdam levert een grote bijdrage aan het brp van de MRA, maar niet iedere inwoner profiteert hier in gelijke mate van. Zowel het mediane besteedbaar inkomen als het mediane vermogen van huishoudens ligt lager dan gemiddeld in de MRA en elders in Nederland. De economische activiteiten in Amsterdam gaan gepaard met veel hogere fijnstofemissies dan gemiddeld in Nederland. Amsterdammers hebben een hoog niveau van voorzieningen in hun nabijheid. Figuur 1 vat de positie van Amsterdam op verschillende brede welvaartsindicatoren samen in vergelijking met de MRA als geheel en Nederland.

Figuur 1 Brede welvaart in Amsterdam

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

De economie van Amsterdam

Met een aandeel van ruim 52 procent in het brp en bijna 45 procent in de totale werkgelegenheid is Amsterdam het economisch zwaartepunt van de MRA. De economische omvang van Amsterdam is daarmee een stuk groter dan het aandeel in het totaal aantal inwoners van de MRA. Tabel 1 toont dat de bevolkingsgroei van Amsterdam in 2020 en 2021 wat vertraagde naar 0,6 procent. Niettemin hield de bevolkingsgroei in Amsterdam daarmee ongeveer gelijke tred met het gemiddelde tempo van de bevolkingsontwikkeling in de MRA. In 2022 nam het inwoneraantal weer sneller toe, waarbij een rol speelt dat de internationale migratie na corona weer op gang kwam.

Figuur 2 laat zien dat de Amsterdamse economie na een heftige schok als gevolg van de coronamaatregelen in 2021 weer krachtig opveerde.

Tabel 1 Kerngegevens Amsterdam

		2021		2017	2018	2019	2020	2021	2022
		aandeel in MRA in %		jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	90,2	52,5	4,8	5,9	5,4	-6,4	6,3	8,0
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	619,3	46,3	2,7	3,1	4,1	-0,3	2,2	-
Werkzame personen	x 1.000	721	44,7	2,3	4,0	3,5	-0,6	1,8	-
Bevolking	x 1.000	878	34,2	1,2	1,1	1,1	0,6	0,6	1,6
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	699	35,8	1,4	1,2	0,9	0,9	1,9	2,1
Beroepsbevolking	x 1.000	515	35,6	-0,2	1,2	1,8	1,0	0,8	6,0
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	481	35,0	0,9	2,2	2,4	0,0	0,4	8,1
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Hoogopgeleid	in %	60,2	46,9						
Middelbaar opgeleid	in %	25,0	35,0						
Laagopgeleid	in %	14,8	18,1						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	73,7	74,1	73,7	73,7	74,4	74,5	73,7	76,5
Werkloosheid	in %	6,6	4,9	6,7	6,0	5,3	6,5	6,6	4,8

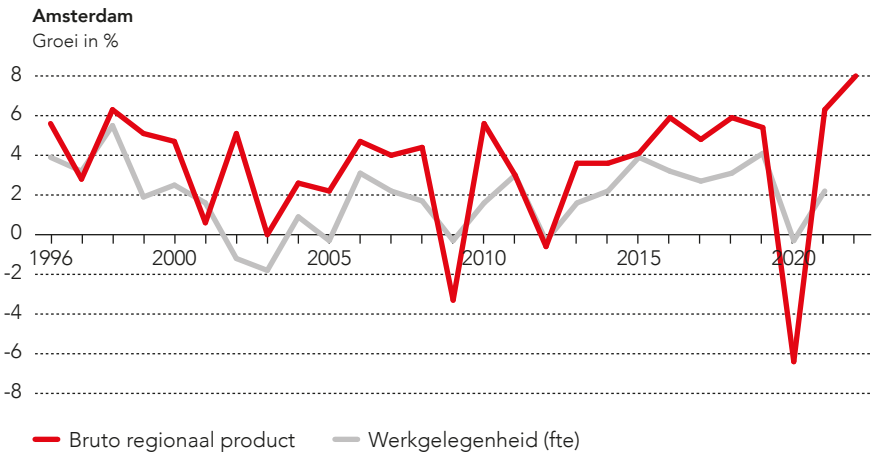
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

Voorlopige groeicijfers van het CBS over 2022 wijzen uit dat ook in 2022 deze groei aanhield en sterker was dan in 2021. Met het herstel is ook de werkgelegenheid in Amsterdam in 2021 weer gegroeid met 2,2 procent; net iets boven het gemiddelde van de MRA (2,0 procent). Niet iedere inwoner van Amsterdam die zich aanbood op de arbeidsmarkt heeft kunnen profiteren van die toegenomen arbeidsvraag. In 2021 liep de werkloosheid in Amsterdam nog iets op waarna deze in 2022 daalde naar 4,8 procent van de beroepsbevolking. Kenmerkend voor Amsterdam is dat de werkloosheid hoger ligt dan elders in de MRA en de rest van Nederland. Amsterdam heeft al jaren een groep laagopgeleiden binnen de beroepsbevolking die moeilijk aan het werk komt (zie ook hoofdstuk 2).

Economische ontwikkeling per sector

De Amsterdamse economie kenmerkt zich met veel bedrijvigheid in Financiële diensten, Specialistische zakelijke diensten en ICT-diensten, zo is te zien in figuur 3. Deze drie inhoudelijk verweven sectoren waren in 2021 tezamen goed voor net iets minder dan de helft van het brp van

Figuur 2 De Amsterdamse economie veerde op na coronajaar 2020

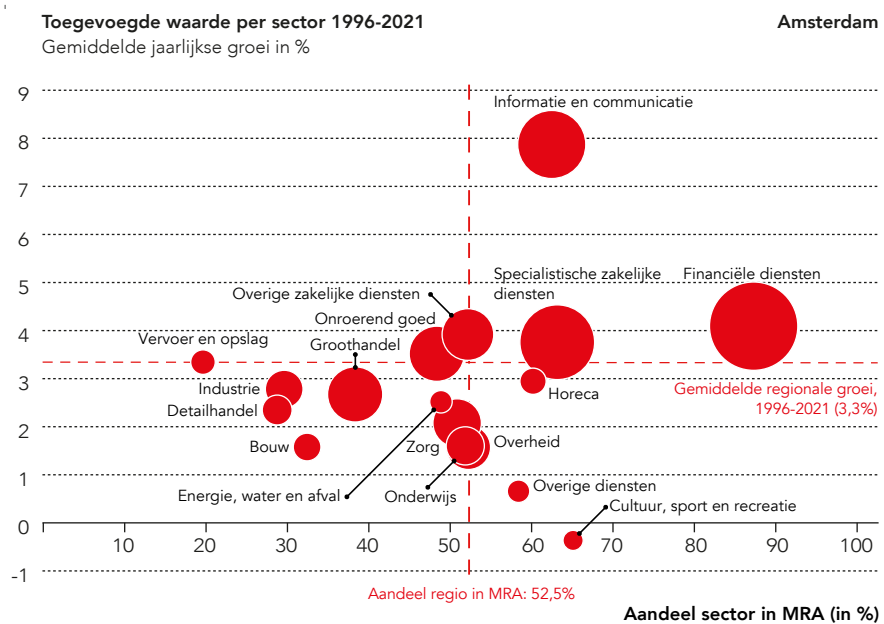

Bron: CBS (bewerking TNO)

Amsterdam. Ook kenden deze sectoren een groei van toegevoegde waarde boven het gemiddelde groeitempo van 3,3 procent per jaar in de gehele analyseperiode 1996-2021. Het groeitempo van Amsterdam lag daarbij bovendien al hoger dan het MRA-gemiddelde van 2,4 procent per jaar. Na de kredietcrisis die in 2008 uitbrak zijn financiële diensten zich vanuit overige delen van de MRA en Nederland meer en meer in de directe nabijheid van Amsterdam gaan concentreren. Als gevolg daarvan is Amsterdam een van de weinige deelregio's binnen de MRA waar de groei van de toegevoegde waarde van deze sector op peil is gebleven.

In de werkgelegenheidsontwikkeling tussen 1995 en 2021 (figuur 4) is een duidelijk patroon te zien waarin een divers scala aan diensten-

Figuur 3 Sterkste groei Amsterdam in grootste dienstensectoren

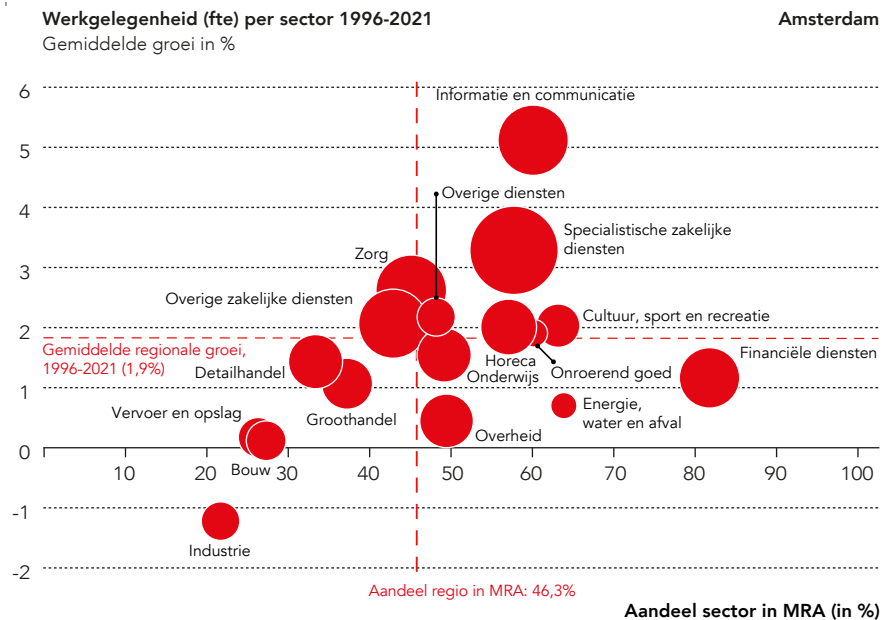
* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.

Bron: CBS (bewerking TNO)

sectoren opkomt en de Industrie aan belang als werkgever inboet. Tegelijk is ook zichtbaar dat de werkgelegenheidsontwikkeling in Financiële diensten achterblijft bij die in andere dienstensectoren. Juist de sectoren Industrie en Financiële dienstverlening hebben, mede dankzij de opkomst van ICT, flinke arbeidsproductiviteitswinst kunnen boeken. De grootste werkgelegenheidsontwikkeling is te zien in sectoren die in mindere mate kunnen automatiseren of digitaliseren. Daarmee zijn Specialistische zakelijke diensten, Zorg, Overige zakelijke diensten, Horeca en Cultuur, sport en recreatie van belang voor zowel de omvang en ontwikkeling van de werkgelegenheid in Amsterdam.

Forensen (woon-werkverkeer)

Figuur 4 Werkgelegenheidsgroei Financiële diensten blijft achter bij grote dienstensectoren

* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Amsterdam biedt werkgelegenheid voor veel inwoners van de MRA en daarbuiten. Per saldo is Amsterdam netto-ontvanger van pendelaars: de inkomende stroom is 196 duizend personen groter dan de uitgaande stroom. In 2020 waren er in Amsterdam zo'n 675 duizend mensen werkzaam, waarvan 364 duizend forensen. Een groot deel hiervan (164 duizend personen) woont buiten de MRA. Vanuit iedere deelregio van de MRA ontvangt Amsterdam daarnaast pendelaars, waarbij de stromen vanuit Amstelland-Meerlanden (59 duizend personen) en Zaanstreek-Waterland (52 duizend personen) het grootst zijn. De werkzame beroepsbevolking van Amsterdam telde in 2020 op tot ongeveer 479 duizend personen. Ongeveer twee derde hiervan werkt in de eigen woonplaats; 168 duizend werkzame inwoners van Amsterdam hebben een baan elders in Nederland (74 duizend) of elders in de MRA. Binnen de MRA is Amstelland-Meerlanden de werklocatie voor veel Amsterdammers (56 duizend personen). Respectievelijk 12 en 13 duizend inwoners van Amsterdam werken in Zaanstreek-Waterland en Gooi en Vechtstreek.

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Amsterdam is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).

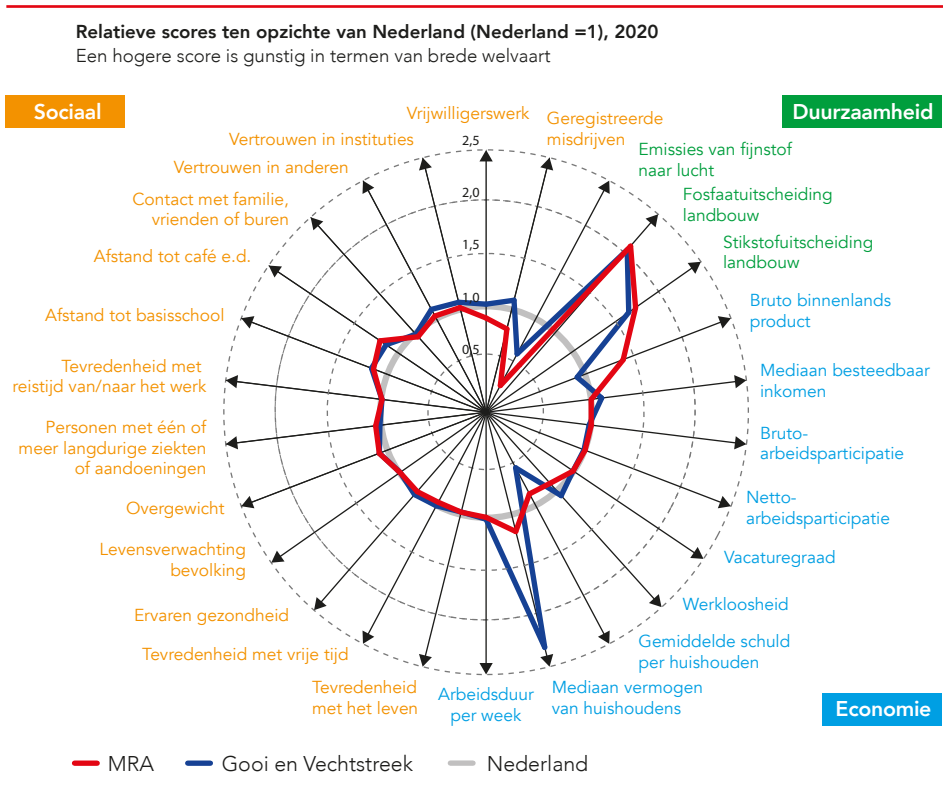

5.4 Gooi en Vechtstreek

Brede welvaart in Gooi en Vechtstreek

Deelregio Gooi en Vechtstreek bestaat (na de herindeling waarin Weesp onderdeel werd van de gemeente Amsterdam) uit zes gemeenten: Blaricum, Gooise Meren, Hilversum, Huizen, Laren en Wijdemeren. In de deelregio Gooi en Vechtstreek woonden in 2021 circa 260.000 mensen (zie tabel 1). Dit houdt in dat één op de tien inwoners van de

Figuur 1 Brede welvaart in Gooi en Vechtstreek

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

MRA in Gooi en Vechtstreek woont. Deze mensen zijn tevreden met hun leven, hebben vertrouwen in elkaar en de instituties en zijn relatief actief als vrijwilliger. In financiële zin gaat het de inwoners van deze regio over het algemeen goed. Het mediane inkomen ligt iets boven het gemiddelde van de MRA en Nederland; het mediane vermogen van huishoudens ligt hier ruim boven. De schuld van huishoudens is daarentegen wat hoger dan elders. In vergelijking met Nederland als geheel heeft Gooi en Vechtstreek (net als andere MRA deelregio's) meer fijnstofemissies. Figuur 1 vat de positie van Gooi en Vechtstreek ten opzichte van de MRA als geheel en Nederland op verschillende brede welvaartsindicatoren samen.

Tabel 1 Kerngegevens Gooi en Vechtstreek

		2021		2017	2018	2019	2020	2021	2022
		aandeel in MRA in %		jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	11,8	6,9	2,5	2,1	2,4	-5,0	5,4	5,0
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	106,7	8,0	2,2	3,8	1,7	-1,3	2,6	-
Werkzame personen	x 1.000	134	8,3	2,1	3,4	1,6	-0,4	2,1	-
Bevolking	x 1.000	260	10,1	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	1,1
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	188	9,6	2,2	0,0	1,1	0,5	0,0	1,1
Beroepsbevolking	x 1.000	138	9,5	1,5	2,3	0,7	0,0	1,5	2,9
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	134	9,8	3,3	0,0	3,2	0,8	2,3	2,2
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Hoogopgeleid	in %	44,2	46,9						
Middelbaar opgeleid	in %	38,4	35,0						
Laagopgeleid	in %	17,4	18,1						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	73,4	74,1	71,4	73,0	72,7	72,3	73,4	74,7
Werkloosheid	in %	2,9	4,9	6,1	3,7	2,9	4,4	2,9	2,8

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

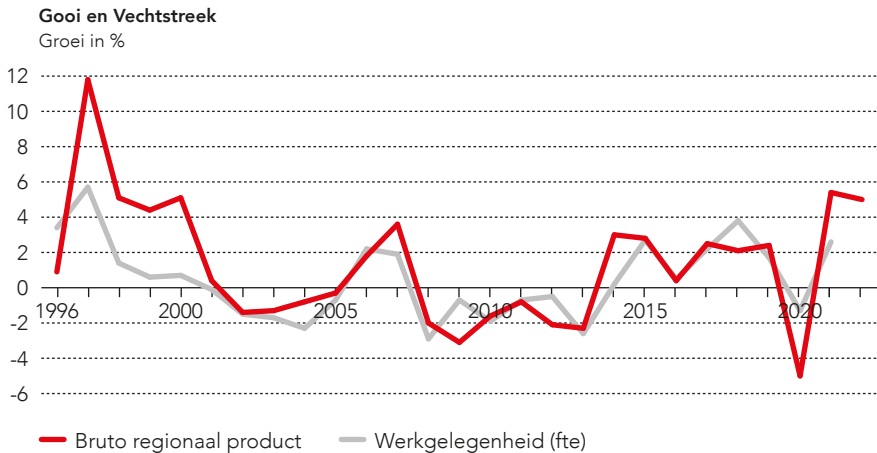
De economie van Gooi en Vechtstreek

De economie van Gooi en Vechtstreek heeft zich in 2021 goed hersteld na de coronaschok. In 2021 is het brp weer gegroeid met 5,4 procent en in 2022 hield deze groei aan op een vergelijkbaar tempo (zie ook tabel 1). Daarbij moet worden aangetekend dat de coronaschok in Gooi en Vechtstreek in 2020 gematigd was vergeleken met Nederland als geheel en de rest van de MRA. De werkloosheid kwam in 2022 uit op een zeer laag niveau van 2,8 procent, ruim onder het gemiddelde werkloosheidsniveau in de MRA van 3,9 procent.

Economische ontwikkeling per sector

Van oudsher vormt Gooi en Vechtstreek het kloppend hart van het Nederlandse mediabedrijf. Dit zien we terug in het aandeel dat de sectoren Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten hebben in de economie van de deelregio. Van alle sectoren is de toegevoegde waarde van de sector ICT het grootst, namelijk 18 procent van het totaal. De sector laat met gemiddeld 5,4 procent in de periode 1996-2021 ook de grootste groei zien (figuur 3).

Figuur 2 Na de coronaschok veerde economie Gooi en Vechtstreek op

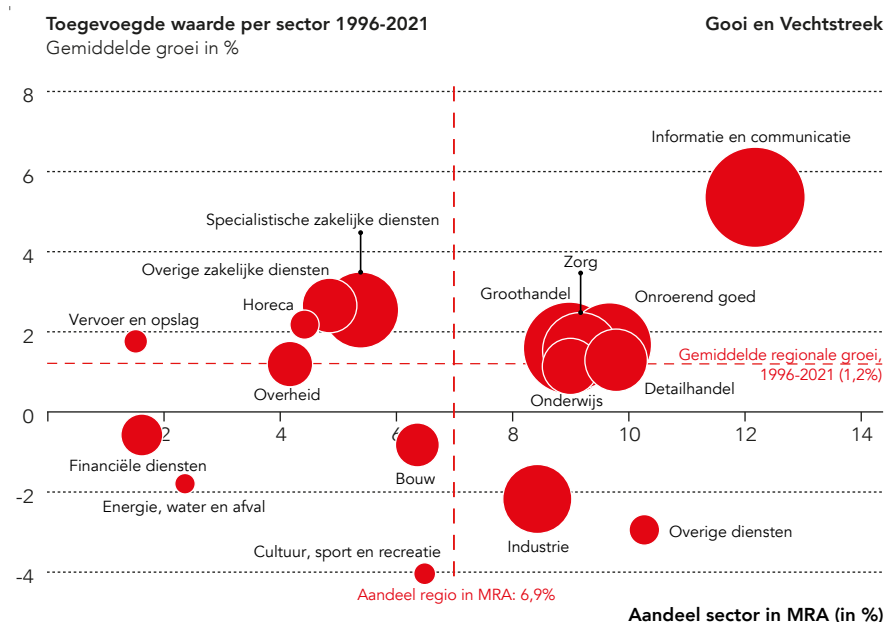

Bron: CBS (bewerking TNO)

Gooi en Vechtstreek droeg in 2021 voor 6,9 procent bij aan het brp van de MRA. Een bovengemiddelde bijdrage wordt daarbij – naast de sector Informatie en communicatie – geleverd door Groothandel, Detailhandel, Onroerend goed, Zorg en Onderwijs. Ook de sector Industrie levert een bovengemiddelde bijdrage, maar deze sector kent wel een krimp van gemiddeld 2,2 procent gedurende de laatste 25 jaar.

Gooi en Vechtstreek is goed voor 8 procent van de werkgelegenheid in de MRA. De gemiddelde regionale groei van de werkgelegenheid bedraagt 0,5 procent in de periode 1996-2021. Daarbij is een bovengemiddelde werkgelegenheidsgroei te zien in regionaal sterk vertegenwoordigde sectoren als Specialistische zakelijke diensten, Overige zakelijke diensten, Zorg, Informatie en communicatie en Onderwijs en Detailhandel (figuur 4).

Figuur 3 Informatie en communicatie prominente sector in Gooi en Vechtstreek

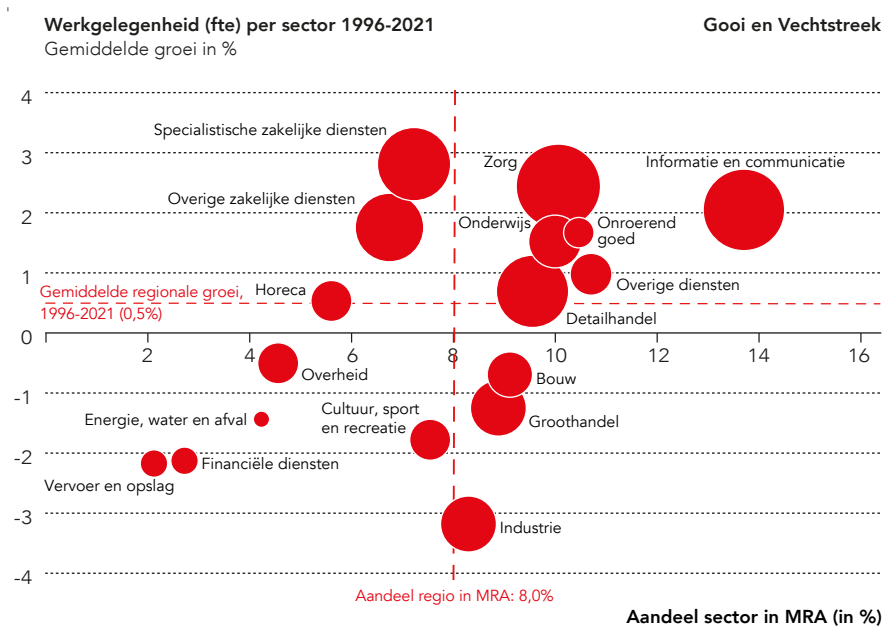
* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.

Bron: CBS (bewerking TNO)

Forensen (woon-werkverkeer)

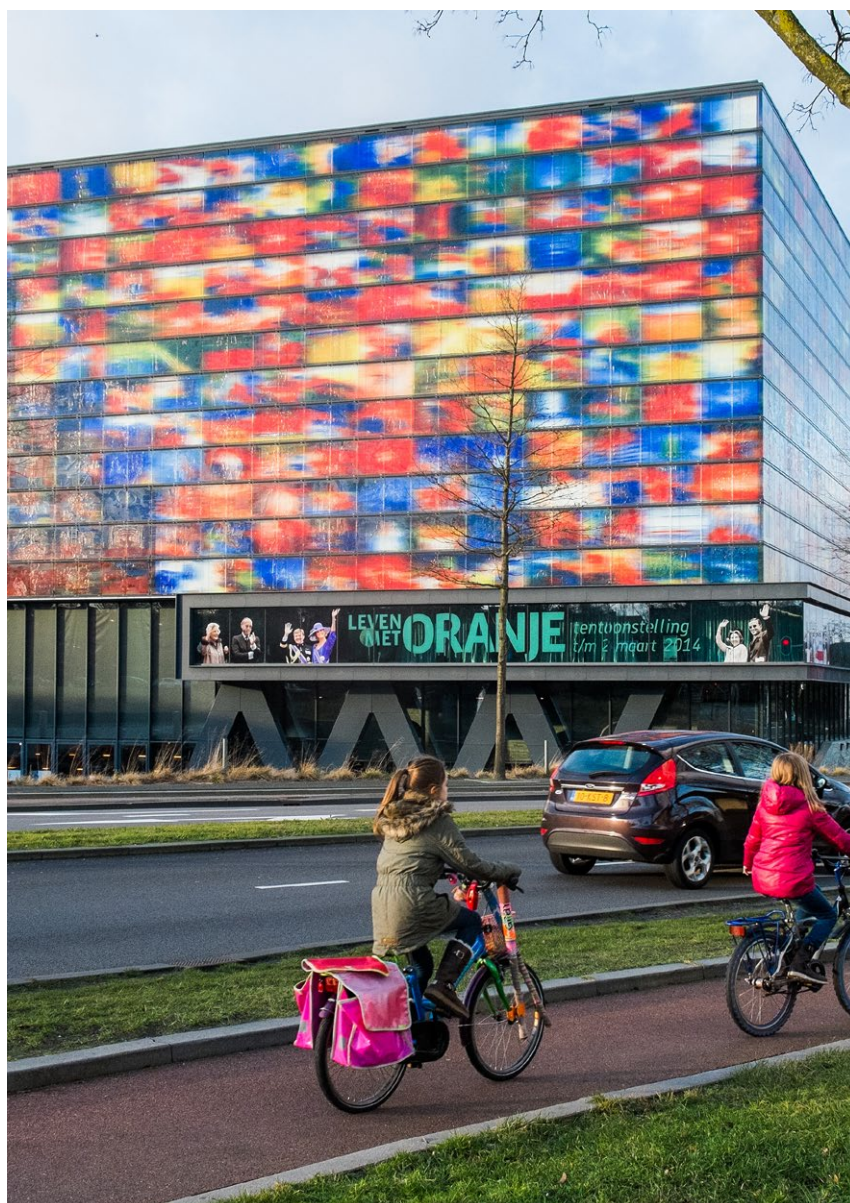
In 2020 waren er in Gooi en Vechtstreek 125 duizend personen werkzaam en telde de werkzame beroepsbevolking 131 duizend personen. Per saldo heeft de regio daarmee een netto uitgaande pendelstroom van 6 duizend personen. Iets minder dan de helft van de werkzame inwoners van Gooi en Vechtstreek heeft een baan in de eigen regio. De uitgaande pendelstroom bestaat voornamelijk uit personen die naar hun werk gaan buiten de MRA (33 duizend personen) of naar Amsterdam pendelen (23 duizend personen). Ook zijn er met een uitgaande pendelstroom van 9 duizend personen relatief veel inwoners van Gooi en Vechtstreek die in Amstelland-Meerlanden werken. Forensen die voor hun werk naar Gooi en Vechtstreek reizen, komen vooral uit Overig Nederland (36 duizend personen), Amsterdam (13 duizend personen) of Almere-Lelystad (8 duizend personen).

Figuur 4 Veel werkgelegenheid in Zorg, ICT, Detailhandel en Zakelijke diensten

* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Gooi en Vechtstreek is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).

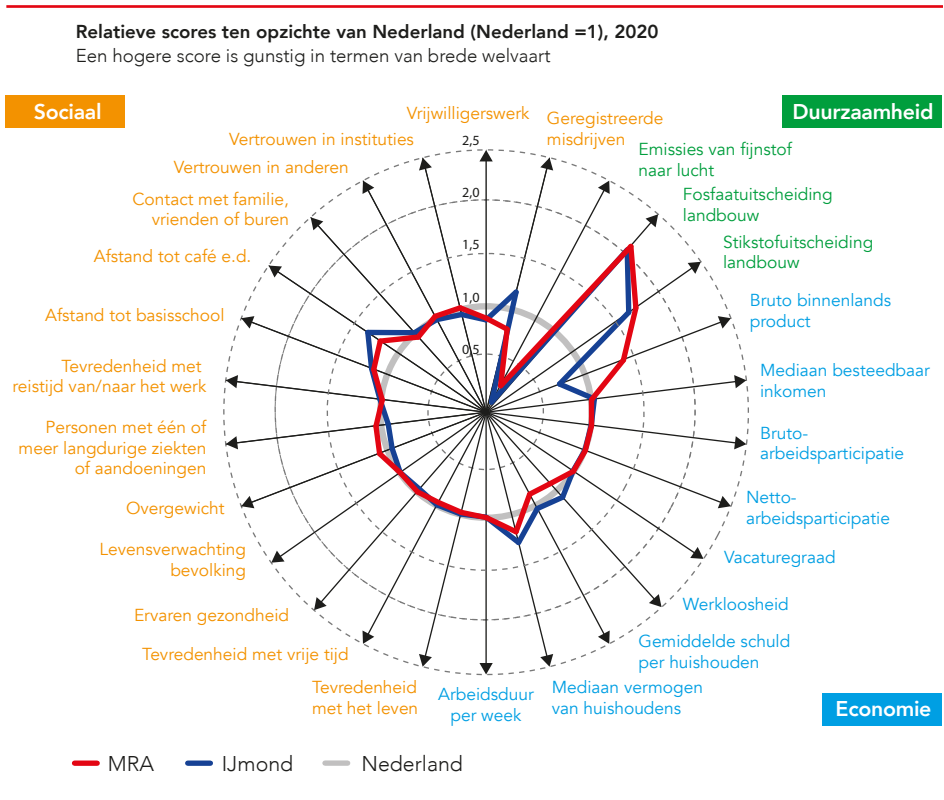
5.5 IJmond

Brede welvaart in IJmond

De gemeenten Beverwijk, Heemskerk en Velsen werken bestuurlijk samen in MRA-deelregio IJmond.¹ Een groot deel van de economische activiteiten vindt plaats binnen de Industrie, voornamelijk op de

¹ Uitgeest en Castricum behoren ook tot de administratieve regio IJmond en zijn daarom onderdeel van de in deze paragraaf gepresenteerde cijfers en economische analyse. De gemeente Uitgeest is binnen de MRA onderdeel van de bestuurlijke samenwerking in deelregio Zaanstreek-Waterland. Castricum maakt geen deel uit van de bestuurlijke samenwerking in de MRA.

Figuur 1 Brede welvaart in IJmond

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

zeehaventerreinen en langs het Noordzeekanaal. Daarnaast is de staalindustrie in Velsen bepalend voor het (industriële) profiel van IJmond. Dit profiel maakt dat de economische activiteiten in IJmond gepaard gaan met hoge fijnstofemissies. Inwoners van de regio varen er in materiële zin wel bij, getuige de relatief hoge vermogens en lage schulden van huishoudens. Mediane besteedbare inkomens liggen daarnaast iets hoger dan gemiddeld in de MRA en elders in Nederland. Een laag aantal geregistreerde misdrijven en nabijheid van voorzieningen draagt bij aan een prettige woonomgeving voor inwoners van IJmond. Figuur 1 vat de positie van IJmond ten opzichte van de MRA als geheel en Nederland op verschillende brede welvaartsindicatoren samen.

Tabel 1 Kerngegevens IJmond

		2021		2017	2018	2019	2020	2021	2022
		aandeel in MRA in %		jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	7,6	4,4	0,9	1,5	-0,4	-3,4	7,5	3,0
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	70,8	5,3	0,2	2,3	1,6	0,4	2,0	-
Werkzame personen	x 1.000	87	5,4	0,1	2,4	1,3	-0,3	1,4	-
Bevolking	x 1.000	199	7,8	0,6	0,5	0,5	0,4	0,1	0,3
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	149	7,6	0,7	0,0	0,7	0,7	0,0	-0,7
Beroepsbevolking	x 1.000	111	7,7	0,9	0,0	1,8	-0,9	0,9	0,9
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	107	7,8	2,0	1,9	1,9	-0,9	0,9	0,9
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Hoogopgeleid	in %	37,3	46,9						
Middelbaar opgeleid	in %	42,7	35,0						
Laagopgeleid	in %	20,0	18,1						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	74,5	74,1	74,1	74,1	75,0	73,8	74,5	75,7
Werkloosheid	in %	3,6	4,9	4,6	4,6	3,6	4,5	3,6	3,6

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

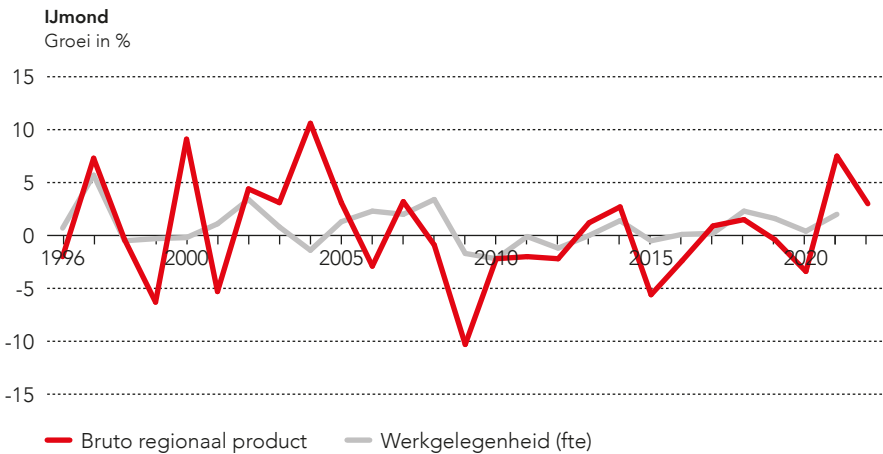
De economie van IJmond

Na coronajaar 2020 laat IJmond in 2021 een groei van het brp zien van 7,5 procent (tabel 1 en figuur 2). Daarmee veerde de economie van IJmond zeer krachtig op; binnen de MRA realiseerde alleen Amstelland-Meerlanden een hogere groei van het brp in 2021. Ook nam in 2021 de werkgelegenheid in IJmond weer toe. De werkloosheid is tegelijkertijd iets afgenomen en kwam daarmee in 2021 en 2022 weer uit op hetzelfde niveau als in 2019. Daarmee is het werkloosheidspercentage van IJmond lager dan gemiddeld in de MRA. Waar in de MRA bijna de helft van de beroepsbevolking hoogopgeleid is, is dat in IJmond ruim 37 procent. Juist het aandeel middelbaar opgeleiden is hier relatief groot. De werkzame beroepsbevolking is in IJmond aanzienlijk groter dan het aantal arbeidsplaatsen. Een deel van de bevolking werkt derhalve in andere delen van de MRA of daarbuiten met pendelstromen als gevolg.

Economische ontwikkeling per sector

Het presteren van de industriële sector is sterk verbonden met ontwikkelingen op de wereldmarkt. Dit is terug te zien in de negatieve

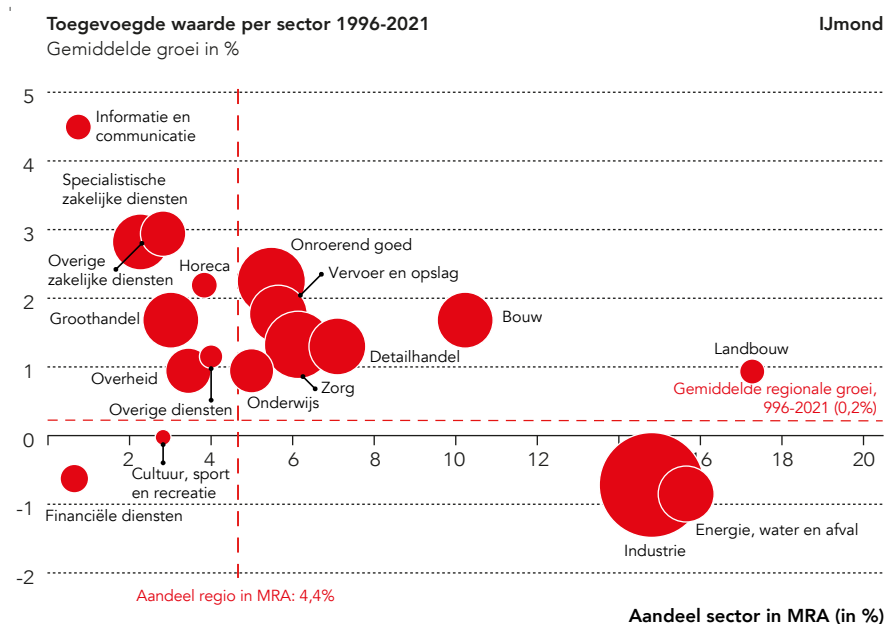
Figuur 2 Sterk herstel economische groei IJmond in 2021

Bron: CBS (bewerking TNO)

groei in de regio IJmond in de jaren na 2008, veroorzaakt door het uitbreken van de kredietcrisis. Na aanvankelijk herstel volgde weer een terugslag in 2015. De corona-uitbraak in 2020 zorgde ervoor dat het herstel van de jaren ervoor weer deels teniet werd gedaan. Waar 2020 nog economische krimp liet zien, is 2021 het jaar van economisch herstel geweest. Met het langzaam weer op gang komen van de handelsstromen in de wereld, groeide ook de omvangrijke regionale industriële sector in IJmond weer, en wel met ruim 7 procent. In 2021 maakte de sector ruim een vijfde uit van de totale economische activiteit in IJmond en bijna 15 procent van de industrie in de MRA. Het aandeel van de IJmondse industrie in de werkgelegenheid binnen de industrie in de MRA is zelfs 18,4 procent.

Figuur 3 Industrie bepalend voor economische groei van IJmond

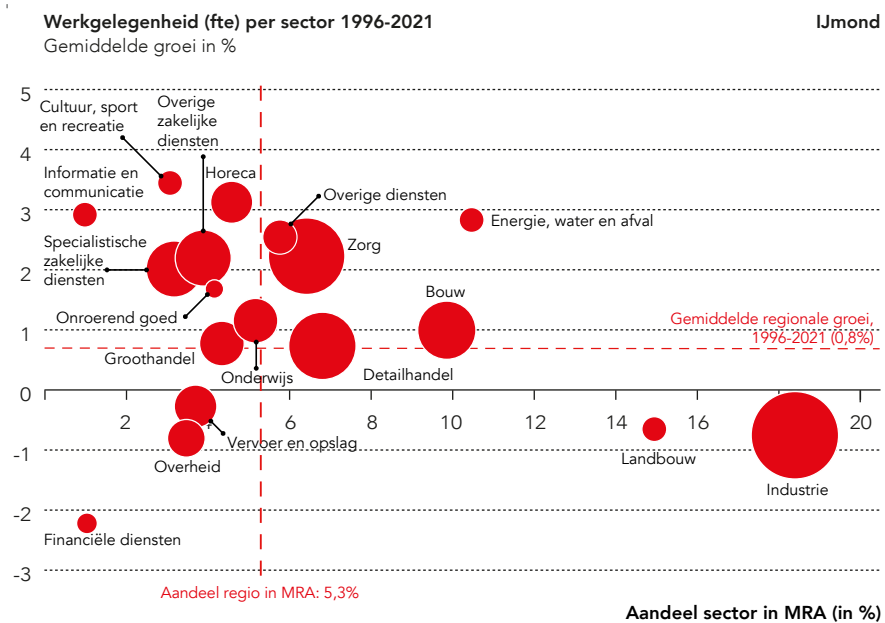
* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.

Bron: CBS (bewerking TNO)

De gemiddelde economische groei in IJmond bedraagt 0,2 procent in de periode 1996-2021 (figuur 3). Dit is een stuk lager dan het Nederlandse gemiddelde van 1,9 procent over dezelfde periode en gemiddeld 2,4 procent in de MRA. De in IJmond sterk vertegenwoordigde industriële en bouwsector en de gevoeligheid van deze sectoren voor bewegingen in de economie, vormen hiervoor deels een verklaring. Met name ontwikkelingen in de industrie zorgen ervoor dat het gemiddelde omlaag wordt getrokken.

Dezelfde beweging valt waar te nemen waar het gaat om werkgelegenheid in IJmond (figuur 4). Veel sectoren laten een bovengemiddelde groei zien, waaronder in IJmond omvangrijke sectoren als Zorg, Bouw, Specialistische zakelijke diensten en Overige zakelijke

Figuur 4 Zorg, Detailhandel, Bouw en Zakelijke diensten bieden veel werkgelegenheid in IJmond

* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
 Bron: CBS (bewerking TNO)

diensten. De werkgelegenheid van de grootste sector – Industrie – is in de periode 1996-2021 echter licht gedaald, waardoor de totale regionale groei van de werkgelegenheid beperkt is gebleven tot 0,8 procent.

Forensen (woon-werkverkeer)

In 2020 bestond de werkzame beroepsbevolking in IJmond uit 106 duizend personen, in combinatie met 82 duizend arbeidsplaatsen duidt dat op een netto uitgaande pendelstroom van 24 duizend personen. De uitgaande pendelstroom bestond grotendeels uit mensen die voor werk naar Amsterdam (15 duizend personen), Zuid-Kennemerland (13 duizend personen) en Overig Nederland (16 duizend personen) reizen. Er zijn geen omvangrijke pendelstromen van en naar Gooi en Vechtstreek en Almere-Lelystad. De totale inkomende pendelstroom bestond voor meer dan de helft (19 duizend personen) uit mensen die buiten de MRA wonen. Binnen de MRA reizen mensen voor hun werk naar IJmond vooral vanuit Zuid-Kennemerland, Zaanstreek-Waterland en Amsterdam. Ongeveer de helft van de werkzame inwoners van IJmond (47 duizend personen) heeft een baan in de eigen regio.

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar IJmond is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).

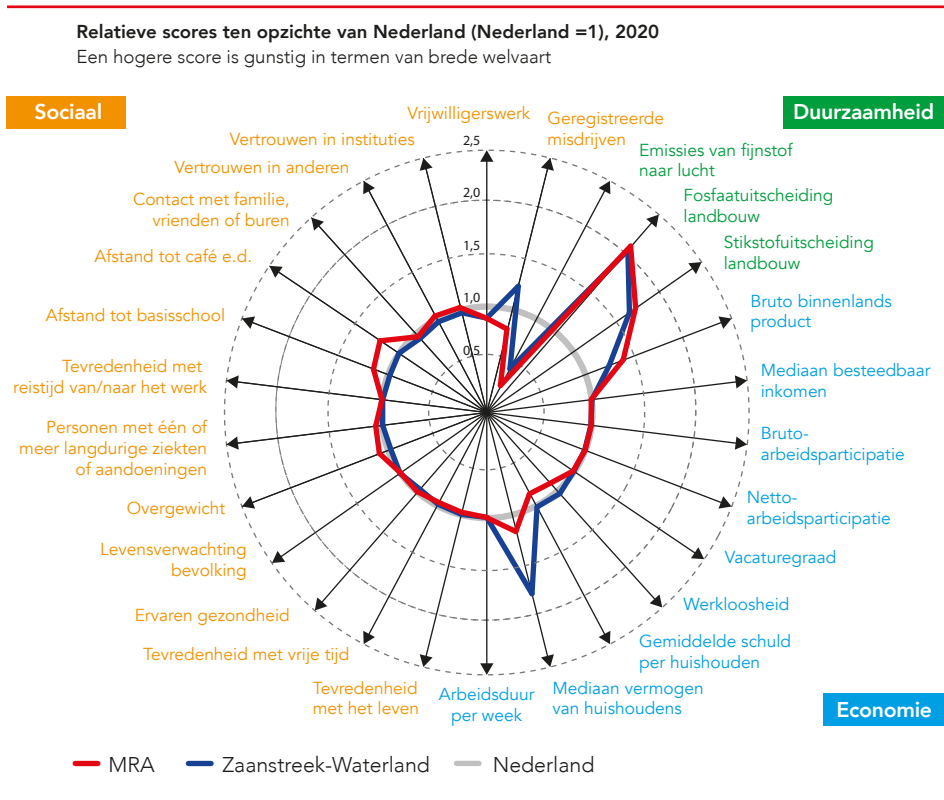
5.6 Zaanstreek-Waterland

Brede welvaart in Zaanstreek-Waterland

Deelregio Zaanstreek-Waterland¹ is een samenstelling van twee gebieden: Zaanstreek (de gemeenten Uitgeest, Wormerland en Zaanstad) en Waterland (de gemeenten Edam-Volendam, Landsmeer,

¹ In 2022 is Beemster opgegaan in de gemeente Purmerend. De gemeente Uitgeest is onderdeel van de bestuurlijke samenwerking Zaanstreek-Waterland. Administratief behoort Uitgeest echter tot de regio IJmond. Zodoende loopt Uitgeest cijfermatig mee in de analyse van deelregio IJmond en niet in de regio Zaanstreek-Waterland

Figuur 1 Brede welvaart in Zaanstreek-Waterland

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

Oostzaan, Purmerend en Waterland). Het besteedbaar inkomen ligt in Zaanstreek-Waterland op gelijke hoogte als in Nederland en andere delen van de MRA. Ook wat betreft vermogens en gemiddelde schuld staat het gemiddelde huishouden in Zaanstreek-Waterland er relatief goed voor. Het aantal geregistreerde misdrijven is laag, wat bijdraagt aan het gevoel van veiligheid in de regio. Figuur 1 vat de positie van Zaanstreek-Waterland ten opzichte van de MRA als geheel en Nederland op verschillende brede welvaartsindicatoren samen.

De economie van Zaanstreek-Waterland

Zoals de meeste deelregio's in de MRA ondervond ook Zaanstreek-Waterland in 2020 een economische schok als gevolg van corona. Het brp nam in dat jaar met 5,2 procent af (tabel 1). De werkloosheid bleef echter op hetzelfde niveau als de jaren ervoor, mede door steun door de overheid bleef het aantal werkzame personen in Zaanstreek-Waterland

Tabel 1 Kerngegevens Zaanstreek-Waterland

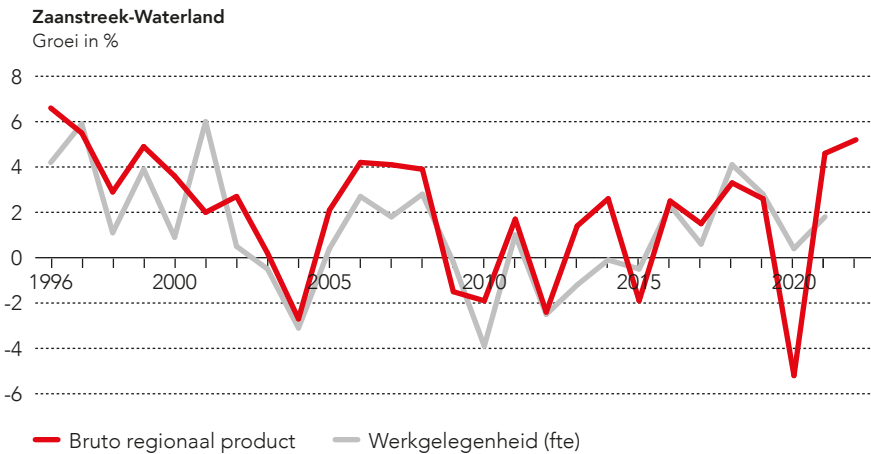
		2021		2017	2018	2019	2020	2021	2022
			aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	10,5	6,1	1,5	3,3	2,6	-5,2	4,6	5,2
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	110,4	8,2	0,6	4,1	2,8	0,4	1,8	-
Werkzame personen	x 1.000	140	8,6	-0,3	4,1	2,6	0,0	1,8	-
Bevolking	x 1.000	340	13,3	0,7	0,6	0,7	0,5	0,2	0,9
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	254	13,0	0,4	0,4	0,4	0,8	0,0	0,0
Beroepsbevolking	x 1.000	188	13,0	-0,5	1,1	1,1	-0,5	2,2	0,5
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	179	13,0	0,0	2,3	1,7	-1,1	1,7	2,2
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Hoogopgeleid	in %	33,7	46,9						
Middelbaar opgeleid	in %	42,2	35,0						
Laagopgeleid	in %	24,1	18,1						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	74,0	74,1	72,4	72,9	73,4	72,4	74,0	74,4
Werkloosheid	in %	3,7	4,9	5,0	3,8	3,8	3,8	3,7	3,2

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

op peil. Met een werkloosheidspercentage van 3,2 procent in 2022 is de werkloosheid in Zaanstreek-Waterland lager dan het gemiddelde van de MRA. In 2021 trad herstel in van de economie en namen het brp en het arbeidsvolume weer toe. De groei van 2021 heeft voor een belangrijk deel de krimp van 2020 tenietgedaan en in 2022 hield deze groei aan (figuur 2). De bevolking en de beroepsbevolking groeide licht in de afgelopen jaren. De beroepsbevolking in Zaanstreek-Waterland is over het algemeen minder hoog opgeleid dan gemiddeld in de MRA. Ondernemers in Zaanstreek-Waterland ervaren net als elders in de MRA en Nederland dat de arbeidsmarkt krap is. Zij geven aan meer moeite te hebben om personeel te vinden.

De deelgebieden Zaanstreek en Waterland verschillen niet veel van elkaar voor wat betreft de economische omvang en werkgelegenheid (figuur 3). Zaanstreek heeft een aandeel van 55 procent in zowel het brp als de totale werkgelegenheid. In vergelijking met Zaanstreek is Waterland tussen 1996 en 2021 harder gegroeid, waardoor het verschil in omvang tussen beide deelgebieden kleiner is geworden.

Figuur 2 Economie van Zaanstreek-Waterland groeide in 2021 sneller dan vóór corona

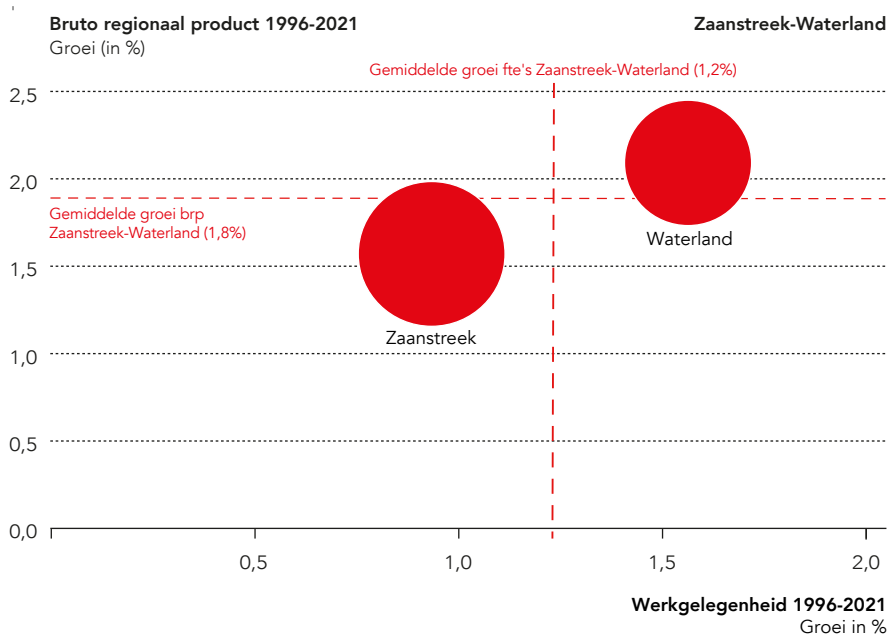
Bron: CBS (bewerking TNO)

Figuur 5 laat de verdeling van de werkgelegenheid per sector zien tussen Waterland en Zaanstreek. De sectorstructuur van beide deelgebieden komt grotendeels overeen, hoewel er hier en daar kleine verschillen zijn. Zo zijn de sectoren Landbouw en Financiële diensten wat sterker vertegenwoordigd in Waterland. In Zaanstreek zijn juist Industrie, Overheid, Overige zakelijke diensten en Vervoer en opslag sterker vertegenwoordigd.

Economische ontwikkeling per sector

Zaanstreek-Waterland kent een diverse economie. In Zaanstreek-Waterland vinden van oudsher veel productie-, handels- en logistieke activiteiten plaats, gerelateerd aan de agro-foodindustrie. Ook zijn relatief veel bouwbedrijven gevestigd in Zaanstreek-Waterland. Met

Figuur 3 Economie van Waterland groeide gemiddeld sneller dan die van Zaanstreek

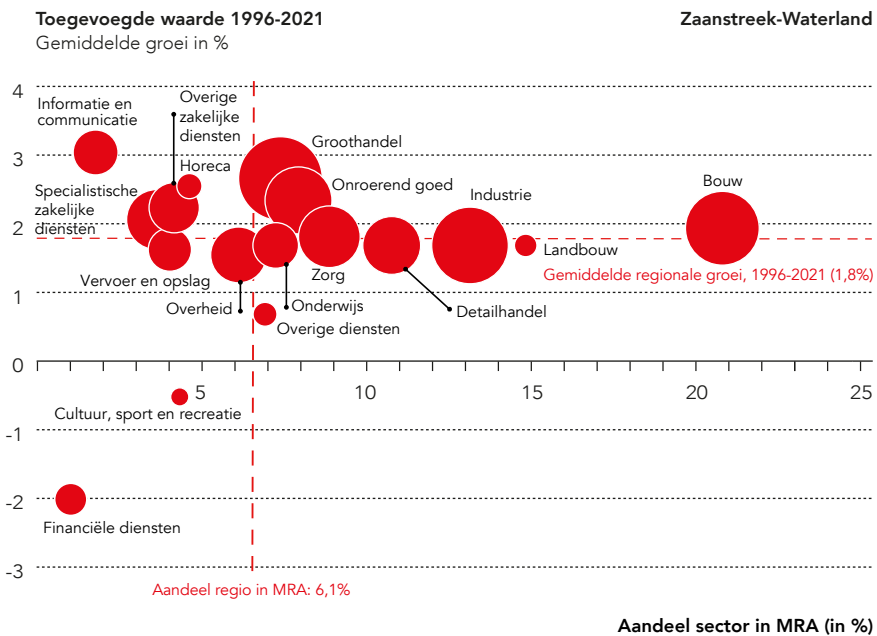

* Grootte van bol: omvang brp 2021
Bron: CBS (bewerking TNO)

uitzondering van Financiële diensten en Cultuur, sport en recreatie, laten alle sectoren groei zien in de periode 1996-2021 (figuur 4). De sectoren Groothandel, Industrie, Zorg, Bouw en Onroerend goed zorgen voor de meeste economische activiteit in de regio. Met uitzondering van Industrie kennen deze sectoren een groei groter dan het gemiddelde in Zaanstreek-Waterland van 1,8 procent per jaar. Naast genoemde sectoren dragen ook Detailhandel en Specialistische zakelijke diensten en Overige zakelijke diensten voor een belangrijk deel bij aan het brp van Zaanstreek-Waterland.

Het diverse palet aan industriële, ook op export gerichte, bedrijven is in regionaal opzicht onderscheidend. Het Zaanse foodcluster kent wereldmarktleiders in de voedingsindustrie. Door toenemend als

Figuur 4 Groei van Zaanstreek-Waterland wordt door diverse sectoren gedragen

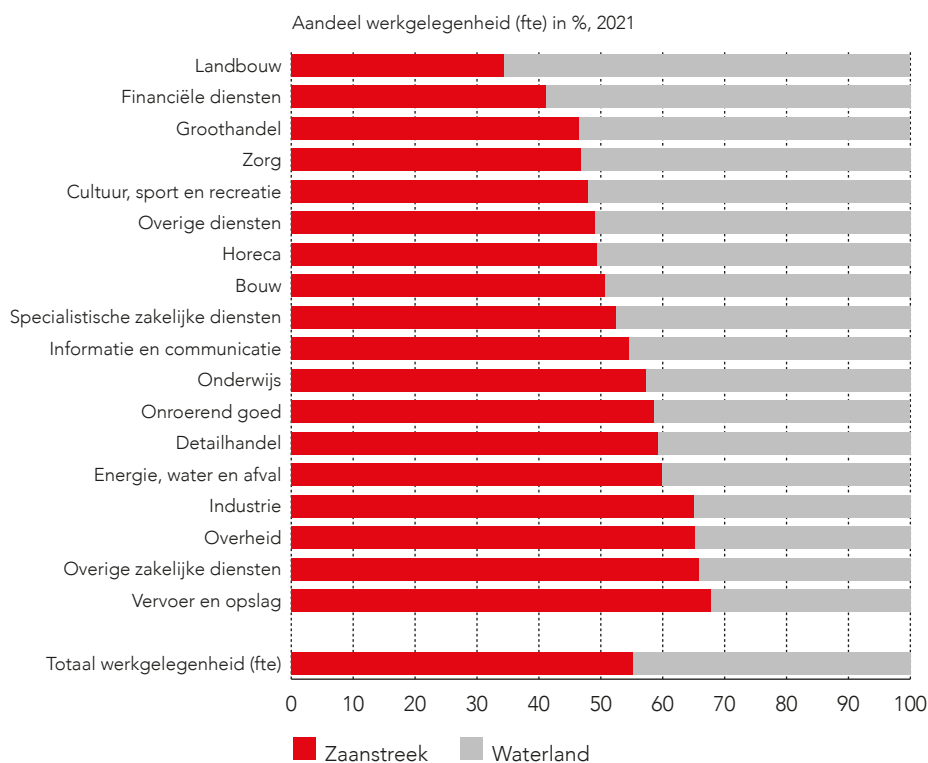

* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.

Bron: CBS (bewerking TNO)

gevolg van de aanwezigheid van internationaal vermaarde trekkers als Zaanse Schans, Volendam, Edam, Marken en Werelderfgoed Beemster, is de sector Horeca sterk gegroeid. In Zaanstreek-Waterland ontstaat een levendig tech ecosysteem ten noorden van het IJ. Hiertoe is het van belang de arbeidsmarkt klaar te maken voor de toekomst en het woonwerkklimaat te verbeteren en in balans te brengen. In en om de eSports-Campus in Purmerend zijn verschillende tech bedrijven gevestigd die zich richten op applicatie- hard- en software ontwikkeling van Virtual Reality (VR), Augmented Reality (AR), Mixed Reality (MR) en

Figuur 5 Tussen Zaanstreek en Waterland zijn veel sectoren ongeveer gelijk verdeeld

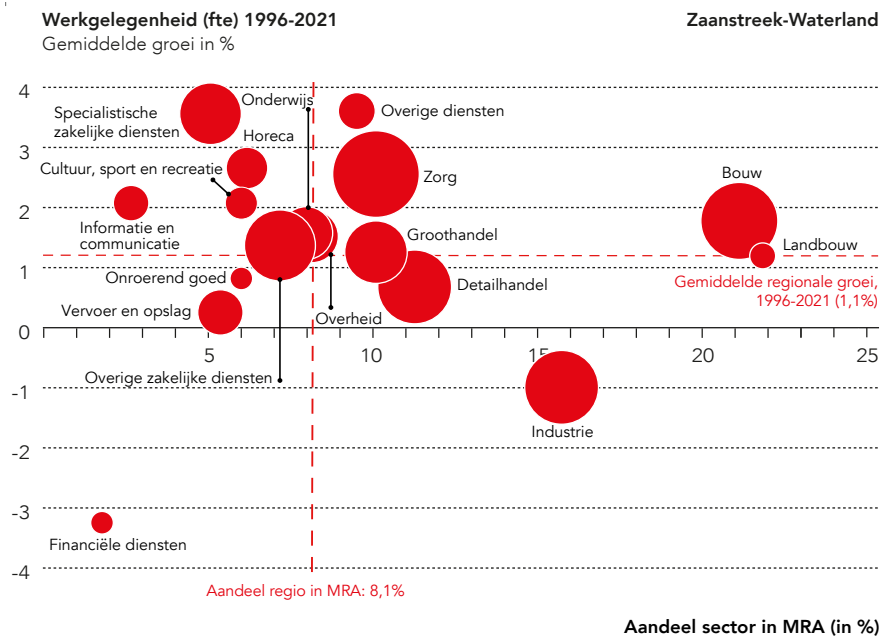

Bron: CBS (bewerking TNO)

Extended Reality (ER). Techlands is een samenwerkingsverband tussen bedrijfsleven, onderwijs en overheden gericht op het enthousiasmeren en opleiden van talent voor techniek.

De grootste werkgevers in Zaanstreek-Waterland zijn de sectoren Bouw, Industrie, Zorg, Detailhandel en Overige zakelijke diensten. Tezamen nemen deze sectoren 57 procent van alle arbeidsplaatsen voor hun rekening. Met uitzondering van Industrie en Financiële diensten, laten alle sectoren een groei zien van de werkgelegenheid in de periode 1996-2021. De groei van werkzaamheden in de Specialistische zakelijke dienstverlening was het grootst (3,5 procent).

Figuur 6 Zorg, Zakelijke diensten en Bouw belangrijk voor groei werkgelegenheid

* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

Forensen (woon-werkverkeer)

In 2020 telde Zaanstreek-Waterland 177 duizend werkzame inwoners tegenover 131 duizend arbeidsplaatsen. Hiermee heeft de regio een behoorlijke netto uitgaande pendelstroom van 46 duizend personen. Verreweg de grootste uitgaande pendelstroom gaat naar Amsterdam (52 duizend personen) en beslaat daarbij meer dan de helft van de uitgaande forensen. Ook de pendelstromen naar Amstelland-Meerlanden (11 duizend personen) en Overig Nederland (23 duizend personen) zijn relatief omvangrijk. De pendelstromen van en naar Gooi en Vechtstreek, Almere-Lelystad en Zuid Kennemerland zijn klein en met elkaar in balans. Bijna de helft van de inkomende forensen komt van buiten de MRA (24 duizend). De forensen die elders binnen de MRA wonen en in Zaanstreek-Waterland werken, komen vooral uit Amsterdam (12 duizend personen) en IJmond (6 duizend personen).

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Zaanstreek-Waterland is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).

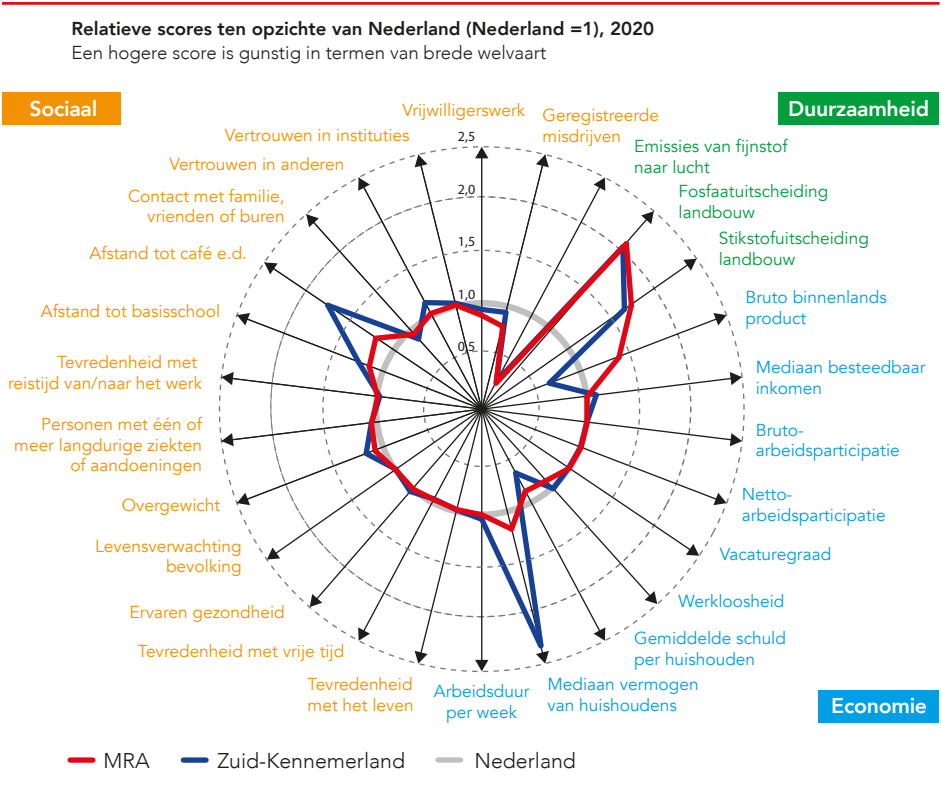

5.7 Zuid-Kennemerland

Brede welvaart in Zuid-Kennemerland

Zuid-Kennemerland bestaat uit de gemeenten Bloemendaal, Haarlem, Heemstede en Zandvoort. Behalve de Noord-Hollandse hoofdstad Haarlem zijn ook de kuststreek en de natuurgebieden gezichtsbepalend voor deze regio. De aanwezigheid hiervan zorgt ervoor dat deze regio aantrekkelijk is als woonlocatie en als vakantie locatie. Dit resulteert in relatief veel economische activiteit in de sectoren Detailhandel, Horeca en Cultuur, Sport en Recreatie en tevredenheid van inwoners voor wat betreft de afstand tot voorzieningen als cafés en dergelijke.

Figuur 1 Brede welvaart in Zuid-Kennemerland

Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

Hoewel de economie van Zuid-Kennemerland relatief klein is binnen de MRA, zijn huishoudens in materiële zin welvarend met hoge inkomens en vermogens. Daarbij is de gemiddelde schuld van huishoudens ook relatief hoog. In ongeveer gelijke mate als de MRA als geheel gaan de activiteiten in Zuid-Kennemerland gepaard met hoge fijnstofemissies. Figuur 1 vat de positie van Zuid-Kennemerland ten opzichte van de MRA als geheel en Nederland op verschillende brede welvaartsindicatoren samen.

De economie van Zuid-Kennemerland

De economie in deze deelregio kenmerkt zich vooral door de grote sectoren Overheid, Specialistische- en Overige zakelijke dienstverlening. Andere publieke diensten zoals Onderwijs en Zorg maken ook een aanzienlijk deel uit van de economie in Zuid-Kennemerland.

Tabel 1 Kerngegevens Zuid-Kennemerland

		2021		2017 2018 2019 2020 2021 2022					
		aandeel in MRA in %		jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	8,0	4,7	2,9	1,2	-0,8	-4,2	4,4	6,0
Arbeidsvolume (fte's)	x 1.000	83,1	6,2	2,4	1,1	-0,1	-0,1	2,2	-
Werkzame personen	x 1.000	106,3	6,6	2,5	2,5	0,0	-0,2	1,9	-
Bevolking	x 1.000	231	9,0	0,7	0,7	0,8	0,4	0,1	0,8
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	169	8,7	1,2	0,0	0,6	0,6	0,0	0,6
Beroepsbevolking	x 1.000	126	8,7	1,6	0,8	0,0	0,8	0,0	2,4
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	121	8,8	1,8	2,6	0,8	-0,8	1,7	1,7
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Hoogopgeleid	in %	47,6	46,9						
Middelbaar opgeleid	in %	35,7	35,0						
Laagopgeleid	in %	16,7	18,1						
				aandeel in %					
Bruto-participatiegraad	in %	74,6	74,1	74,3	74,9	74,4	74,6	74,6	75,9
Werkloosheid	in %	3,2	4,9	6,5	4,0	3,2	4,8	3,2	2,3

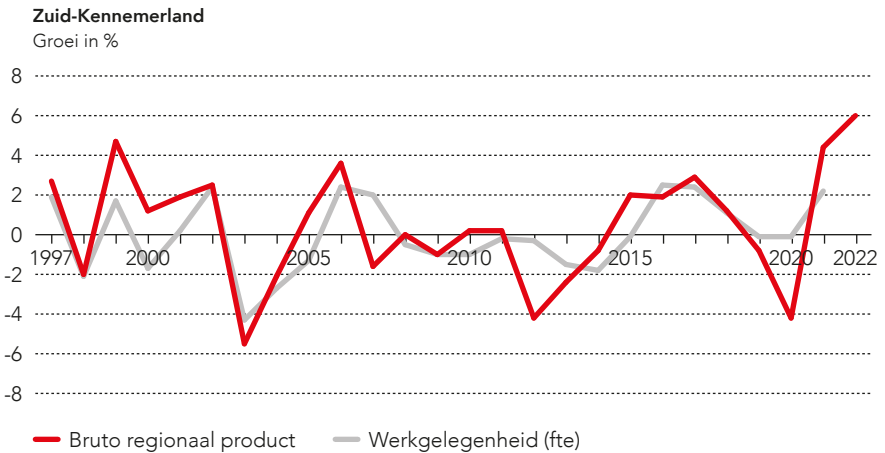
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

Waar de regio in 2020 als gevolg van de coronamaatregelen een economische krimp van 4,2 procent kreeg te verduren, wist de regio zich in 2021 weer te herstellen met een groei van 4,4 procent (zie figuur 2). Voorlopige cijfers van het CBS wijzen uit dat een dergelijk tempo van economische groei in 2022 aanhield. De werkloosheid in de regio daalde in 2022 naar 2,3 procent van de beroepsbevolking, waarmee het niveau onder dat van 2019 ligt en zich op een historisch laag niveau bevindt.

Economische ontwikkeling per sector

De economische ontwikkeling op de lange-termijn wordt vooral gedragen door de sectoren Onroerend goed, Specialistische zakelijke diensten en Overige zakelijke diensten. Deze sectoren kenden in de afgelopen 25 jaar een relatief hoge groei in toegevoegde waarde. Daarnaast kennen ook de sectoren Horeca en Detailhandel samen met de publieke sectoren (Zorg, Onderwijs en Overheid) een gemiddeld positieve groei in toegevoegde waarde. De sector Informatie en communicatie is sinds 1995 gegroeid met gemiddeld 0,8 procent per

Figuur 2 Economische groei Zuid-Kennemerland groter dan voor corona

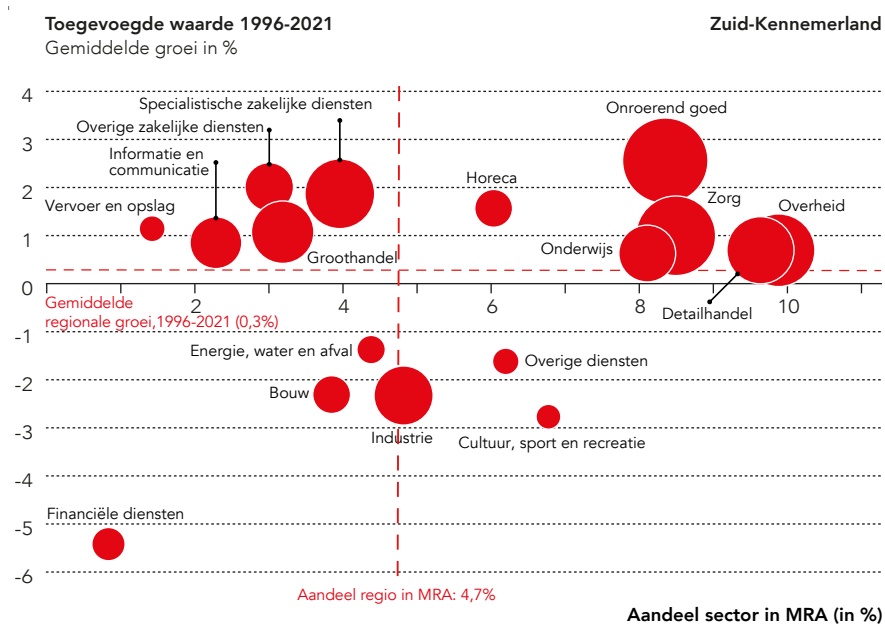

Bron: CBS (bewerking TNO)

jaar. De gemiddelde groei vanaf 2015 is echter veel hoger namelijk 8,5 procent per jaar (niet weergegeven in figuur 3). Mede door de hevige krimp van de sector Financiële diensten komt de gemiddelde groei in toegevoegde waarde voor de regio tussen 1995 en 2021 uit op 0,3 procent per jaar. Hiermee blijft Zuid-Kennemerland achter bij de rest van de Metropoolregio die in dezelfde periode een gemiddelde groei van 2,4 procent doormaakte.

De grootste werkgevers in Zuid-Kennemerland zijn de sectoren Zorg, Onderwijs, Detailhandel en zowel Specialistische- als Overige zakelijke diensten. De werkgelegenheidsgroei werd in de periode van 1996-2021 aangevoerd door Specialistische zakelijke diensten, gevolgd door

Figuur 3 Overheid, Zorg, Onderwijs en Detailhandel belangrijke sectoren

* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.

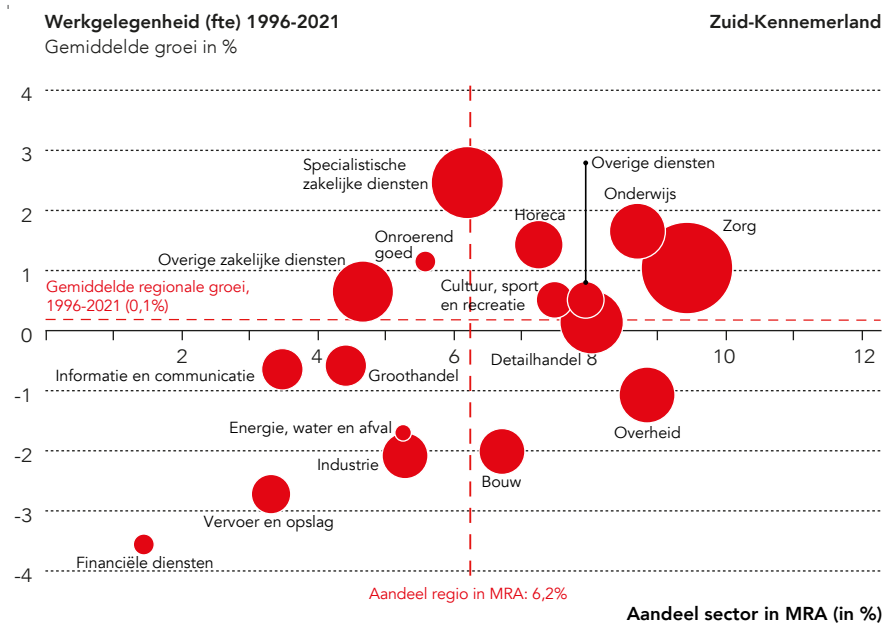
Bron: CBS (bewerking TNO)

Onderwijs en Horeca. Figuur 4 toont de werkgelegenheidsgroei in de langst mogelijke analysereeks, te weten 1996-2021. Wanneer we naar de onderliggende cijfers in de recentere periode vanaf 2015 kijken, dan blijkt dat met name de sector Informatie en communicatie een groeiende arbeidsvraag in Zuid-Kennemerland had (gemiddeld 6,4 procent per jaar in de periode 2015-2021), naast Specialistische zakelijke diensten, Horeca en Onderwijs.

Forensen (woon-werkverkeer)

In 2020 telde de werkzame beroepsbevolking in Zuid-Kennemerland 119 duizend personen, datzelfde jaar waren er 99 duizend personen werkzaam in deze regio. Dit betekent dat er een netto uitgaande pendelstroom van 20 duizend personen was. Van de 119 duizend werkzame

Figuur 4 Zorg en Specialistische zakelijke diensten genereren veel werk

* De bolgrootte (omvang 2021) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.
Bron: CBS (bewerking TNO)

inwoners, zijn er 71 duizend forensen. De grootste uitgaande pendelstromen gingen naar Amsterdam (28 duizend personen), Amstelland-Meerlanden (16 duizend personen) en Overig Nederland (17 duizend personen). De netto uitgaande pendelstroom naar plaatsen buiten de MRA (Overig Nederland) is gelijk aan nul, oftewel de ingaande en uitgaande pendelstromen zijn hier met elkaar in balans. Ongeveer 40 procent van de werkzame beroepsbevolking van Zuid-Kennemerland (48 duizend personen) werkt in de regio zelf. De inkomende pendelstromen kwamen vooral uit Overig Nederland (17 duizend personen), IJmond (13 duizend personen) en Amstelland-Meerlanden (10 duizend personen).

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Zuid-Kennemerland is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).

Bijlagen

Bijlage 1 Begrippenlijst¹

Arbeidsproductiviteit

Arbeidsproductiviteit is een maatstaf voor de efficiëntie waarmee wordt gewerkt. Voor de economie als geheel is dit het bruto binnenlands product (in marktprijzen) gedeeld door het arbeidsvolume (in voltijd-equivalenten). Voor de arbeidsproductiviteit van bedrijfstakken wordt in plaats van het bruto binnenlands product de bruto toegevoegde waarde in basisprijzen gebruikt. De uitkomst is de voortgebrachte hoeveelheid bbp of toegevoegde waarde per voltijdbaan.

De arbeidsproductiviteit is een belangrijke economische indicator: een groeiende arbeidsproductiviteit verhoogt de welvaart van een land (of regio) en de winstgevendheid van ondernemingen. De arbeidsproductiviteit kan bijvoorbeeld verhoogd worden door meer of beter gebruik te maken van machines. Sommige beroepen, zoals dat van kapper of violist, zijn van nature arbeidsintensief en lastig te automatiseren of te mechaniseren. Hier valt dan ook weinig arbeidsproductiviteitswinst te behalen. Dit verklaart voor een belangrijk deel de grote verschillen in arbeidsproductiviteit(sgroei) tussen bedrijfstakken.

Arbeidsvolume

De hoeveelheid arbeid die is ingezet in het productieproces, uitgedrukt in arbeidsjaren. Arbeidsjaren zijn alle gewerkte uren in banen (voltijd en deeltijd) omgerekend naar voltijdbanen, ook wel voltijdequivalenten (vte's of fte's) genoemd.

Bevolking

Alle personen woonachtig in de regio ongeacht hun leeftijd.

Beroepsbevolking

Alle personen van 15 tot en met 74 jaar die werken of officieel werkloos zijn.

¹ Bron: CBS (via [cbs.nl](https://www.cbs.nl)), SEO Economisch Onderzoek en TNO

Bruto-arbeidsparticipatie

Beroepsbevolking als percentage van de potentiële beroepsbevolking. Ook wel 'bruto-participatie' genoemd.

Bruto binnenlands product (bruto regionaal product), in marktprijzen

Het bruto binnenlands product (bbp), of voor regio's binnen een land het bruto regionaal product (brp), is een maat voor de omvang van de economie. Deze wordt berekend uit de som van de waarde die door ondernemingen, huishoudens en overheden wordt toegevoegd aan de goederen en diensten die zij hebben verbruikt om hun producten te maken. Deze som staat bekend als de toegevoegde waarde 'in basisprijzen'. Om tot het bbp 'in marktprijzen' te komen, wordt hierbij het saldo van productgebonden belastingen en subsidies én het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw opgeteld.

Economische groei

De voor inflatie gecorrigeerde groei van het bruto binnenlands product (of bruto regionaal product). Economische groei kan ook worden uitgedrukt in toegevoegde waarde. De voor inflatie gecorrigeerde groei wordt ook wel 'volumegroei' of 'reële groei' genoemd.

Gewerkte uren

Het totaal aantal feitelijk gewerkte uren van iemand die betaalde arbeid verricht.

Hoogopgeleid

Persoon met hoger onderwijs als hoogst genoten opleidingsniveau. Het onderwijs op hoger niveau bouwt voort op onderwijs op middelbaar niveau en voorziet deelnemers van wetenschappelijke of beroepsgerichte kennis, vaardigheden en competenties (conform de Standaard Onderwijsindeling SOI). Dit betreft hbo (bachelor en master), wo (bachelor en master) en doctor.

In deze editie hanteren wij voor de laatste keer de terminologie die het CBS meegeeft bij de opleidingsgegevens. Wij zullen met het CBS en betrokken stakeholders overleggen over nieuwe termen om de in de statistiek gehanteerde typologie te duiden. In deze versie onderscheiden wij laag opgeleid: basisonderwijs, vmbo, onderbouw havo/vwo, entreeopleiding mbo; middelbaar opgeleid: bovenbouw havo/vwo, mbo2-4; hoogopgeleid: hbo, wo. Hiermee geven wij nadrukkelijk geen kwalificatie van de waarde en waardering van verschillende opleidingstypen voor de maatschappij, in het bijzonder de arbeidsmarkt, noch van het verdienvermogen van personen naar opleidingstype.

Intermediair verbruik

De producten die in de verslagperiode zijn verbruikt in het productieproces, gewaardeerd tegen aankooprijzen, exclusief aftrekbare btw. Dit kunnen al dan niet in de verslagperiode aangekochte grondstoffen, halffabricaten en brandstoffen zijn, maar ook diensten zoals communicatiediensten, schoonmaakdiensten en diensten van externe accountants.

Laagopgeleid

Persoon met lager onderwijs als hoogst genoten opleidingsniveau. Het onderwijs op lager niveau omvat zowel het basisonderwijs als de eerste fase van het secundair onderwijs (conform de Standaard Onderwijsindeling, SOI). Dit betreft dus het gehele basisonderwijs (groep 1 tot en met 8), de eerste fase van het voortgezet onderwijs (lbo, vbo, vmbo, mavo en de eerste drie leerjaren van havo en vwo), plus het laagste niveau van het beroepsonderwijs (mbo 1).

Middelbaar opgeleid

Persoon met middelbaar onderwijs als hoogst genoten opleidingsniveau. Het onderwijs op middelbaar niveau omvat de tweede of laatste fase binnen het secundair onderwijs (conform de Standaard Onderwijsindeling, SOI). Dit betreft mbo2 tot en met mbo4 en havo en vwo (bovenbouw).

Migratieachtergrond²

Kenmerk dat weergeeft met welk land een persoon verbonden is op basis van het geboorteland van de ouders of van zichzelf.

Niet-actieve bevolking

Alle personen in de leeftijd van 15 tot en met 74 jaar die woonachtig zijn in de regio en niet werken en niet officieel werkloos zijn.

Niet-westerse migratieachtergrond²

Personen met als migratieachtergrond een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije.

Onbenut arbeidspotentieel

Alle personen in de leeftijd van 15 tot en met 74 jaar die aangeven meer uren betaald werk te willen of kunnen verrichten, inclusief personen die officieel werkloos zijn, personen zonder betaald werk maar niet hebben gezocht naar betaald werk, personen zonder betaald werk die niet onmiddellijk beschikbaar zijn voor betaald werk, en werkenden in deeltijd.

Overige bevolking

Personen van 0 tot en met 14 jaar en 75 jaar en ouder die woonachtig zijn in de regio.

Pendelsaldo

Het verschil tussen het aantal werkzame personen dat in de regio zijn werkadres heeft en de werkzame beroepsbevolking die in regio woonachtig is. In beide gevallen betreft het personen die één uur of meer werken per week.

Potentiële beroepsbevolking

Alle personen van 15 tot en met 74 jaar die woonachtig zijn in de regio.

Productie

De waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, alsmede de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

² Hier wordt omwille van consistentie met eerdere edities van de Economische Verkenningen gebruikgemaakt van de indeling 'westers-niet westers' die het CBS lange tijd heeft gehanteerd. Het CBS is in 2022 overgegaan op een andere manier van publiceren over wat tot nu toe de bevolking met een westerse of niet-westerse migratieachtergrond werd genoemd, zie [cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst](https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst). In komende edities van de Economische Verkenningen zal meer van deze nieuwe manier van publiceren gebruik worden gemaakt.

Specialisatiegraad

De specialisatiegraad (in vakjargon ook locatiequotiënt genoemd) toont of een sector in een regio over- of ondervertegenwoordigd is ten opzichte van het landelijk of regionaal gemiddelde. Het regionale aandeel van een sector wordt afgezet tegen het nationale aandeel van die sector. Als het aandeel van de sector op regionaal niveau hetzelfde is als op nationaal niveau, dan is de specialisatiegraad 1. Is het regionale aandeel lager dan het nationale aandeel, dan is de score lager dan 1 (ondervertegenwoordiging) en bij een hoger aandeel in de regio is de specialisatiegraad hoger dan 1 (oververtegenwoordiging). In de Economische Verkenningen MRA worden deze waarden (omwille van de leesbaarheid van figuren) vermenigvuldigd met 100.

Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)

Het verschil tussen de productie (in basisprijzen) en het intermediair verbruik (exclusief aftrekbare btw). Een basisprijs is het bedrag dat een producent daadwerkelijk overhoudt van de verkoopprijs van een goed of dienst. Dit is de verkoopprijs exclusief de handels- en vervoersmarge en exclusief productgebonden belastingen en subsidies.

Toegevoegde waarde: het verschil tussen marktprijzen en basisprijzen

Het totaal van alle toegevoegde waarde in een economie (omzet minus verbruik) wordt berekend in basisprijzen. Als daarbij worden opgeteld: het saldo van productgebonden belastingen en subsidies, en het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw, dan spreken we over het bruto binnenlands product in marktprijzen. De jaarlijkse procentuele verandering daarvan is de 'economische groei'.

Het bbp/brp in marktprijzen is alleen goed traceerbaar in de statistieken voor nationale en regionale totalen. De toegevoegde waarde van sectoren in regio's is in basisprijzen. Het bbp/brp is ongeveer 10 tot 15 procent hoger dan de toegevoegde waarde in basisprijzen. Het verschil in groei kan enige tienden van een procent zijn. Voor alle regio's in de MRA zijn beide totaalcijfers beschikbaar.

In deze publicatie zijn nationale en internationale cijfers altijd uitgedrukt als bbp in marktprijzen. Bij de vergelijking met Nederland, Europa en andere grootstedelijke regio's wordt eveneens het bbp in marktprijzen gebruikt. Bij sectorale (cluster)vergelijkingen en de cijfers per deelregio wordt de toegevoegde waarde in basisprijzen gebruikt. De sectoren van iedere regio tellen op tot de totale toegevoegde waarde van de (deel)regio in basisprijzen.

Vestiging van bedrijven

Elke afzonderlijk gelegen ruimte, elk afzonderlijk terrein of complex van ruimten of terreinen, benut door een onderneming voor de uitoefening van haar activiteiten. Iedere onderneming bestaat uit ten minste één vestiging. Meerdere locaties van een bedrijf binnen één postcodegebied worden als één vestiging beschouwd.

Werkgelegenheid

De werkgelegenheid betreft het totaal aan werkzame personen dat bij bedrijven en instellingen in de regio zijn werkadres heeft. Het betreft werk van 1 uur of meer per week, in een of meer banen, als werknemer of zelfstandige (zzp'er of ondernemer). Het totaalaantal uren dat de werkzame personen in de regio werken, is gelijk aan het arbeidsvolume werkzame personen (in voltijdequivalenten).

Werkloosheid

Aantal werklozen als percentage van de beroepsbevolking.

Werkloze beroepsbevolking

Alle personen woonachtig in de regio zonder betaald werk, die recent naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn.

Werkzame beroepsbevolking

Alle personen woonachtig in de regio van 15 tot en met 74 jaar die werken, ongeacht de arbeidsduur.

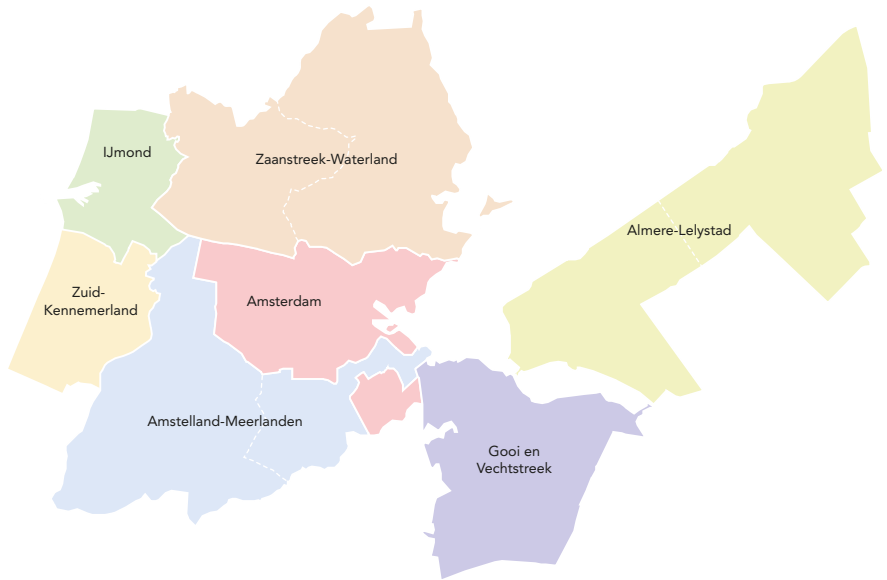
Werkzame personen

Tot de werkzame personen behoren alle personen die in de regio betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één uur of enkele uren per week. Werkzame personen kunnen worden onderscheiden in werknemers en zelfstandigen (zzp'ers).

Westerse migratieachtergrond²

Personen met als migratieachtergrond een van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika en Oceanië, en Indonesië en Japan.

Bijlage 2 Gemeenten in de MRA per regio

IJmond*

Beverwijk
Heemskerk
Velsen

Amstelland-Meerlanden

Regio Haarlemmermeer
Aalsmeer
Haarlemmermeer
Uithoorn

Overig Amstel-Meerlanden
Amstelveen
Diemen
Ouder-Amstel

Zaanstreek-Waterland

Zaanstreek
Uitgeest*
Wormerland
Zaanstad

Waterland
Landsmeer
Oostzaan
Beemster
Edam-Volendam
Purmerend
Waterland

Zuid-Kennemerland

Bloemendaal
Haarlem
Heemstede
Zandvoort

Amsterdam

Amsterdam

Almere-Lelystad

Almere
Lelystad

Gooi en Vechtstreek

Blaricum
Gooise Meren
Hilversum
Huizen
Laren
Weesp
Wijdmeren

* In de geanalyseerde databestanden zijn Castricum en Uitgeest onderdeel van deelregio IJmond. Castricum maakt echter geen deel uit van de bestuursregio Metropoolregio Amsterdam. Uitgeest werkt samen in de regio Zaanstreek.

Bijlage 3 Afbakening economische sectoren

Standaard bedrijfsindeling van bedrijfstakken

De sectorale afbakening voor deze *Economische Verkenningen MRA* is gebaseerd op de Standaard Bedrijfsindeling (SBI 2008) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In 2012 publiceerde het CBS voor het eerst regionale statistieken in deze indeling. Met behulp van enkele aanvullende databronnen is deze basisindeling op enkele punten aangepast. Code D en E zijn samengevoegd tot Energie, water en afval. Code G, Handel, is gesplitst in Groothandel en Detailhandel. Ten behoeve van de leesbaarheid zijn in figuren kortere namen gebruikt en zijn codes B (Delfstoffen) en T (Huishoudens) in de meeste figuren buiten beschouwing gelaten.

Aansluiting op landelijke cijfers

De analyses in de *Economische Verkenningen MRA* zijn gebaseerd op de cijferreeksen uit de Regionale Economische Jaarcijfers van het CBS. De meest recente cijferreeks bevat de jaren 1995-2021, waarbij cijfers over het jaar 2021 nog de status 'voorlopig' hebben. Deze regionale reeks sluit aan op de landelijke economische cijfers uit de Nationale Rekeningen van het CBS. De voorlopige raming van het CBS voor bbp en toegevoegde waarde in het jaar 2022 (zowel landelijk als regionaal) zijn toegevoegd aan het analysebestand dat ten grondslag ligt aan deze editie van de *Economische Verkenningen MRA*.

Sectorindeling: SBI 2008

A. Landbouw

- Landbouw, bosbouw en visserij

B. Delfstoffen

- Winning van aardolie en aardgas
- Winning van overige delfstoffen

C. Industrie

- Voedings- en genotmiddelen

- Textiel, kleding, lederwaren en schoenen
- Hout, kurk, riet, papier en karton
- Drukkerijen
- Cokesoven, aardolie en chemische producten
- Farmaceutische grondstoffen en producten
- Rubber, kunststof en minerale producten
- Metaal

- Computers en elektronische, optische en elektrische apparatuur
- Machines en apparaten
- Auto's en overige transportmiddelen
- Meubels en overige goederen
- Reparatie en installatie van machines

D. + E. Energie, water en afval

- Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stoom en lucht
- Winning en distributie van water
- Afvalwaterinzameling
- Afvalinzameling en recycling
- Sanering en overig afvalbeheer

F. Bouw

- Bouwnijverheid

G. Groothandel

- Landbouwproducten
- Voedings- en genotmiddelen
- Consumentenartikelen
- Medische instrumenten, laboratoriumbenodigdheden en farmaceutische producten
- ICT-apparatuur
- Hightechsystemen en -machines
- Overige gespecialiseerde groothandel, vooral chemische producten
- Handelsbemiddeling

G. Detailhandel

- Detailhandel
- Autohandel en -reparatie

H. Vervoer en opslag

- Vervoer over land
- Vervoer over water
- Luchtvaart
- Opslag en dienstverlening voor vervoer
- Post en koeriers

I. Horeca

- Logiesverstrekking
- Eet- en drinkgelegenheden

J. Informatie en communicatie

- Uitgeverijen
- Productie en distributie van films, tv-programma's en geluidsopnamen
- Uitzenden van radio- en televisieprogramma's
- Telecommunicatie
- Diensten op het gebied van informatietechnologie
- Diensten op het gebied van informatie

K. Financiële diensten

- Banken, beleggingsinstellingen, kredietverleners en financieel adviseurs
- Verzekeringen en pensioenfondsen
- Overige financiële dienstverlening

L. Onroerend goed

- Verhuur van en handel in onroerend goed

M. Specialistische zakelijke diensten

- Juridische dienstverlening, accountancy, belastingadvisering en administratie
- Holdings (geen financiële), concerndiensten en managementadvisering
- Architecten, ingenieurs, keuring en controle
- Speur- en ontwikkelingswerk
- Reclame en marktonderzoek
- Industrieel ontwerp en vormgeving, fotografie, vertaling en overige consultancy

N. Overige zakelijke diensten

- Verhuur en lease van auto's, machines, consumentenartikelen en overige roerende goederen
- Arbeidsbemiddeling en uitzendbureaus
- Reisorganisaties en reserveringsbureaus
- Beveiliging en opsporing
- Facilitymanagement en reiniging
- Overige zakelijke diensten zoals secretariële dienstverlening, callcenters, incassobureaus en veilingen

O. Overheid

- Openbaar bestuur, overheidsdiensten en verplichte sociale verzekeringen

P. Onderwijs

- Primair, voortgezet, middelbaar en hoger onderwijs
- Overig onderwijs

Q. Zorg

- Gezondheids- en welzijnszorg

R. Cultuur, sport en recreatie

- Kunst
- Culturele uitleencentra, archieven, musea, dieren- en plantentuinen, natuurbehoud
- Loterijen en kansspelen
- Sport en recreatie

S. Overige dienstverlening

- Verenigingen, belangengroepen en politieke organisaties
- Reparatie van consumentenartikelen
- Wellness, overige diensten en uitvaartbranche

T. Huishoudens

- Huishoudens als werkgever
- Productie voor eigen gebruik

Bijlage 4 Indicatoren brede welvaart

Deze bijlage geeft informatie over de indicatoren brede welvaart die zijn gepresenteerd in de spinnenwebben in Hoofdstuk 1 en 5. De indicatoren zijn waar mogelijk samengesteld uit informatie op het niveau van afzonderlijke gemeenten. Waar die informatie niet voorhanden was is informatie gebruikt over de indicator op het niveau van de COROP regio of de provincie waarin de gemeente is gelegen. De gepresenteerde gegevens voor de deelregio's zijn bepaald op basis van een weging met de omvang van de bevolking van de betreffende gemeenten. De volgorde van indicatoren die we hieronder hanteren komt overeen met de volgorde in de spinnenwebben. Naast een omschrijving en definitie zoals gegeven door het CBS is ook de bron van de data weergegeven.

Duurzaamheid

Emissies van fijnstof naar lucht

Jaarlijkse gemiddelde fijnstof emissie naar lucht. Fijnere fractie van fijnstof bestaat uit deeltjes waarvan de diameter kleiner is dan 2,5 micrometer. [kg PM_{2,5} per km²; RIVM]

Fosfaatuitscheiding landbouw

De uitgescheiden hoeveelheid fosfaat in dierlijke mest per hectare uitgedrukt in P₂O₅. In tegenstelling tot stikstof treden bij fosfaat geen gasvormige verliezen op. [kg per ha bemeste cultuurgrond; CBS]

Stikstofuitscheiding landbouw

De totale stikstofuitscheiding in dierlijke mest per hectare met aftrek van de stikstof die tijdens mestopslag in de stal en bij opslag buiten de stal is vervluchtigd in de vorm van ammoniak (NH₃) inclusief de afvoer via spuiwater van luchtwassers, lachgas (N₂O), stikstofoxide (NO) en stikstofgas (N₂). [kg per ha bemeste cultuurgrond; CBS]

Economie

Bruto binnenlands product

Het bruto binnenlands product (bbp) is een maat voor de omvang van de economie. [euro per inwoner, constante prijzen 2015; CBS]

Mediaan besteedbaar inkomen

Het mediaan gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per huishouden, in euro. Bij de berekening wordt gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van huishoudens. De mediaan is het middelste getal wanneer alle inkomens van laag naar hoog worden gesorteerd. [euro per huishouden, gecorrigeerd voor inflatie, constante prijzen 2015; CBS]

Bruto-arbeidsparticipatie

Het aandeel van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking 15 t/m 74 jaar in de bevolking van dezelfde leeftijdsgroep (beroeps- en niet-beroepsbevolking). [% van de bevolking van 15 t/m 74 jaar; CBS]

Netto-arbeidsparticipatie

Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking 15 t/m 74 jaar in de bevolking van dezelfde leeftijdsgroep (beroeps- en niet-beroepsbevolking). [% van de bevolking van 15 t/m 74 jaar; CBS]

Vacaturegraad

De vacaturegraad is het aantal openstaande vacatures per duizend banen. Het betreft de vacaturegraad aan het einde van het vierde kwartaal. Onder een vacature wordt verstaan een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden. Een baan is een werkring van een werknemer, ongeacht het aantal uren dat gewerkt wordt. [aantal vacatures per 1.000 banen; CBS]

Werkloosheid

De werkloze beroepsbevolking als percentage van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking. Personen van 15 t/m 74 jaar zonder betaald werk, die recent naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn. [% van de beroepsbevolking; CBS]

Gemiddelde schuld per huishouden

Het gemiddelde van de schulden van particuliere huishoudens. De schulden betreffen de hypotheekschuld van de eigen woning, studieschulden en overige schulden zoals voor consumptieve doeleinden, de financieringen van aandelen, obligaties of rechten op periodieke uitkeringen, schulden voor de financiering van de tweede woning of ander onroerend goed. [euro per huishouden; CBS]

Mediaan vermogen van huishoudens

Het saldo van bezittingen en schulden. Bezittingen worden gevormd door bank- en spaartegoeden, effecten, de eigen woning, overig onroerend goed, ondernemingsvermogen, aanmerkelijk belang en de overige bezittingen. De schulden omvatten onder meer schulden ten behoeve van een eigen woning en consumptief krediet. Stand per 1 januari. [euro; CBS]

Arbeidsduur per week

Het totale aantal uren dat werknemers en zelfstandigen werkelijk hebben gewerkt. Niet-gewerkte uren door verlof of ziekte tellen dus niet mee. De gewerkte uren van werknemers zijn berekend door de betaalde uren (de overeengekomen uren plus de betaalde overuren) te vermeerderen met onbetaalde overuren en te verminderen met feitelijk niet-gewerkte uren die betaald worden, zoals ziekteverzuim, zwangerschaps- en bevallingsverlof, stakingen, weerverlet, ouderschapsverlof, kort verzuim. De gewerkte uren van zelfstandigen zijn rechtstreeks bepaald. [aantal feitelijk gewerkte uren per werkende per week; CBS]

Sociaal

Tevredenheid met het leven

Deel van de mensen van 18 jaar of ouder dat een score van 7 t/m 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 t/m 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met het leven dat u nu leidt. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 t/m 10 wordt geclassificeerd als tevreden. [% van de bevolking van 18 jaar of ouder is tevreden met het leven; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Ervaren gezondheid

Percentage personen van 18 jaar en ouder met antwoordcategorie 'goed' of 'zeer goed' naar de vraag algemene gezondheidstoestand. [% van de bevolking van 18 jaar en ouder vindt eigen gezondheid (zeer) goed; CBS, RIVM, GGD'en]

Levensverwachting bevolking

Levensverwachting in jaren voor de bevolking bij geboorte. Gemiddelde waarde over periode 2017-2020. [aantal jaren dat iemand naar verwachting zal leven (bij geboorte); RIVM]

Tevredenheid met vrije tijd

Deel van de mensen van 18 jaar of ouder dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met de hoeveelheid vrije tijd die u heeft. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden. [% van de bevolking van 18 jaar of ouder is tevreden met de hoeveelheid vrije tijd; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Overgewicht

Percentage personen van 18 jaar en ouder met een BMI van 25,0 kg/m² en hoger. Cijfers over lichaamsgewicht zijn gebaseerd op zelf gerapporteerde waarden. De Body Mass Index (BMI) is een maat voor overgewicht, berekend als het quotiënt van het gewicht in kilogram en het kwadraat van de lengte in meters (kg/m²). [% van de bevolking van 18 jaar of ouder; CBS, RIVM]

Personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen

Percentage personen van 18 jaar en ouder met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen. Langdurig is (naar verwachting) 6 maanden of langer. [% van de bevolking van 18 jaar of ouder; CBS, RIVM, GGD'en]

Tevredenheid met reistijd van en naar het werk

Deel van de mensen van 18 tot 75 jaar met een betaalde baan van minimaal 12 uur per week dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met de reistijd van en naar uw werk. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden. [% van de werkenden van 18 tot 75 jaar is tevreden met de reistijd van en naar het werk; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Afstand tot basisschool

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot de dichtstbijzijnde basisschool, berekend over de weg. Het basisonderwijs omvat alleen de basisscholen zoals bekend bij de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). Het speciaal basisonderwijs en de speciale scholen zijn niet meegenomen. [km; CBS]

Afstand tot café e.d.

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot het dichtstbijzijnde café, koffiehuis, coffeeshop, discotheek, seks/nachtclub en partycentrum, berekend over de weg. [km; CBS]

Contact met familie, vrienden of buren

Percentage mensen van 15 jaar en ouder dat gemiddeld minstens een maal per week contact heeft met familie, vrienden of buren. Het gaat hierbij om alle vormen van contact. Het gaat om een gemiddelde van de indicatoren "minstens wekelijks contact met familie", "minstens wekelijks contact met vrienden" en "minstens wekelijks contact met buren". [% van de bevolking van 15 jaar en ouder heeft minstens een keer per week contact met familie, vrienden of buren; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Vertrouwen in anderen

Aandeel personen van 15 jaar en ouder dat het eens is met stelling dat de meeste mensen over het algemeen te vertrouwen zijn. Ook wel gegeneraliseerd vertrouwen genoemd. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder vindt dat mensen i.h.a. te vertrouwen zijn; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Vertrouwen in instituties

Percentage mensen van 15 jaar en ouder dat vertrouwen heeft in drie instituties (Tweede kamer, politie, en rechters). De indicator betreft het gemiddelde van de drie scores. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder heeft vertrouwen in Tweede Kamer, politie of rechters; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Vrijwilligerswerk

Percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk heeft verricht voor organisaties of verenigingen. Het kan daarbij gaan om bestuurlijk werk of andere activiteiten. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder verrichtte in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Geregistreerde misdrijven

Geregistreerde criminaliteit per 1.000 inwoners. Betreft misdrijven door de politie vastgelegd in een proces-verbaal van aangifte of in een ambtshalve opgemaakt proces-verbaal. [aantal per 1.000 inwoners; CBS/WODC]

Bijlage 5 Woon-werkverkeer en verhuizingen

Tabel B1 Woon-werkbalans van MRA naar deelregio

	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	MRA in deelregio's*	MRA totaal*
Aantal werkzame personen x 1.000									
Werkzame personen	675	287	131	125	115	99	82	1.513	1.513
Woont in eigen regio	311	79	81	62	68	48	47	695	1.116
Inkomende pendel	364	208	49	63	47	52	35	818	396
Waarvan MRA	200	109	25	26	10	34	17	421	-
Waarvan buiten MRA	164	100	24	36	37	17	19	396	396
Werkzame beroepsbevolking	479	189	177	131	154	119	106	1.355	1.355
Werkt in eigen regio	311	79	81	62	68	48	47	695	1.116
Uitgaande pendel	168	110	96	69	86	71	59	660	239
Waarvan MRA	94	78	73	36	43	54	43	421	-
Waarvan buiten MRA	74	33	23	33	43	17	16	239	239
Inkomende - uitgaande pendel (Woon-werkbalans)	196	98	-46	-6	-39	-20	-24	158	158
Aandeel werkzame personen in %									
Woont en werkt in eigen regio	46	27	62	50	59	48	57	46	74
Woont elders in de MRA	30	38	19	21	9	35	20	28	-
Woont buiten MRA	24	35	19	29	32	17	23	26	26

*De laatste twee kolommen beschrijven de forensenstromen op een hoger aggregatieniveau. De kolom 'MRA totaal' geeft het aantal en aandeel mensen dat woont en werkt in de MRA. Ruim 1 miljoen mensen wonen en werken in de MRA (74%). Dit hoge percentage onderstreept dat de MRA een geïntegreerd woon-werkgebied is. In de kolom 'MRA in deelregio's' komt de woon-werkdynamiek binnen de MRA tot uiting. 695 duizend mensen (46%) wonen en werken in dezelfde deelregio van de MRA. Voor deze mensen blijft het woon-werk verkeer binnen de eigen deelregio. Daarnaast werken 421 duizend mensen in een andere deelregio van de MRA dan zij wonen (28%). Deze mensen verplaatsen zich dus tussen deelregio's binnen de MRA.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Tabel B2 Woon-werkverkeer binnen de MRA en met Overig Nederland, 2020

Werkt in*:	Woon <i>t</i> in:	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	Totaal MRA	Overig Nederland	Totaal werkzame personen
Aantal werkzame personen x 1.000											
Amsterdam	311	59	52	23	24	28	15	511	164	675	
Amstelland-Meerlanden	56	79	11	9	9	16	8	187	100	287	
Zaanstreek-Waterland	12	3	81	1	1	3	6	106	24	131	
Gooi en Vechtstreek	13	3	2	62	8	1	0	88	36	125	
Almere-Lelystad	4	1	1	4	68	0	0	78	37	115	
Zuid-Kennemerland	7	10	3	1	1	48	13	82	17	99	
IJmond	3	2	5	0	0	6	47	63	19	82	
Totaal MRA	405	156	154	98	111	102	90	1.116	396	1.513	
Overig Nederland	74	33	23	33	43	17	16	239			
Totaal werkzame beroepsbevolking	479	189	177	131	154	119	106	1.355			

* Rijttotaal is het aantal arbeidsplaatsen in de werkregio. Kolomtotaal is de werkzame beroepsbevolking naar woonregio.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Tabel B3 Woon-werkverkeer binnen de MRA en met overige delen van Nederland, 2020

Werkt in*:	Woont in:	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	Totaal MRA	Utrecht, Overig Flevoland	Zuid-Holland	Holland boven Amsterdam	Oost-Nederland	Zuid-Nederland	Noord-Nederland	Totaal werkzame personen	Waarvan MRA	Waarvan extern MRA
	Aantal werkzame personen x 1.000																	
Amsterdam	311	59	52	23	24	28	15			55	47	27	15	16	4	675	511	164
Amstelland-Meerlanden	56	79	11	9	9	16	8			26	46	12	7	6	2	287	187	100
Zaanstreek-Waterland	12	3	81	1	1	3	6			2	2	19	1	0	0	131	106	24
Gooi en Vechtstreek	13	3	2	62	8	1	0			23	5	1	5	2	1	125	88	36
Almere-Lelystad	4	1	1	4	68	0	0			13	2	1	16	1	3	115	78	37
Zuid-Kennemerland	7	10	3	1	1	48	13			2	7	7	1	1	0	99	82	17
IJmond	3	2	5	0	0	6	47			1	2	14	0	1	0	82	63	19
Totaal MRA										123	110	80	46	27	10	1.513	1.116	396
Utrecht, Overig Flevoland	31	11	5	22	12	4	2		88									
Zuid-Holland	22	15	4	4	4	9	4		62									
Holland boven Amsterdam	6	3	11	0	0	2	9		32									
Oost-Nederland	6	1	1	4	22	1	1		35									
Zuid-Nederland	8	2	1	2	4	1	1		19									
Noord-Nederland	2	0	0	0	1	0	0		4									
Totaal werkzame beroepsbevolking	479	189	177	131	154	119	106		1.355									
Waarvan MRA	405	156	154	98	111	102	90		1.116									
Waarvan extern MRA	74	33	23	33	43	17	16		239									

* Rijttotaal is het aantal arbeidsplaatsen in de werkregio. Kolomtotaal is de werkzame beroepsbevolking naar woonregio.

Holland boven Amsterdam: Regio Alkmaar en Kop van Noord-Holland.

Noord-Nederland: Groningen, Friesland en Drenthe

Oost-Nederland: Overijssel en Gelderland

Zuid-Nederland: Zeeland, Noord-Brabant en Limburg

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Tabel B4 Verhuizingen binnen de MRA en naar of vanuit overige delen van Nederland, 2021

Regio van vertrek:	Regio van aankomst:																
	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	Totaal MRA	Utrecht, Overig Flevoland	Zuid-Holland	Holland boven Amsterdam	Oost-Nederland	Zuid-Nederland	Noord-Nederland	Totaal verhuisde personen	Waarvan MRA	Waarvan extern MRA
	Aantal werkzame personen x 1.000																
Amsterdam	98	10	5	4	4	4	1		6	7	3	4	3	2	151	127	24
Amstelland-Meerlanden	7	17	1	1	1	1	0		2	3	1	1	1	1	36	29	8
Zaanstreek-Waterland	3	1	19	0	0	0	1		1	1	2	1	0	0	29	24	5
Gooi en Vechtstreek	2	0	0	16	1	0	0		3	1	0	1	1	1	26	19	6
Almere-Lelystad	2	1	0	1	21	0	0		2	1	0	2	1	1	31	24	7
Zuid-Kennemerland	2	2	0	0	0	14	2		1	2	1	1	1	0	25	20	5
IJmond	1	0	0	0	0	1	9		0	1	1	0	0	0	15	12	3
Totaal MRA									14	15	8	9	7	5	313	255	58
Holland boven Amsterdam	5	1	0	2	2	0	0	11									
Utrecht, Overig Flevoland	7	2	1	1	1	1	0	13									
Zuid-Holland	2	0	1	0	0	1	1	5									
Noord-Nederland	4	1	0	1	1	0	0	7									
Oost-Nederland	4	1	0	0	1	0	0	7									
Zuid-Nederland	2	0	0	0	1	0	0	5									
Totaal verhuisde personen	138	36	29	27	33	25	15	303									
Waarvan MRA	114	31	26	22	28	21	13	255									
Waarvan extern MRA	24	5	3	5	6	3	2	48									

* Rijttotaal is het aantal personen dat verhuisd is vanuit de regio. Kolomtotaal is het aantal personen dat verhuisd is naar de regio.

Holland boven Amsterdam: Regio Alkmaar en Kop van Noord-Holland.

Noord-Nederland: Groningen, Friesland en Drenthe

Oost-Nederland: Overijssel en Gelderland

Zuid-Nederland: Zeeland, Noord-Brabant en Limburg

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Bijlage 6 Referenties

Statistische bronnen

- CBS, Arbeidsrekeningen
- CBS, Banen van werknemers en afstand woon-werk; woon- en werkregio's
- CBS, Nationale rekeningen
- CBS, Regionale rekeningen (macro-economische kerncijfers, productieproces, economische groei)
- CBS, Bevolkingsstatistiek
- CBS, Enquête beroepsbevolking
- CBS, Bestand hoogste opleidingen
- CBS, Zelfstandigen, inkomen en vermogen, regio
- Gemeente Amsterdam, Onderzoek Informatie en Statistiek
- LISA, Werkgelegenheids- en vestigingenregister
- Eurostat
- OECD

Geraadpleegde bronnen

- Gemeente Amsterdam. *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2011, 2012, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021*. Amsterdam.

Hoofdstuk 1

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2023). *De Nederlandse economie in 2022*. CBS: Den Haag/Heerlen.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2023). *Economie groeit het sterkst in regio Haarlemmermeer*. CBS: Den Haag/Heerlen.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2023). *Regionale economische groei*. Vierde kwartaal 2022. Maatwerktabel met regionale economische groei per COROP-Plus regio in 2022. CBS: Den Haag/Heerlen.
- Centraal Planbureau (2023). *Centraal Economisch Plan 2023*. CPB raming maart 2023. CPB: Den Haag.
- Europese Commissie (2023). *European Economic Forecast. Winter 2023*. DG ECFIN Institutional Paper, no. 194: Brussel.
- Franses, P.H. (2023). *Pandemie kostte Nederland 65 miljard aan bbp*, *Economisch Statistische Berichten*, 108(4821), p. 235.

- Groot, H.L.F. de (2023). *Brede Welvaart voor de Metropoolregio Amsterdam*. MRA Beleidsdossier, Amsterdam.
- ING (2023). *Ramingen Nederlandse economie. ING raming d.d. 4 april 2023*. Amsterdam: ING Economisch Bureau.
- ING (2023). *ING Research Outlook 2023: een mager jaar voor de Nederlandse economie*. ING Economisch Bureau: Amsterdam
- IMF (2023). *World Economic Outlook. A Rocky Recovery. April 2023*. International Monetary Fund: Washington DC.
- Rli (2023). *Goed Water Goed Geregeld*. Rli: Den Haag.
- Van Reeken et al. (2023). *Energietoeslag vindt vlot zijn weg naar bestedingen*, Economisch Statistische Berichten, te verschijnen.

Hoofdstuk 2

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2022). *Nieuwe indeling bevolking naar herkomst*. CBS: Den Haag/Heerlen.
- Centraal Bureau voor de Statistiek en Planbureau voor de Leefomgeving (2022). *Regionale bevolkings- en huishoudensprognose*. CBS/PBL: Den Haag/Heerlen.
- Gemeente Amsterdam (2021). *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2021*. Amsterdam.
- Kamerstukken II, 2022–2023, 29 544, nr. 1176.

Hoofdstuk 3

- Centraal Planbureau (2023). *Simulatie energieprijzen en bedrijfswinsten*. CPB: Den Haag.
- De Nederlandsche Bank (2022). *Hoe raken de gestegen energiekosten het Nederlandse bedrijfsleven?* DNB: Amsterdam.
- Deloitte (2021). *PoV: Duurzaamheid in de bouw*. Deloitte, Amsterdam.
- Gemeente Amsterdam, O&S (2022). *Energieverbruik en CO₂-uitstoot MRA neemt af*. O&S: Amsterdam.
- Grabska, K., Bettendorf, L., Luginbuhl, R., Meijerink, G., en Elbourne, A. (2017). *Productivity Slowdown – Evidence for the Netherlands*. CPB: Den Haag.
- Green Deal (2015). *Green Deal 1.0: Nederland op weg naar duurzame zorg*. RVO: Den Haag.
- Green Deal (2018). *GD226 Green Deal 2.0: Duurzame zorg voor gezonde toekomst*. RVO: Den Haag.

- Green Deal (2022). *C-238 Green Deal: Samen werken aan duurzame zorg*. RVO: Den Haag.
- Kamerstukken II, 2022-2023 31 066, nr. 1197.
- Land (2022). *Verkenning energietransitie Metropoolregio Amsterdam*. Land: Arnhem.
- Port of Amsterdam (2021). *Strategie 2021-2025: Het voortouw nemen*. Amsterdam.
- Provincie Noord-Holland (2022). *Datacenterstrategie 2022-2024*. Haarlem.
- Strategy& (2022). *How to approach rising energy costs*. PwC, Amsterdam.
- Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (2022). *Impact energieprijzen: gevolgen voor sectoren*. UWV, Amsterdam.

Hoofdstuk 4

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2023). *Economie groeit het sterkst in regio Haarlemmermeer*. CBS: Den Haag/Heerlen.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2023). *Regionale economische groei*. Vierde kwartaal 2022. Maatwerktabel met regionale economische groei per COROP-Plus regio in 2022. CBS: Den Haag/Heerlen.

Hoofdstuk 5

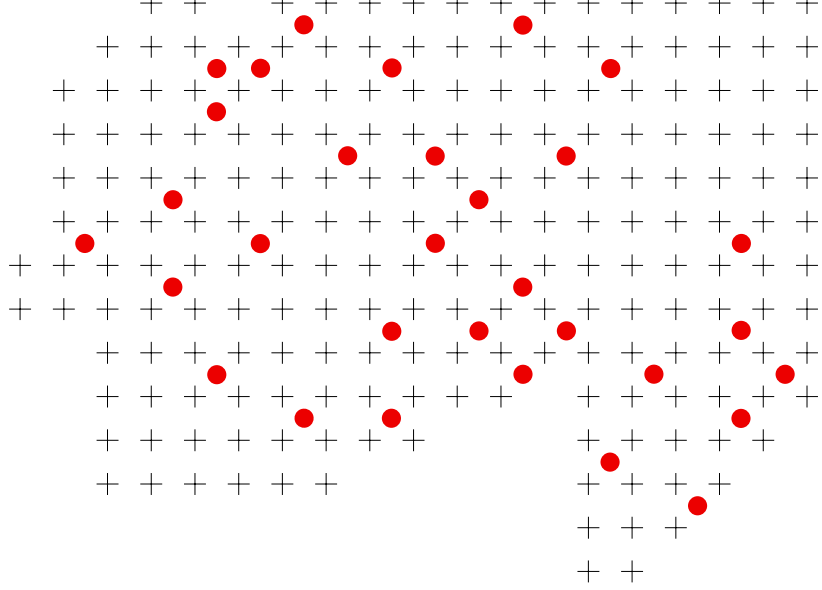
- Buck Consultants International en Tympaan (2022). *Monitor Werklocaties Plabeka: ontwikkelingen werklocatiemarkt MRA*. Hoofdrapportage 2022. BCI en Tympaan: Nijmegen en Den Haag.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2023). *Economie groeit het sterkst in regio Haarlemmermeer*. CBS: Den Haag/Heerlen.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2023). *Regionale economische groei*. Vierde kwartaal 2022. Maatwerktabel met regionale economische groei per COROP-Plus regio in 2022. CBS: Den Haag/Heerlen.

Bijlage 7 Verantwoording

Het bestuurlijke Platform Economie van de Metropoolregio Amsterdam heeft gevraagd zorg te dragen voor de totstandkoming van de Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2023. De publicatie is tot stand gekomen met een financiële bijdrage uit het Regionaal Budget. Vervolgens is een stuurgroep gevormd bestaande uit Martijn van Vliet (voorzitter, tevens hoofdeconoom Gemeente Amsterdam Economische Zaken), Linda Koeman (Gemeente Amsterdam Economische Zaken), Martin Bekker (MRA Bureau) en Hans Vonk (Provincie Noord-Holland). Daarnaast is een brede klankbordgroep gevormd bestaande uit ambtelijke vertegenwoordigers van de MRA en enkele ondernemingen. Het proces is begeleid door Linda Koeman.

Samenstelling klankbordgroep

Martijn van Vliet (voorzitter)	Gemeente Amsterdam, Economische Zaken en Cultuur
Linda Koeman (coördinator)	Gemeente Amsterdam, Economische Zaken en Cultuur
Hinne Paul Krolis	Gemeente Almere
Haydée op 't Veld	Gemeente Amstelveen
Rita Molenkamp-Szucs	Gemeente Amsterdam, Economische Zaken en Cultuur
Jeroen Slot	Gemeente Amsterdam, Onderzoek en Statistiek
Gerbrand Kuipers	Gemeente Haarlem
Gert Jan Dral	Gemeente Haarlemmermeer
Koos Langeveld	Gemeente Haarlemmermeer
Caroline Rindertsma	Gemeente Hilversum
Robert-Jan Moorman	Gemeente Lelystad
Harry Buseman	Gemeente Purmerend
Jan Nijman	Gemeente Zaanstad
Mike Rumping	Gemeente Velsen
Martin Bekker	MRA Bureau
Hans Vonk	Provincie Noord-Holland
Michel van Wijk	Provincie Noord-Holland
Jorn Berends	Provincie Flevoland
Gaston Tchang	Haven Amsterdam
Rico Luman	ING Economisch Bureau
Otto Raspe	Rabobank Amsterdam

Colofon

De *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2023* (EVMRA) is een uitgave van de Gemeente Amsterdam, Economische Zaken en Cultuur in opdracht van Platform Economie Metropoolregio Amsterdam.

De EVMRA is gemaakt door SEO Economisch Onderzoek, TNO en Vrije Universiteit Amsterdam.

Auteurs

Thijmen van Bree, TNO (hoofdstuk 1, 4 en 5), Henri L.F. de Groot, Vrije Universiteit Amsterdam (samenvatting en hoofdstuk 1, 4 en 5), Berend Hopman, TNO (hoofdstuk 1, 4 en 5), Arjan Heyma, SEO (hoofdstuk 2, 3 en 4), Arnout Jongeling, SEO (hoofdstuk 2 en 4), Eldine Verweij, TNO (hoofdstuk 1, 4 en 5) en Marilou Vlaanderen, SEO (hoofdstuk 3).

Productie

Coördinatie Linda Koeman
Gemeente Amsterdam, Economische Zaken en Cultuur

Eindredactie Evert Nieuwenhuis, www.evertnieuwenhuis.nl

Tekstcorrectie Marijke Schussler, www.tekstsiter.nl

Vormgeving Lassooy Design, www.lassooydesign.nl

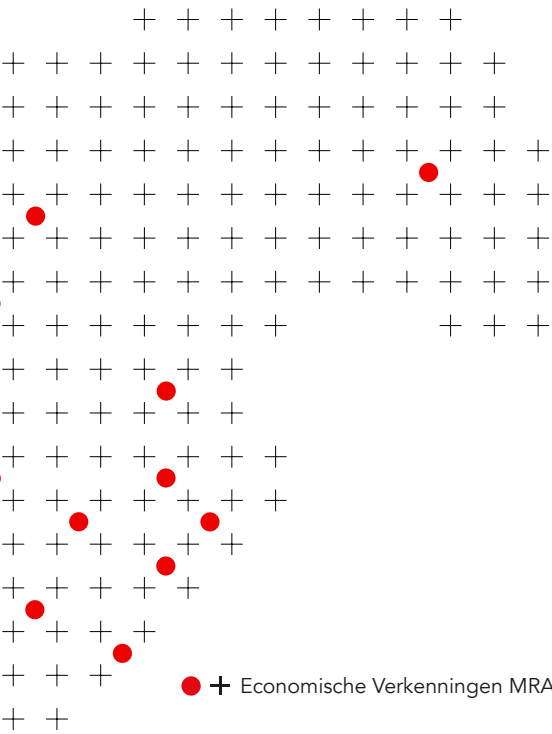
Drukwerk Damen Drukkers, www.damendrukkers.nl

Foto's

Edwin van Eis, Maarten Feenstra, Hans Guldemon, Richard Mouw, Parkmanagement Waardepolder, Koen Smilde Photography, Eiko Waleson en Michiel Wijnbergh.

Aanvullende informatie over de Economische Verkenningen MRA en de gebruikte data zijn te vinden op: www.metropoolregioamsterdam.nl/evmra

Copyright© 2023 Gemeente Amsterdam Economische Zaken en Cultuur. Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit deze Economische Verkenningen MRA te gebruiken in andere publicaties, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

● + Economische Verkenningen MRA 2023

